

УКРАЇНСЬКА
БІБЛІОТЕКА

МАРКО ЧЕРЕМШИНА

ВИБРАНІ
ТВОРИ

МАРКО ЧЕРЕМШИНА
ВИБРАНІ ТВОРИ

У К Р А І Н С Ъ К А Б І Б Л І О Т Е К А
Літературна серія ч. 36.

ЗА РЕДАКЦІЮ Д-РА ЄВГЕНА Ю. ПЕЛЕНСЬКОГО.
ВСТУПНА СТАТТЯ ПРОФ. МИКОЛИ ЗЕРОВА.

МАРКО ЧЕРЕМШИНА

ВИБРАНІ ТВОРИ

КРАКІВ

1 9 4 0

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

Накладом „Українського Видавництва”, Krakів, Кармелітська 34. II.
„Нова Друкарня Денникова” під нак. упр., Krakів, Ожешкової 7.
Verlag: „Ukrainischer Verlag” G.m.b.H. Krakau, Karmeliterstr. 34.
Druck: „Nowa Drukarnia Dziennikowa” Kommissarische
Verwaltung, Krakau, Orzeszkowagasse 7.

Марко Черемшина

1. В літературній діяльності Черемшини критика намічає кілька періодів. Так А. В. Музичка в своїй монографії про письменника таких періодів добаваче чотири. 1. Творчість гімназійних часів — оповідання „Керманич” та драма „Несамовиті” (про інші речі нічого не знаємо); 2. Період „захоплення імпресіоністичним декаденством і наслідування його”; 3. Повернення до мужицької тематики, збірка „Карби” (1898—1901); 4. Творчість повоєнних часів. Простіше розподіляє доробок письменника Р. Заклинський („Життя Й Револ.” 1927. IX), говорячи про три періоди; I. Період шукання найвідповідніших для власної творчості форм (1896—1899), залишаючи сюди і раннє оповідання „Керманич” і „Несамовитих” і декадентські поезії в прозі; II. Дoba „Карбів” і III. Повоєнна творчість (1919—1927). Розглядаючи здобутки Черемшини в останньому пору, Р. Заклинський приписує їм кращу, в порівнянні до „Карбів”, літературну форму та добаваче в них зміну соціальних настроїв письменника. Оскільки за двадцять років¹ мовчання поступила вперед форма Черемшининих писань, остільки ж змінились його суспільні настрої. „Тяжким намулом лягло двадцять років¹ життєвої практики на соціальну свідомість Черемшини: з його творів щезає пролетаріят, зникає незаможне селянство. Їх наче змила стихія імперіалістичної війни і опісля гніт національного пригноблення: письменник переходить від клясового до національного становища в трактуванні села”. Що ж до кращої форми повоєнних оповіданнів то, очевидчаки, критик розуміє під тим більшу вправність у користуванні літературними засобами, що намітилися в попередню пору та більшу різноманітність в їх комбінуванні. — Періодизацію Р. Заклинського ми і приймемо, з огляду на її більшу простоту та її ідеологічну й стилістичну умотивованість.

Першим друкованим твором Черемшини було, як ми вже знаємо, оповідання „Керманич”, видруковане в газетному фельетоні і потім неповторене у „Карбах”. Видимо, це оповідання і по-

¹ В дійсності 13—14 літ, бо Черемшина зачав на ново писати в вересні 1914 р. Таким робом останній період повинен обійтися роки 1914—1927, вірніше 1914—1926.

Є. Ю. II.

знайомило молодого автора з Маковеєм. Принаймні, пишучи про фельетони українсько-руських політичних часописей в р. 1898, він знає, що Черемшина то є „прибране наймення одного віденського студента”. Зміст цього першого оповідання Черемшиного передказаний у книзі проф. А. Музички. Керманич Саїн рятує від смерті у річці свого ворога Майорка з Вижниці, що „хтів його задуршо до криміналу всадити”, а сам гине від ковбка, що трапив його в груди. В оповіданні є краєвий верховинський колорит, місцеві слова та звичаї. Його звязок з „Керманичем” Федъковича (невеличкою баладою з пізніших писань), звязок, що пробує А. В. Музичка навязати — сумнівний: образ альтруїстичного керманича міг виснуватись і помимо Федъковичової балади.

Поезії в прозі зявляються у „Буковині” року 1898. Перекладні й оригінальні, відкриваються вони сенсаційним оповіданням з міського життя „Нечаянна смерть”. Не вважаючи на видиме плекання ефектів, виглядає цей „образок” — немов би кусок газетної хроніки (Маковей). Його тема — вимоги старости й молодості. Зміст його — конфлікт старого графа-вдівця з його вихованкою, а потім жінкою. Покохавши молодшого, вона облишає свого патрона і по малу сходить на вуличну проститутку. Зустріч з нею на тротуарі коштує жигтя старому графові. Він, пізнавши її голос, падає на камінь непритомній, а на ранок газети повідомляють про його наглу смерть. „Поезії в прозі видаються цікавішими, аніж це оповідання”, але і в них багато для їх критика О. Маковея неприймового. А саме: „в них Черемшина намагається підійти під лад теперішніх модерністів: фантазує, символізує, старається описати словами такі ніжні речі, як ледові квіти і часом попадає у надмірну і майже нездорову чутливість”. Вилішивши з поезії „Гердан” кілька абзаців, Маковей закінчує порадою „заправляти свій талан на живих подіях, але не заморожених філялках та ледових квітках. Для молодого таланта це небезпечна дорога в початках письменського доробку. Легко попасті в манеру”. — Тé саме, як знаємо, сказав Черемшині, прослухавши його коломийку у вагоні, і Франко. І молодий автор вертає до нарисів карпатського життя, знавцем якого вже тоді видавався старшим літератам.

Другий період Черемшиної творчості цілком заступлений „Карбами” — невеличкою, на пятнадцять оповідань, книжечкою, про повстання якої вже розказано.¹ В „Карбах” немає ні образків великоміського життя, ні безсюжетної ліричної прози: на всіх оповіданнях лежить мовний колорит, що здався М. Лозинському

¹ В статті Сімовича („Студ. Вісник” 1927, 5—6).

надмірним і якого домагався Маковей. До найдавніших, а разом і найслабших речей збірки належить оповідання „Хіба даруймо воду” — цей іще перший крок на переступі від ліричних мініятур до справжніх новел. В оповіданні випинається народницько-програмовий і блідий з художнього погляду образ відданої справі вчительки. В кінці оповідання штучний і найвіній ефект: ласкаве поводження учительки з дітьми перемагає селянську ворожнечу до школи. Школа їм закрала воду, хвилину назад вони ладні були засипати шкільний колодязь; тепер обставини змінились — воду вони готові подарувати учительці. Старенькою видається і техніка автора — його спосіб коментувати власну оповідь:

„Заким ще сонце пішло на відпочинок, зупинилося на одному гірському шпилі, так як зупиняється мати, коли при відході в далеку сторону, прощається з своїми діточками. Його золоте проміння то золоті ниточки, що придаються для низання мрій палкої надії. На них нанизують свої мрії пани й мужики. Кожному бажається іншої речі, тим і мрії у всіх неоднакові... Золотими красками надії любувалася молода учителька, що недавно спровадилася до цього села, в якому шкільна криниця забрала всім воду. Темнота, яку розігнати вона бажала, могла пригасити їх. Але вона знала свій нарід і не попадала в розпуку, коли зустрілася з його темнотою... Тільки праці, праці! І вона працювала”...

Такі авторські резонування та прагматичні пояснення зустрічаються і в закінченні цього оповідання і в багатьох інших новелах. Але межують вони з місцями, часом дуже сильними — наприклад, з тим місцем, де бадіка Штефан розповідає, як він показував учительці відрізаний палець сина. Значно сильніше оповідання „Святий Николай у гарпі”, де авторських резонувань не знati; „Грушка” з її етнографічними деталями та страшним плачем удівця, осудами дочок на багтькову адресу та обрядовим трембітаничм, що разом з сумним повістуванням несе радісну звістку про нові шлюби, що „на Ілашиній грушці” намітилися; „Основини”, що хоч і впадають в річище утертого гумору, але викупають їх тонкістю мовного опрацювання і нарешті лаконічне і сильне „Більмо”, яке М. С. Грушевський уважає найкращою річчю збірника.

В інших оповіданнях „Карбів” різко виявляється характерна риса Черемшини, його невідпорний нахил до ліричного вповідання ситуацій та персонажів. Франко в свій час одговорив його од вищукано-ліричних уривків, показавши йому царину, в якій він може бути справжнім майстром („Параска”, коломийки, верховинська бесіда). І Черемшина справді перестав писати свої декадентні (хоч

чого тільки не називали декадентським у 90 рр.?) поезії в прозі, — але він використав свої ліричні фонди для селянських оповідань, як супровід. Виявляється це з початку прегарним ліричним вступом до оповідання „Карби” („У пригорші брав би того зелене село”); виявляється це і в „Чіцці” і в „Зведениці” і в інших оповіданнях, заступаючи собою авторські розумування і все більше наближаючись до верховинської фразеології та словника. Черемшина намічає вже те поєднання об'єктивно-спокійної розповіді, короткого та сильного діялога і ліричного вповиття, що пізніше становитиме найхарактеристичнішу рису його письменницької манери. Тепер з огляду на пізніші здобутки, нам виразно видно, як помилився у своїх прогнозах проф. М. С. Грушевський, коли ці саме пізніші оповідання визнав небезпечними для дальшого розвитку письменникового хисту. Його побоювання, ніби на шляху ліричного розбарвлення Черемшину чекає плаксива сентиментальність, або фразиста напуштість, та що його оповідання можуть стати тільки щасливими імітаціями чужої манери, показалося неналежним. Правда, побоювання і прогнози в статті М. С. Грушевського не висловлені категорично: „У давній манері своїй автор дав такі гарні проби, що я б нерад міняв певне на ризиковне. А зрештою будемо бачити, що з того буде. Автор ще такий молодий, що годі вязати його якимись маршрутами. Лише більше уваги для життя, для його проблемів, а менше польовання за зверхніми ефектами, за готовими шаблонами, а буде добре”.

Стаття проф. М. Грушевського розцінена була частиною пізньої критики дуже негативно. На думку деяких авторів „по той бік”¹ вона „спихала письменника на осоружний для нього шлях трафаретів, яким він іти не хотів, не відважуючись однаке ступити на свій власний”. Їй треба завдячувати (принаймні така думка насувається) двадцятилітнє мовчання письменника. Не тяжко бачити, які перебільшені ці нападки на статтю М. С. Грушевського з боку його супротивників. Саме на шляху трафаретів Черемшина стояв з своїми великоміськими оповіданнями та віршами в прозі; недалеко від трафаретів він одійшов у „Хіба даруймо воду”, нарекрюючи образ учительки та розпліваючись коментарами. Критика ж в особі Маковея, Франка, М. Грушевського перед цими шаблонними образами, трафаретними засобами і застерегала його. Проти нових шукань авторових критика рішучо не висловлювалась. Та й ні звідки не видно, що сам автор зрозумів цю критику, як заказування йому шляху до дальших шуканнів. Принаймні, в своїй „Біографії” він зберегає про статтю М. С. Грушевського

¹ Д. Донцов, ЛНВ 1927, VII—VIII, стор. 305.

приємну згадку, а нові свої оповідання через двадцять літ по тій рецензії розпочинає саме у забороненій ніби-то своїй манері.

Р. Заклинський слушно відзначає в пізніших писаннях Чемершини розгосподарення ліричного моменту. В останнім добутку автора оповідань типа „Більма” стає все менше: мова авторова ритмізується, а оповіdalні шматки починають раз-у-раз перетинатися ліричними тирадами, заплачками, голосіннями. Інколи оповіdalний момент відступає на другий план і всі фабульні елементи подаються лише фрагментами, на хребті широкого ліричного потоку. Приглядаючись до повоєнних оповідань, обєднаних у нас у два циклі: „Село потерпає” (оповідання про війну в гуцульських горах) та „Верховина” (оповідання про обставини польського господарювання в краї), — ми досить зручно можемо розподілити їх на дві групи: до першої належать оповідання, де фактична референція автора тільки де-не-де переплітається ліричними тирадами. Серед них укажемо: „Село вигибає”, „Перші стріли”, „Парасочка”, „За мачуху молоденьку”, „Писанки”, „Бо як дим підоймається”. Розуміється, ступінь їх ліричності неоднаковий. Інколи авторський ліризм залягає глибоким шаром; автор не винводить цього на поверхню, тільки де-не-де зраджує його емоціонально насиченим епітетом, чи то народньо-поетичним образом; приклад: „Верховина”, „Писанки”. В останньому оповіданні перед нами тільки „Роман Мокан з верхів, голова читальні з Рогізні”, вкрай приголомшений та переболений, з гіркими думками про своїх свідків-селян, що потопили його на суді; перед нами рефлексії та думки розумного та енергійного селянина, ватажка громади. Але автор весь час при своєму героєви, і коли читаемо про Мокана, що він „виглядав як підпилианий ясінь” або що він „вийшов з брами і оглянувся, як пострілена птаха оглядається в сторону свого вбивця”, — то це затаене авторське почуття вириває відразу. Відчувається воно і в закінченні „Верховини”. В лісовій віллі „упріває піна заля, лунає старосвітський романс ідилічного Миколи Устяновича „Верховино, ти світку наш”, а тим часом зеленюківський постріл забирає життя старому Федору Орфенюкові.

В лісі луснув стріл і розшумівся понад Красноліссям та й шумом ударив у вікна віллі.

Біленька звізда на небі закрутилася та й упала на дорогоу і в порохах згасла.

Птаха з ґруння на ґрунью перелетіла, а ворони на дзвіницю сили і закрякали.

Заяці і сарнюки поховалися в темних ярах, а медведі у своїх леговищах тільки очі розжмурили і позівали.

Далеко багатший на рецитаційні відбіги нарис „Бо як дим підоймається”. Ліричні абзаци, зсилені по два, по три, вплітаються в оповідання в кількох місцях.

Але тоті чупрі, тоті лошачі гриви вже не довго будуть вітром буяти.

Але оці добрі сонішні деді вже не довго будуть їх гей курята з руки годувати.

Але зелене село вже не буде їх своїм сонцем гріти, своїми водами купати, своїми лісами холодити, травами ро сити, садами веселити.

Другий ряд оповіданнів представлений такими речами, як „Село потерпає”, „Туга”, „Його кров”, „Після бою”. Лірична ткань в цих оповіданнях — в се; фабула, повідомлення про факти, події посідає другорядне місце. В „Тузі” плаче розливавсяся дівчиня, що не може дождатися з війни „Юрійка свого золотого”, але в яких саме вона стосунках до нього, точних вказівок немає. Так само не знати, куди саме подався Юрійко, за що бореться він, до якого моменту хронологічно його похід застосувати. От зразок авторської вказівки: „Жду милого та й сподіваюся із Підгірячка, із-під сонечка, іздалекої України”. „А яка, питаю, буде тата Україна? А він схопився у стременах срібних та й каже: всі гори-долини та й полонини, як земля вшишки, як небо ввишки”.

Дуже цікаво порівняти це оповідання з Стефаниковими „Синами”, що показані на ґрунті тих самих подій: галицьке село в громадянській війні. В Стефаникових „Синах” ми знаходимо досить таки виписаний портрет героя, старого Максима, що втратив дітей. Ми бачимо його сивий чупер на голові й на грудях. Ми чуємо голос то суворий, то помякшений ласкавістю. З сусідніх нив до нас долітає характеристика старого, як багатиря, добре годованого змалку, міцного. Сам розмовляючи з собою, міркуючи в голос, старий Максим дає рельєфний образ свого господарського достатку і своєї давньої газдівської самовпевненості. Голос жайворонка і синова сонілка в ті часи були щасливим акомпаніментом до його близьких плугів, до його господарської втіхи. „А крізь сонце Бог, як крізь золоте сито, обсипав нас своєв ясностев і вся земля вібліскувала золотом. Так то сонце розчинило весну на землі, як у зеленім кориті”. Але сини пішли на війну, сини полягли в боях. Старому нема на кого покинути господарство. Ідучи за плугом, припадаючи на ушкоджену ногу, через свою батьківську тугу він виростає в якийсь колosalний і трагічний образ. „Діти, що вівці гнали, люди, що попри нього плу-

гами дзвонили, з ляку не поздоровляли його. Замазаний грязюкою, обдертий, він немов западався в землю".

Найголовнішим художнім засобом Стефаника служить образ. А найбільший ефект досягається у нього виразністю видіння, що діє на уяву, вражає її сконденсованістю та новиною. Коли дідові сини — Андрій та Іван — ідуть на війну, Максим бачить, як смерть білим рантухом обвивається матері біля шиї. Її застеклій зір підказує їйому надзвичайної сили вражіння: „Очі в неї випали і покотилися, як мертві каміння по землі". Стефаник коротко, але сильно виписує обставини трагедії; повідомлення про факти, хоч і взято їх крізь переживання героя в характеристичному оповитті його мови, посідають — як порівняти до Черемшинової „Туги" — розмірно велике місце.

Найбільший засіб автора „Туги" — в ритмі його рецитації та традиційній, майстерно перехопленій, народньо-поетичній їх символіці:

Ще лишень вірою животію і втікаю від свого гробу.
Вийду на царинку, а тут хліб росте, підіймається. Але є й така стебелинка, що вяне - усихає. Думаю собі — це я, саміська.

Скажи мені, сонечко, ти, боже очко, чи видиш ти моого Юрійка золотого?

Може десь далеко, у чужій царинці, хоть на половинці, хоть на дарабі, на бистрій ріці, хоть на широкім лані.

Ліричні, народньо-поетичним елементом перейняті тиради замикаються в цьому новітньому (за виразом А. Музички) плачі Ярославни в п'ять розділів. Перший, цитату з якого ми виписали, впроваджує в оповідання; другий є емоціонально насищеною ревнісценцією останньої зустрічі з милим у лісі; третій містить думки про милого при хатній і польовій господарчій роботі; четвертий виповнений темними передчуттями:

Не вся птаха, Марічко-чічко, з вирею повертає!
Не всіх стрільців Україна додому повідсилае!
Не всі перстені поміняються,
Не всі напередовці повертаються.

Останній ряд рецитації — спогади про стрільців у селі, як вони галич розганяли та закляття повороту:

Аби над селом небо сійнуло!
Аби навернулися золоті дуги, ясні мечі!

Ясні мечі в стрілецьких руках, золоті дуги в стрілецьких бровах, ярії рожі в стрілецьких ніжках, ясні зорі над головами, а присні душі аби пощезали за ріками, за горами, за синім морем.

Від таких оповідань, як „Туга” один неповний крок і ми маємо такі суто-ліричні речі, як „Колядникам науки” або привіт Стефаникові в день його ювілею — „Добрий вечір, пане брате!”

Так розпочавши віршами в прозі, Черемшина знову прийшов до ліричної прози, до оповідання з ледве наміченим фабульним рисунком, до колядок, плачів, голосінь. Але проробивши такий круг, він ніде не впав ні в напушистість, ні в плаксиву сентиментальність, від якої застерегала його критика. Він надав своїй ліриці — використаємо знов його власний образ — обличчя Пасраски, народньо-поетичні форми рідних верховин.

В книзі А. В. Музички, читач знайде детальну характеристику ліричних рецитацій Черемшини в порівнянні їх до народніх плачів та до складніших побудуванням історичних дум. А. В. Музичка реєструє різні гатунки такого популярного в народній поезії засобу, як паралелізм; [а) паралельний вираз доповняє основний деталями, б) інтерпретує його, переносячи образ з фізичного світу до царини психічних переживань, в) паралельний вираз стверджує або заперечує основний] і до кожного ряду добирає приклади із нашого автора. Характеризує Музичка і взагалі фразу Черемшини. Побудована ця фраза, на думку дослідника, дуже симетрично, розпадаючись на ряд інтонаційних одиниць, ритмічних колін, з однаковою (приблизно) кількістю складів у кожному.

Напр.:

Буде в селі баталія (8 скл.), буде село упрівати (8).

Розступилися гори — на два табори. Громами себе розсаджують (9 скл.), кремністі голови собі розбивають (11 скл.), ліси на тріски розколюють (9 скл.), ізвори людьми рів. няють (8 скл.).

При цій однаковості числа складів у кожнім ритмічнім коліні, треба відзначити ще три поставлені на однаковім віддаленні наголоси, однаковий розподіл частин речення, підкреслений асонауванням, або римуванням відповідних членів фрази (присудків, прислівникових додатків, тощо). Напр.:

На чужій царинці, чи на половинці, хоть на драбі, хоч на бистрій річці, хоть на лані.

В розповідальних частинах новел таких явищ порівнюючи менше, але трапляються вони і тут. Не можна виповнити свої оповідання народньо-поетичними матеріялами, щоб самому не улягти їх впливові, не виповнити від свого імені проваджену розповідь народньою лексикою та фразеологією. З Черемшиною сталося щось подібне до того, що перейшов поважний майстер російської прози Лесков. Уміння „поставити свій письменницький голос”, було його ціллю і його втіхою. Він пишався, що духів-

ництво в нього говорить по-духовному, „нигилисти по-нигилистически, мужики по-мужицки, выскочки з них и скоморохи — с выкрутацами”. Сам він, „живучи ладу со старой сказкой” (в широкому розумінні слова), колекціонуючи та перечитуючи старі повісті, засвоїв собі „язик народних сказок та церковно-народну речь”. — Так і Черемшина, з дитинства наслухуючи історичних та фантастичних переказів, орудуючи селянським складом бєсіди в адвокатській канцелярії, ще замолоду ставши сам етнографічним матеріалом і по мистецькому перейнявши голос верховинського фольклору, у власному реферуванню орієнтується не на виклад наукового трактату, не на епістолярну форму, не на мезуар, а на живу розповідь, даючи два варіянти своєї авторської мови — епічно спокійну (напр. початок „Перших стрілів” або „Верховина”) або емоціонально схильовану, з багатьома ритмічними та стилістичними ознаками народньої лірики.

3. Народньо-поетична стилістика Черемшини ані трохи проте не звязана у нього з романтичним інтерпретуванням гуцульської тематики. Навпаки. У „Верховині” ввесь ефект кінцівки збудовано на протиставленні жорсткої дійсності з романтичним образом карпатських верхів Устияновича та Корженевського. „Свобідно — шумно — весело” лунає романтична пісня на той час, як погранична сторожа розправляється з дідом Орфенюком, як павуки розпайовують селянські ґрунта, як „гори в тюрях сонця не бачуть”. Черемшина не дарма прийшов по Франкові і Франкових наступниках, що з натуралістичною вибагливістю підступили до життя, здираючи усі його препиши шати. Тому „Марічка занедуяла” може нагадувати Федъковичевого „Побратаима”, „Парубоцька справа” може мати де-шо спільнога з „Таліянкою” — уже загальний тон Семанюкових „Карбів” різний з загальним тоном „Люби-згуби”. І це відзначив перший критик „Карбів” М. Лозинський: „Семанюкові нариси се не те, що повісті Федъковича. Семанюків гуцул це не той буйний та багатий, по святочному прібраний, вольний син гір. Це — нужденна істота, бита злиднями і темнотою, визискувана і кривджена всякими пауками, в котрі „хліб і страва це найстарша справа”, в котрої людське чуття, благородність душі лиш де-не-де продирається зпід важкої заслони злиднів, мов сонце в осінню днину з-за оловяніх хмар”. Тому і не можна на нашу думку пристати на принагідно висловленій погляд А. В. Ніковського, що відніс Черемшину до манери і техніки Марка Вовчка та Федъковича, визнавши в ньому явище, яке збагачує нашу літературу, але ні трохи не посугває її вперед. Нам, коли ми беремо в руки Черемшину, перш за все впадає в око його поступ, його відхід від давньої етнографічної прози. Його

користування народньо-поетичним скарбом незрівняно багатше; його тематика різноманітніша і сильно позначена індивідуальністю письменника (зовсім по-своєму трактовані у нього ерос і стать, глибоко зачеплена у нього селянська психіка).

Нам залишається ще одне питання, що його поставив у своїй періодизації Черемшиніної творчості Р. Заклинський. Чи справді останні писання автора показують якусь утрату в соціальній його свідомості? Чи справді він в останніх своїх оповіданнях сходить з того класового становища, з якого розглядав верховинське село в першій книзі? З думками Р. Заклинського ми погоджуємося тільки почести. Правда, в багатьох нарисах „Карбів” перед нами стоять селянські злідні, павперизовані елементи сільської людності та економічна безвихідність, яку малювали Кобилянська, Мартович і Стефаник. Голий і голодний Курило Сівчук у „Св. Николаї”, заробітчанин коновкар у „Чіцці”, старий Ілаш у „Грушці”, нарешті ціла родина Тимофієва, що віddaє Анничку на службу до пана, назустріч поневірянням „Більмо” — справді кладуть наголос на соціально-економічному становищі пролетаризованого селянства. Але десь інде центртяжіння — в дальших оповіданнях: у „Карбах”, „Основинах”, „Хіба даруйно воду”. Сільська темнота в останньому оповіданню та ідеалізована програмова учителька, забобонні жахи в „Карбах”, психічні переживання у „Зведениї” навертаються на очі перш за все, відсуваючи соціально-економічні моменти на другий план.

Мимоволі пригадується давня суперечка межі Франком та С. Русовою з приводу інформативно-критичної статті останньої про українську літературу в російській пресі. Франкові здалася невірною думка С. Ф. Русової, ніби оповідання Стефаникові роблять сильне враження власне тим, що в них змальовано невимовно-тяжкі умови життєвої галицько-українського селянства. На його думку, найбільша сила і „ударність” Стефаника саме в його психологізмі, в нових методах змалювання людської душі. „Ta й хіба” — запитує Франко — „Стефаник має саму нужду селянську? Хіба сільський багач Курочка — нуждар? Хіба сім'я Басарабів — сім'я нуждарів! Хіба в „Камянім хресті” нуждарі вибираються за море? Хіба ж в „Сконі” конає нуждар?”

Коли застереження Франкові ми застосуємо і до Черемшини, що в „Карбах” теж не скрізь ставляв наголос на селянській нужді, — то ніякої утрати щодо соціальної свідомості ми не побачимо в передсмертній творчості Черемшининій. Він нічого, здається, не тратить із своєї суспільно-групової позиції в трактуванні села. Правда, перед війною та окупациєю стали певною мірою усі рівні, по всіх пройшла катастрофа. Картини зліднів менше виділені в за-

гальному образі села, але в трактуванні їх до позакласового становища автор не зійшов. Його „Верховина” майстерно показує круків та пявок на громадському організмі села; його „Писанки” перейняті патосом боротьби національної та соціальної, а „Коляда” та „На Купала на Івана” — невже вони не прояснюють почуття класової покривдженості галицького сільського люду?¹ Нічого розплівчатого, сентиментально-упокореного нема ні в „Перших стрілах”, ні в „Бодай ім путь пропала!”. Відмінився предмет спостережень, але позиція художника слова лишилася не захита.

Що ж це за позиція?

Гадаємо, Черемшині як і Стефаникові властива невиводна свідомість своєї приналежності до селянства, до цілого світу мужицького, до мужицького бідування; властиве інтимне розуміння життєвої філософії села, те, що не раз він підкреслював (ми те уже бачили) в „Карбах”, „Моїй біографії” і нарешті немов обвів червоним олівцем у своєму етюді на ювелір Стефаникові: „Добрий вечір, пане брате”.

Серед маю весни — як помірки горбами розгорнули
свої зелені хліба і навпроти сонця їх вигрівали, прийшов він
на мужицький світ на ниві, яку дедя орали, а мати від межі
відсапували.

Свіжіська рілля вхопила його першенький плач і сховала
під скиби, аби там кільчivся і ріс та й колосився газдам
на пожиток...

Дедя ковтали сухим пальцем дитині в чоло, а мама..
цілували його у ноги.

Та й таким хлібом виплекали дитину, і вона стала
вростати в серце села і стала село любити, як зерно
ріллю.

І приріс він до села душево...

Але пізнали його серце дедя та й мама та й щось обрадившись, у місто послали, аби молоденьке серце з селом
роздлучити.

І лишили його в місті і казали йому з міста в село більше
не вертати...

А мужицькі душі прилітали 'д ньому, як бджілки до
цвіту...

¹ З цим твердженням М. Зерова важко погодитися, бо ці твори, подібно як і „Писанки” „перейняті патосом боротьби національної”, а не соціальної. Взагалі Черемшина кладе більший натиск на національні справи, як на соціальні. Е. Ю. Г.

А серце розпукалося, а душа плакала...
І поет прокинувся і спрагненими устами спивав, як дитина, всю свою отруту.
І як він її випив, то почув у собі силу, ніби другий раз на світ народився.
І поклонився мамі та й підніс голову та й пішов у село під вечірню годину.
Такий дужий і ясний, як весняний вечір!
Так у поетичнім вислові виглядають підоснови та генеза не тільки Стефаникової, а й Черемшинової творчості.

M. Зеров.

Н А Р Б И

КАРБИ

У пригорщі брав би тото зелене село, леліяв би як дрібненьку запашну отаву, гладив би як паву.

Дивіть, хитається межи горами гей дубова колиска у віночку, чічки розкидає.

Хотів би toti чічки позбирати, вітрові не дати, в садочку посадити. Та скілько разів рука за ними посягне, стілько разів мерця підіймає.

Сухі надмогильні квітки на цвинтарних струпішілих хрестах.

А хоч би їх позліткою золотити, не повеселіють.

А хоч би їх росою росити, не покрасніють.

Лиш би їх до серця тулити, лиш би ними серце кривавити.

Най би раз сонце на каміннім вершку сіло, най би на totó село подивилося.

Студені, чорні долоні його обтулять, німі лиця його стривожать. Хмарами його обсotaють, ожеледрю зажеледять.

У пазуху ховав би toti хмари, коло серця їх грів би. Коби влезилися, коби серця не розмняцкали!

Плачі горами стеляться, дугами гори уперізують. Буйні вітри ними граються. Тут були, тут нема: співанки жалібні.

Зоря росою їх змиває, гей мід спиває.

Таке тoto село тихоньке, таке зарошене!
Деревище у мокрій ямі межи німими могилами.

Ану беріте та голубіте його, ану пестіть та обіймайте.
Лиш варуйте серце, бо воно вам серце покервавить,
глибоко покарбує.

I.

Дъидя гrimав кулаком у стіл і погрожував Петрикові, що його утопить, бо пустий, бо хоче багато їсти.

Петрик ховався дідові під приділок і шепотів синіми губками, що не боїться дъиді, бо піде з дідом.

На те дъидя мякнув і відпускати його дідові:

— Хоть беріт 'го у пазуху, а хоту у торбину, я вам не бороню. Віна мені не далисте, чим їх нагодую?

Дідові руки дрижали, як Петрика гладили:

— Нé журітси, небожета, тото чемний онука, буде мене слухати, буде бабі помагати.

А неня плакала.

Під гору взяв дід внука на коркоші, аби не покотився на долину як яблуко. Баба стояла вже навперед хати і визирала годованця.

— Ходи 'д бабі, Петрику, ходи борше, лиши діда.

Відтак завела його у хату та й денцівку дала й казала, що буде на припічку спати ніжками до печі. А дід казав, що купить йому велику сопівку на вісім пальців.

Деревище — домовина, Ч. (Пояснення Черемшини).

Варувати — берегти, Ч. пильнувати.

Дъидя — тато, Ч.

На коркоші — на плечі.

Денцівка — мала сопівка з денцем, Ч.

— Тай бриль касътровий тобі куплю, а баба павами обтичыт!

Петрик роздивлювався по хаті і бачив образи, стіл, грядки й полицеї toti самi, що в дьиді. Лиш комин був інший: кафельовий, мальований. Дід посадив його на коліна іуважав, аби в печі горшки не позбігали. Показував пальцями мальованих стрільців на комині та й розказував, як вони татарів та багачів різали, смолою обкапували. І обіцював, що справить йому пушку і топорець зробить.

Десь так через тиждень прийшла неня відіznати, що її дитина робить. А Петрик такий біленський, такий вичесаний гей голубець. Розповідав нені, як йому добре у діда. Хвалився, що разом з дідом і бабою на лавиці обідає і разом вечеряє. Показував сопілку і постільці дублені та онучки черлені та й питався нені, чи вже великий, чи не міг би татарів та багачів стріляти, як отті стрільці на комині.

Та й дід і баба його хвалили, а неня радувалися.

На храм вуйни і вуйки з чужих сіл посходилися. Петрикові обарінки давали, називали чемним легінем.

— Файного, діду, онуку маєте, коби здоров був!

— Тото у мене господарь, діда ввечір роззуває, люльку дідові запікає.

— Ой ні, то бабина дитина, мені горшки сокотит, з окропу пінку збирає.

Хлопяче, бліде личко румянилося і ховалося за бабину опинку.

Пушка — рушниця.

Легінь — парубок.

Постільці, дублені — на червоно закрашені ходачки.

Файнний (нім.) — гарний.

Запікати люльку — гартувати люльку, тут: запалювати.

Сокотити — берегти, уважати на щось.

Опинка — рід плахти.

— Шо поцтиве, а шо мудре, най-си тெкне. Я вже не раз кажу бабі: коби ше нам люди не наврочили нашого парубка!

— Нівроку, нівроку!

— А йди-ста, Петрику!

— Йди, небоже, поцулуй вуйну в руку.

— Файно, рости великий!

— А цесу вуйну, а цесу? А тепер вуйків! Кажу вам така дитина, шо аж.

По харчунку дід дальше веселив гостей своїм внуком.

Петрик ще ніколи не бачив тільки незнайомих очей, щоби на нього дивилися. Обминав їх як вогнисте проміння, від якого паленів і розтоплювався. Вуйни досягали його руками й гладили, як біле курятко, аби зі собою освоїти. Але він як сlijж висувався зпід долонь і утікав під стіл та й заслонювався звисаючою скатертю. Тоді всі хвали переходили в легкі докори, а з годного легіння робилася бабина дитина. Бабине приговорювання не могло його вигулити з дучки, аж доки дід не сів на порозі і не заграв гуцулки в сопілку.

— А тепер дід тобі каже, аби-с йшов гайдука данцувати, най вуйки та вуйни видют!

На дідове слово хлопець несміливо попід боки брався, підскакував і присідав навприсядки, плескав землякручками.

— Гей-гоп, гопачя!

— Йкий данцівник годний!

Най-си тெкне — нехай щезне, нехай минається (проти врокія).
Вигулити з дучки — виманити з діри, з ями.

Гуцулка — гуцульська танкова мелодія. Гуцули звуть свої співанки (коломийки) гуцулками.

Гайдук — рід танцю.

Худокосте, захмарене, дідове лице ясніло під сивим, гей вишневий цвіт, волоссям, а його веселість перелітала і на лиця усіх гостей. Вуйни розбезпечувались і підспівували довгими, крутими голосами, а вуйки підступували ногами. Та коли данцівник відтанцював своє, дід заводив такої жалібної, що всі гості надолину голови спускали, як птахи дощем зіпрані, а баба глибоко зідхала. Петрик піснів на вид покорченої і засумованої старині і як кіт крадьки надслухував, бо хотів дізнатися, хто тому винен. Але не міг дослухатися свого, бо стариня падькалася та нарікала на тяжкі роки, а дід згадував вправді давні, ліпші часи, та кривдувався на теперішні так, як кожного вечора перед бабою кривduється. Руки собі заламлював і казав, що вся Гуцуля на старців переходить. Аж як прийшла бесіда про діового зятя і доньку та про її диточок, вхопив Петрика туск за серце і витиснув наверх слози, як росу на голубих чічках.

Небагато хибувало до того, щоб на голос був не розплакався, але баба погрожувала йому, що відведе назад до дыді і що там дадуть йому чиколонки їсти. Та й тим дитячий плач загатила, туск у серце потановила. А гості казали йому соромитися за таке мягкое дитяче серце.

— Поки-с у діда, то не плач, небоже, ше тот чес не прийшов на тебе!

На Великдень баба убрала Петрика як паву й про

Розбезпечуватися — почувати себе свободно.

Пісніти — бліднути.

Стариня — батьки.

Падькатися — побиватися.

Старець — прошак, дід.

Туск — туга, жаль.

Чиколонки — кістки на руках, Ч. чиколонки їсти — „гризти пальці”.

Потановити — потрутити вдолину, Ч. скинути вділ.

вадила з дідом до дьиді в гості. По дорозі писанки з пазухи виймала, людським дітям за простибі роздавала.

— А єк ми, Петрику, загинемо, то ти будеш за дідову та й бабину душу давати, будемо менше карбів мати.

Петрик не раз уже бачив у селі похорони, чув голосні, жалібні плачі, а вкупі з ними й бесіду про карби, що їх навіть старші люди лякалися і на яких згадку сумно зідхали, як перед чорною зловіщою тучею або чумою жахалися. У його хлопячій уяві виступали ті карби темними, неясними, страшними ворогами його старині, вуйків і тіток і усього великого села.

— Не бійтеси, дідику, та й бабко, єк купите мені стрільбу, то я toti карби вистрілею шо-до лаби!

II.

Сталося так, що дід не діждався помочі із свого внука. Як лишень Петрик виходив свої роки до школи, поховали діда, а дьидя забрав сина від баби і передав у чужі руки, у місто до школи.

— Коли-с не гарен робити, то газдов не будеш, письма бериси!

От-так як би буря зірвалася і з рясного, зеленого саду відчімхала молоденьку галузочку у ярі та й у млаку межи лози загнала.

Як би на тому місці велика, кервава рана лишилася і переділювала одно життя і одно тіло на дві нерівні частині.

За простибі — щоби Бог умерлим простив гріхи, Ч.

Гарен — не годен, Ч. незугарен.

Млака — багниста сіножать, трясовина.

Намагався той біль переболіти, totу рану загоїти.

Гнувся до долу, як лоза від вітру, мовчав як маленький гріб, а очима крадьки папоротиного цвіту шукав.

Болю не переболів, рани не загоїв.

Тріпався як птах у клітці і ще дужче калічився. Обезсилений падав і дивився на відтяте життя, на молодість яснокрилу, та й як злодій до свого села перекрадався.

Бачив леваду могилами укриту, червоною загравою забагрену;чув жасні стони карбованіх кістяків голих, пізнавав їх і плакав.

Здрігався і прокидався зі зболеним карбованим серцем.

Сам себе не пізнавав у панськім плахтю і люди його не пізнавали.

Соромився кожного кроку й утікав від людей. А на ферії прилітав Петрик до дому.

Баба з радощів у долоні сплескувала, до нені говорила:

— Ти у Бога щільва, що таку дитину маєш! Адійкий пишний, панцке лице має!

А як Петрик у неділю стояв у церкві коло дяківського крилоса, то баба його очима пасла та усім кумам у бабинці за нього шепотом розповідала.

— То на світі поцтива дитина, у великих школах уччиєси, мене у руку цулує. Та письма береси, що паничів учъйт і старині грейцір посилає. То велику голову має!

А як куми звели до того бесіду, що він головою не вдався ані у свого дьидю, ані у неню, лиш таки в свою бабу, то вона не могла з радощів говорити, і хіба пота��увала головою та й обома сивобровими очима мірила Петрикову голову.

Жасній — страшний.

Плахтя — одяг.

Газди обступали Петрика і випитувалися його про всячину, а баба зараз десь з боку ставала і помагала внукові відповідати на завдані питання.

— Тото, любетка, не наша голова до такого розуму, ей-де!... тото очима траба би їсти.

Бадіки хотіли її приперти, аби так хлопця не перевхвалювала, але баба сіпала Петрика за рукав і кликала до дому, а бадікам не давалася переговорити.

— Нас хотіть би у тімě хто гупав, то нічо не вигупає, ой не вигупає, любетка!

На данці легіні брали Петрика межи себе, називали стриженим урльопником і просили, аби танцював польки. Дівчата підсмішкувалися, здвигали плечима, із стрижаком танцювати соромились.

— А де твої, Петрику, пави?

— Де топорець карбований?

— Де твоя стрільба, Петрику?

Аж баба не втерпіла, ганьбити їх мусіла.

— Ніби він на вас дивитси, ніби ви протів него? Ше таку приведе біленьку паню, що будете єї в руку цулювати. Йкої нужди шкіритеся?

Дівчата ще дужче сміялися, бабині слова на кпи брали. Лиш чорнобрива Калина Несторієва не відзвивалася, жалем серце обсотувала, сумом твар запишнювала.

Отік нагадувала собі, як з Петриком вівці пасла, співанки співала, прошивки йому вишивала, на святвечір оріхами частувала.

Бадіка — дядько.

Данець — танець.

Урльопник (нім.) — жовнір на відпустці.

Пави — павині пера на капелюсі. Пави, топорець і стрільба належать до святкового гуцульського одягу.

Обсотувати — обмотувати.

Отік — неначе, Ч.

Прошивка — вишивка на ковнірі.

Отік ловила toti слова, якими колись Петрикова баба до неї лебеділа, своєю невісткою називала. Наче за мерцем, за Петриком банувала.

По слотливім тижні баба веріткою накривалася, із внуком у ліс гриби збирати вибиралася.

Бродили травами обое по коліна зарошені. Глипали через окіп у камеру і бачили гриби як густу росаду. Переступили і збирали.

Надійшов злісний. Розкривався на бабу, відобразив кошіль і вхопив за верітку. Баба спирала і відпрошувалася як дитина.

Злісний трутів її так, що вона упала. Петрикові лютъ бесіду відобразила, стояв як свічка. Злісний глянув на нього і кидаючи кошіль та й верітку усміхнувся: „Встидзь се пан зе старов хлопков гжиби збіраць, пан гімназияста!”

І пішов далі.

Баба приходила до себе й радувалася верітці та й кошілеві, наче-б дісталася їх в дарунку від злісного, а рівночасно билася в груди і йойкалася та нарікала сама на себе, що один карб більше зробила.

А Петрик чув, як в його серце новий карб врізувався.

III.

Ще листячко з дерев не попадало, ще багацька барахоля у купинах не дійшла, ще коноплі у мочулах не вимочились, як Петрикова баба забагла умирати.

Смеркало.

Крилаті, темні тіні на стінах сідали і мов сільські гробарі над гробом ждали.

Окіп — рів із валом, що повстав з викопаної в рові землі.

Камера — камеральний, державний ліс.

„Встидзь се...” — польська фраза з деякою гуцульською вимовою.

А світло їх у закутки заганяло.

— Буду гинути, Петрику!

Неня свічку в руці придержуvalа і сплаканими очима потакувала, що баба буде гинути.

— Що вас болить, бабко?

— Усе тіло болит, небоже, бабу.

— А не мож би лікаря привезти?

— Ей-де, небоже! Прийшов чес, та й нема куда. Багачі кличут, та шо з того? Або ми маємо відки?

— Чемна дитина! — шепотіла баба і намагалася піднести руку, аби погладити внука.

Дрібні сльози розплілися по її набресклому, восковому лиці й потавали в ньому, як краплі роси на перего-рілому пласті сіна.

— То баба хочут, синку, аби-с з ними на смерть по-прощувися — відгадувала неня бабину волю.

Петрик ухопив бабині руки, цілував і плакав.

— Прощай мене, Петрику!

— Най Біг простить, бабко.

— І другий раз.

— Най Біг простить.

— І третій раз!

— Най Біг простить.

Тиша пролетіла через хату, сльозами обмита.

Баба по стелині наляканими очима водила, руки підіймала і якби рій мух від себе обганяла.

— Карби, карби! — простогнала тяжко, мов би через горло важку, велику колоду перетручувала.

— Тото, небоже, бабі карби уже привижуються.

Петрик мимохіть глипнув на стелину, але крім закурілих, давних сволоків не бачив нічого.

Мочуло — ставок до мочення конопель, Ч.

Потавати — потапати, втонути.

Баба примикала очі і перехилювала вдолину голову та й гейби ховалась перед падучою з гори скалою.

— Любко-бабко, не бійтесь ніяких карбів, ви ще подужаєте.

Баба була би внукові перечила, але не могла, а замість неї неня говорила:

— Тото, синку, перед смертев кождому карби показуються, на душу чікают. Тобі дав Біг таку долю, що уччишси у школах та й будеш великий розум мати, будеш тим паном. То ти меш кібзувати, що гріх, а що ні, за що карбуєси карби. А ми, синку, невчальні, не знаємо. А хотіємо, то у біді не памнітаємо, що робимо, а то все йде на душу. Шо гріх, то все карб на палици у Пана Бога та й на душі карб. Єк душя на тот світ приходить, то її карби уже пораховані, уже муки терпіти має. Видиш, небоже, що коло нас бідно дієси, та й не раз гріхи робитися. Не віддастси довжок, возмеси чужю форостину, залихисловитися, — та й вже є, вже того у Бога карбовано. А за кождий карб траба кару приймити. Коби-то ми бірували, кобисми сокотилиси.

— Карби! карби! — стогнала баба й руки випручала.

— Не бійтеси, ненько, Біг з вами! Ше дітей лішиєте, ще за вас молитися будуть та й Пан Біг умалит вам карби — як могла потішала донька бабу.

— А може Господь даст, що мій Петрик на попа вивчиться, то буде за вас служби правити, будуть вам карби даровані.

— Будуть вам, бабко, карби даровані!

Бабині очі останній раз подивилися приязно і ласково на Петрика, як на одинокого ратівника і помаленьки ледом замерзали.

Кібзувати — міркувати, знати, Ч.

Бірувати — могти, мати силу.

А бабині карби зірвалися і роєм за душою гнали,
з хати вилітали.

Навкруги ліси глухо шуміли, трави тремтіли, до землі
стелились.

Бабина душа вибігала на верховіття дерев, пере-
скакувала з листка на листок, стручувала росу і тріпо-
тіла голими порубаними крильцями.

Боялася з карбами ще дальше 'д горі летіти, але
вітер займив її силоміць.

За нею розбіглися жалібні плачі і тужливий голос
трембіти та й сільських дзвонів, але не могли її здого-
нити.

Верталися назад голими ножами і викроювали у Пе-
триковім серці карби, які ніколи не загояться і не заро-
стуть панським салом.

Трембіта — довга, 2—3 метрова труба. Трембітають м.-ін. як
хтось умре. Таким робом повідомляють село про чиюсь смерть.

РАЗ МАТИ РОДИЛА

— Ба, ци не буде гріху, брачіку Луки', що ми скоро-
мимо-си оцев дурилицев?

— Ей, коби нам лиш тілько гріху, брачіку Ю, то би
не було жури; за це Бог простит!

— Та тото я тому кажу, що то ніби під церков, на
світім місци.

— Пусте тобі, Юсипку, в голові! Таке то чоловік віді
не з креміння, а в ночі передрєгне ті наскрізь. Раз лучила-
си дурничка, єк сліпій курсі дзерно, то й тото аби гріх,
то єк би то було? Аді зажий здоров!

— Аби й ти здоров, бадічку Луки'!

Юсип приставив пляшку до уст, піdnіс враз з нею
твар догори і з зажмуреними очима потягнув три рази.

— Це за панцке здоровле — говорив він обтираю-
чись.

— Якурат за панцке! За наше здоровле; най пани
пют самі за своє здоровле. Це ми собі так, єкби заро-
били! — перечив Лукин.

— Таки правду кажеш, Лукинку, про мене най їх
і вихапає. Аді, дуріють у селі так, єк си дуріє: спровадили
собі вчера музику з міста, та музика грає, а вони: шо
пют, шо гуляють, а шо най не кажу! Але єк єкийс казав:
дуріють, бо мают зза чого дуріти, а на свіжім люхті, то ше
гірше йде їм дур до голови.

Дурилиця -- горівка.

Передрєгнути — пересякнути, Ч.

Люхт (нім.) — повітря.

— Та й тото їм панит, брачіку Ю'; генде наїхало було того здохлечча так, що аж, — та й потому кожде так відтановилоси, хоть бричем брити.

— Чіму би не панило, коли то у них файнай футраш: самі мєса, та кава, та гарбата, та гараки, та цукри, та шо душя забагає. То сумарі суменні! Аді і оцес наколесник, шо на тій нужді їхав та й упав на камінне, то також сумар. Єк давав нам по тій шустці, то сми глипнув у ташку, а там аж кишить: самі сороківці.

— На маєш! Єк би не був сумар, то не дав би шустку задурно. Тота колісниця не дуже й важка, а до Манделининої хати таки недалічко.

— Ей не дуже вона важка, та й не дуже легка, видів-ес, шо то саме залізо: шпиці заліznі, дерлик залізний, лиш на колесах зверхи шос таке, єк пампух. Просто мудрація!

— Але най хоті раз гепнувси до каміння, аби знов, єк іти в ночі на роздобенди, — тішився Лукин.

— Я сам кажу, аби світивси тот камінь, де він зашпотавси, були би-сми й не виділи дудочок.

— То байка, бадіку Ю', але тото, що ме тэмити, єк за чілідинами шніріти. Аді,чув-сми, єк тої неділі фаливси у коршмі, шо, каже, нема такої дівки в селі, аби їго не любила.

Панити — служити, знадобитися комусь.

Відтановитиси — відживитися, прийти до себе.

Бричем брити — бритвою голити.

Футраш (нім.) — пожива, Ч.

Сумар сумений — багатий багач, той, що має великі суми грошей.

Ташка (нім.) — калитка.

На роздобенди — на добичу, тут: за дівчатами.

Дудочка (dudek) — назва старої дрібної монети.

Чілідина, челидина — жінки.

Шніріти — шукати.

— Ей, брє! Ану, дивиси, така погань! Коби хоть флетєв, то бих не казав, а тото волос уже цвите. Хтос то ше мені казав, що видів оногди, ек він ранісько ку-павси, то — каже — на попереці сам струп та й струп.

— Га! то кров у нім, Юсипку, так грає!

— Ба, ци варе кров?

— Очі видют, що кров. Єк би го не пекло, то би не ліз у студену воду та й не літав би по селу.

Лукин устав із ношів, підніс трембіту, затрубів тричі, а Юсип крикнув хриплівим голосом три рази „бердо”! Голос трембіти зіллявся із журкотом Черемоша й шумом смеречини і розсипався по всьому селу: насамперед розстелився понад сонними лісами, відтак відбився об супротилежні скелі й відгомоном полетів дальше, дальше, аж на край села. За ним чимчикував придушеній Юсипів голос, що зіллявся з ворохканням жаб і не вспів добігти на поконече села. Все ж таки почули його куни, що досі свободно ігрались під церковною банею, почули його сови, що вигукували людям „на смерть” своє зловіще „угу”, а тепер замовкли. А зачули його також на зарінку плотарі, що дрімали при ватрі і ждали на досвітню гать.

— Не хирів би старий, але горлає — обізвався один плотар, докидаючи трісок до ватри.

— Але бо бігме! Він вартує церкву, а дома дес „ко-гут” газдує! — додав керманич, що простягнувся на ка-

Флетев, флетев, флекев — парубок, Ч.

Поперек — поясниця, талія.

Варе — справді.

Бердо — пропаст; тут вартівний оклик.

Поконече — кінець.

Зарінок — беріг ріки вкритий рінню.

Плотарь, плотар — сплавляч дерева (плотів).

Гать — новінь із спущеної клявзи, Ч.

Хиріти — лежати.

„Когут” — жандарм: австрійські жандарми носили на чацьку оздобу з когутячих пер.

мінню, поправив у головах кожушину і обернувся на другий бік.

Одна хмара закрила вузенький небокрай і не давала церковним вартівникам подивитися докладно на годинник, що на ньому мерехтять золоті вказівки, блискучі зорі.

Юсип і Лукин обійшли навколо церкви, прокашлялися і посидали назад на ноші.

— Темно-си, єк у розі, від буде дощ — розпочав Юсип.

— Про мене най буде, що хоче — від нехоля відповів Лукин, наче невдоволений із цієї банальної теми і хотів звернути бесіду на що інше. Він потряс міцно пляшкою і наслухував, чи відозветься горівка в ній. Горівка відозвалася булькотом.

— А чуй, Ю', ще є гаразд цеї чімериці.

— Та я вже, бадічку Лукинку, не дуже й лакім на ню. Іде публіка в голову, а я таки не тэмлю, коли-сми її заживав. Нема зза чого та й тому не кортит, най постит душя.

— Та ніби і я не гину за нев, але єк Бог дав, то най люtruєси в кишці, шкода, аби вивітрювала. Аби-с здоров, бадіку Ю'!

— Най Біг даст на пожиток, бадічку Луки!

І Лукин потягнув раз, другий, третій та й подав Юсипові, який зробив те саме, тільки що закашлявся. Лукин відібрав пляшку в свої руки і хотів заткати її рубаним корком, але що корок упав на землю, а у тьмі годі було його знайти, тож він заткав пляшку пальцем.

— Тото, любчіку Юсипку, не з добра ти так кашляєш!

— Та де з добра, брачіку Луки'?

Лютруватиси — булькотіти.

— Тебе аді гей збиткує твоя Марічка!
— Шо ж дієти, Лукинку, коли-сми був дурний.
— Я тобі це таки скажу, шо онъ дурний. Хто таке ви-
дів так „когута” ’д хаті припускати?
— Та неволя ’го припускає! Сам впелескавси та й
ходит, уодно ходит, а в мене єка вже путеря. Сперти не
зіпру, ой не зіпру, брачіку Лукинку!
— Бо-с такий розумний! Ану най би він до мене
прийшов! Я би єго вперед запитавси: чого-с прийшов?
А єк би він шос туда..., то бих колом гнав від хаті. „Мой
брє — сказав бих — у мене жінка газдиня, з шандарями
не тримає” — бігме, сказав бих.
— Ей, брачіку, був один такий чес, шо і я хотів єму
так сказати. Єк-сми був тогід у зимі приповздивси на
роботі, та й прихожю нагрітиси ’д хаті, а він за столом
та й моя коло него не вишкірюєси, не вишкірюєси — ні.
А на столі, єк на храм, ей де, шо я кажу, — і на храм не
найдеси так хоті би у найпершого газди; око горівки,
кусак солонини, петльований хліб; усе приніс! Та лише я
в хату, а він до мене: „Ти мой так вартуеш косцюл? Ти
знаєш, шо я прийшов — каже — на контролю?” Та й
мене за прошивку та й на двір. А на дворі світа на крок
не видко, так фужделит. Та так-сми-си був тогди вбез-
себив, шо тресло мнов гейби в пропасници. Але відтак
міркую собі: „Най біда щезає в озірє та в шкрепітте!”
То, зважеєш, Юсипку, тікарська дитина, муніцію має,
одно-друге, загатит ті кольбов, та й не дихнеш навіть,

Впелескатиси — вкрутитися.
Путеря — сила, Ч.
Тогід — минулого року.
Приповздитиси — припізнитися, Ч.
Око — мірка.
Фужделит — сніgom мете.
Вбезсебитиси — розлютитися, Ч.
Шкрепітте — дебри (?).

або скує ті, та й гний на старість у гарешті. Чоловік аді мусит терпіти, хоть би не рад!

— Бо він ше не трафив на свого! Я бих йому зза ніхоть не терпів. Мой, я був у тікарськім войську, а там не такі голови єк це, самі єднорали та фебрі та капітани, але ніхто мні пальцем не кинув. Тому так ред не йде; ше не вілно, то раз не вілно, а шо вілно, то раз вілно, а чужю газдиню відбирати, то цалком не вілно. Мой, до газдині є газда! Аби-с був сліпий, або кривий, аби-с таки прем гиб, то ти голова в хаті. Чуєш, Ю', твій верх у хаті!

— Тото ані слова, що без газди хата пуста, але що ж дієти, єк панич до чілідини липне? Дурний я мав розум, шо-сми го послухав та й узев її на свою голову. Най би була сивіла. Ale єк зачели мні раїти, та раїти, то-сми зду-рів був, так єк си дуріє. A найдужше таки він сам: „Сватай — каже — Деменову Маріку, то дужя дівка, обхайт тебе та й хлопця”. Аби-х був знат, що таке буде, то бих не женився, доки віку-життя моого. Добре то казала мені, єк умирала, моя перша покійничка: „Не жениси, каже, Юсипку, бо заситиш себе та й Іванка. Хлопец підросте, та невістка ті обкутає!” Так таки сталоси на її слові, дав би її Біг царство небесне! Пропав я та й Іванко пропав.

З Юсипових грудей вийшов тяжкий голос зідхання так, як зі спорохнілого дерева вихоплюється наверх крихка деревляна мука, коли його вертить гострий за-лізний сверлик. Лукин розсердився на товарищеву чорну долю і показав своє пересердя тим, що випручував праву руку наперед так, як випручується її до грізьби. Ale в руці відозвалася горівка і своїм булькотом пригадалася його памяті та й зацитъкала на хвилинку його обурення.

Єднорал — генерал.

Фебрі (нім. фельдфеблі) — старші десятники.

Прем — зовсім, Ч.

Заситити — занапастити.

Він не відповів нічого, тільки без приговорювання приложив пляшку до уст, „покропив горло” і подав товарищеві. Юсип зробив те саме вже без принуки. Відтак розмістилися оба вигідніше на ношах. Лукин присунувся близче до товариша, обняв його лівою рукою поза шию і тим способом проявив своє „співчуття” його недолі. Юсипові гадки впинилися коло його Марічки і жандарма; він почув себе дуже нещасливим і пониженим, і тому зачипів у ньому гнів супротив „панича”. Досі тлів у ньому той сам гнів, але на самому дні старечого, приголомшеного серця. Наверх не виходив ніколи. Тепер розпалив його горівчаний огонь і „добре серце” товариша. Розгарижений і розчулений Юсип і собі обняв Лукина поза шию і приговорював сердешно:

— За того, що маєш меке серце, Лукинку, то так ті навижу, єк рідного брата. Та й за то ті ше люблю, що стоїш за правдов, та й ше за того, що не стоїш ні кому в броду.

— Братіку Юсипку — заговорив на те Лукин, що досі потакував головою підхлібній бесіді. — Аді хоть мні медом масти, хоть дегтем чорни, а хоть мні бери та на шкамутки порубай, то єк кажу, що ми ті жель, то жель. А єк ті вижу, що-с почорнів, єк божа земля, то у мні аж тъохкає. Мой брє, та ми служимо світій церкви та й за що служимо? Піп бере роківшину, дек бере, паламар бере, а ми що? За ту десетку, що громада дає, то цілий рік божий ока не стули?

— Лишім того, братіку Луки', ше віді є на небі йкийс Бог, бігме є, там дістанемо ліпшу плату — перервав Юсип.

— Я кажу це протів того — говорив дальнє Лукин — що аді тебе „когут” ситит; живцем поклав би ті в зем-

Шкамутки — трісочки.

Роківшина, роківщина — річна плата.

лю, єк би міг. Він фасує леник, то тому йому обрік грає, а ти що? А тікарська каса на того на него не несе, аби він тобі газдиню відбирав. То такої не йде, братіку Ю-сипку, ні! Єк у хаті пекло, то єке того життє?

— Ой нема життя, душко Лукинку, лиш мука та й мука — застогнав Йосип.

— Ци гадаєш, Юсипку, що я не знаю твій болек? Аді сидимо тут, а я таки за когута думаю, бо мні болить за тобов серце.

— Абис прожив, бадічку Лукинку, шо-с не подуфалий, що мні желуеш. Аби ті Бог так ласков небеснов пожелував — процідив жалісно Юсип і рівночасно обіймив Лукина й другою рукою і голосно з ним поцілувався в уста.

Коли б їх так побачив який знайомий бадіка, то змалював би собі у своїй гуцульській уяві двох мерців, що урвалися з тамтого світа і голубляться на ношах під церквою, доки треті піvnі не запіють.

— Аби-с прожив, Йосипку! — Аби-с прожив, Лукинку! — бажали собі безупину зворушені бадіки і випорожнювали до dna пляшику.

— Де'! дедю, гив! чуєте, де'! — озвався нараз під церковною хвірткою хлопячий тремтячий голос.

— Ци то мені причуваєси, ци то твій Іванко кличе — питав Лукин товариша, перериваючи сердешну розмову.

Юсип став надслухувати і нарешті пізнав голос своєго синка та й підійшов до хвіртки.

— То ти, Іванку?

— Я, дедику.

— А ти чого тепер?

Фасувати (нім.) — діставати.

Леник (нім. Lohnung) — платня, пенсія.

Подуфалий — гордий.

- Ішо панич у хаті.
— Ну, та що панич?
— Також вігнав мене.
— Єк то вігнав?
— Казав, що кольбов заріже.
— А мачуха нічо?
— Мачуха чиниласи, що спит.
— А він давно прийшов?
— Зараз таки, єк ви пішли на варту.
— А ти де був тільки чес?
— У хоромах за полібічком.
— Та що він робить?
— Він спав, а тепер убираєси, вже віді лагодитси
йти 'д вам на контролю, та тіму я прибіг дати вам знати.
Сокотітси, дедику, не спіт, аби кольбов не джюгнув.
— Ей, іди гет, дурнечку; коби він лиш суди прийшов,
то я йому джюгну. Братіку Лукинку, слухай-ста, ми йому
покажемо.
— Таки так, що покажемо, най знає по чому лікоть
табаки. То каже хлопець, що вже прийшов? — питав по-
далеку Лукин.
— Ше сночі прийшов, а тепер лагодитси 'д нам на
контролю!
— Дедику, я тікаю 'д хаті, аби мні тут не захопив
Не спіть, сокотітси, дедику, — просив Іванко на від-
хіднім.
Але Юсипові не в голові тепер хлопячі прососьби. Він,
що все мовчки тулив у собі гнів супроти „панича”, що
ніколи не поважився би був чимнебудь зобидити якого-
небудь „пана”, сипле тепер грізьбами та прокляттями на
свого наставника, контрольора.

Хороми — сіни. (Шухевич: „Гуцульщина” I.).

Полібічок, полібочок — невелика бочка. (Шухевич, I. 103).

— Най іде, коби прийшов, буде мені крепір та й
йому крепір. Мой, раз мати родила, раз треба гинути —
викриував він у розпалі.

Лукин утихомирився, коли зачув, що „панич” лагодиться на контролю; він сховав пляшку у дзьобню, взяв трембіту у руки і лише півголосом притакував товаришеві.

Розпалений Юсип не завважав товаришевого ляку і невгавно викриував щораз то дужче, щораз то голосніше. Покірний і услужний панам Черемош, що в літі гуляють по ньому на тяжких дарабах, біситься так само, коли у слоту наллеться у нього багато мутної води.

— Фів, фів, фів! — запищала жандармська трубочка під хвірткою, а слідом за тим гукнув здоровецький голос:

— Варта!

Лукин задрижав і потверезів зовсім; скоріше метнувся, притулив трембіту до уст і відозвався нею, але не заглушив Юсипового крику.

— Цо там такі галас? — гостро озвався голос.

Лукин не знов спершу, що відповісти; він підійшов під хвіртку і перепуджений став не дуже голосно говорити:

— То, проше чесного паничя та й вахміця, аді єкос так, шо-о-о...

Юсип не дав йому доцідити цю відповідь, бо звернувся до жандарма із своєю бесідою.

— Вже прийшов-ес, уже? Чого-с прийшов? Різати мні хочеш? На, заріж мні, на-а-а! — і Юсип луснув рукою в паркан.

Крепір — смерть; Ч.

Дзьобня — вовнина торбинка. (Шухевич).

Вахміц, вахмайстер — старший десятник.

— Отвуж мі фуртке! — гrimнув люто жандарм.

Лукин витягнув кілок з клямки, відкинув підпору і хвіртка відчинилася. Жандарм переступив умить її пе-реліз, прискочив до Юсипа, замахнувся і луснув його в лиці. Юсип повалився на землю, а жандарм зараз при-скочив до Лукина.

— То, проше ясного паничя та й вахміця, то Юсип аді трохи при фантазії, а я в тім нічого не свідім, бігме нічо, абих так жив, що нічо — випрошувався він коштом товариша.

— Лайдакі! Ви так вартуєте косцюл!

— Проше паничя, гунцовт моє імє, єк я в тім що свідім, я пазю служби — покірненько оправдувався Лукин.

Юсип піднявся і знов упав на землю, а відтак знов піднявся, зібгався в каблук, прискочив до жандарма, вхо-пив напрасно за кабат, потряс ним і заревів нелюдським голосом:

— Раз мñі мать родила!

Той його голос вирвався з грудей неначе фльонт, що його силоміць витиснув із рушниці підпалений порох. Його виперла жовч мужицького серця, що довгий час у ньому збиралася, аж нарешті розпалилася і тріснула.

— Мо-о-ой! Раз мати родила — повторяв безнастан-но Юсип і ціпко держався жандармського кабата.

— Ю', а ти здурів, ци що тобі таке? Таке то панич — боязко і соромно уговкував Лукин.

Жандармські ланцюшки дзоркнули і в мить упилися в Юсипові руки.

— Мурго, мільч! Лукаш, по вуйта, до ґміни, нех пшийдзє натихмяст! Рушай до ґміни зе мнов, ти стари злодзею, — сипав жандарм свої прикази як пекучі іскри.

Пазити — пильнувати. (Шухевич).

Хвіртка ще раз скрипнула і випустила Лукина, жандарма і скованого Юсипа.

Ранісько став продувати гірський вітер і розігнав хмари в безвісті. Румяне сонічко вихопилося на вершок гори та й скочило у Черемошеві плеса. Так воно купається, так вимивається, що румянці на його круглому лиці переходять у яскраве сяєво.

На дзвіниці розгойдалися дзвони і скликають людей на недільну відправу. Ідуть бадіки на молебні та й вихвалюють погоду. Одні вихвалюють її, а другі кривдується, що вона якраз на неділю випала, а не на робітний день.

Близенько перед церквою коло громадської канцелярії зупиняються всі та й прилучуються до гурту, що зібрається довкола скованого простоволосого Юсипа. Випитують один одного, що воно таке сталося, а як побачить жандарма, що сів собі на лавочці, спустив чако на очі і ніби дрімає, то всі мовкнуть. Вони догадуються якогось злочину, що його допустився Юсип і кліпають допитливо один на одного та й покивують головами.

Юсип понуро дивиться на землю і від часу до часу втирає скованими руками кров з лица, що наблизкала цієї ночі межі стінами громадської канцелярії.

— Дивітси, люди, покаяніє, та й абисте дітям своїм заказували підносити руку на пана вахміща. Дивітси, шінуйте пана вахміща, абисте котрий не попацили таке, єк Юсип. Майте розум, панове ґазди, не подуфальтеси, не лихословте, бо за пана вахміща гостра кара. Аді, Юсип заштрик тепер у біду, та й не знати, ци вийде з припону, — заговорив війт до гурту, показуючи рукою на Юсипа.

Попацити — попасті в біду.

Заштрикнути — ускочити, Ч. застрягнути.

— Здурів чоловік на старість, здурів, — чути було голosi між гуртом.

Жандарм піdnis з очей чако, роздивився по гурті і усміхнувся. То був усміх вдоволення ізза того, що Юсипів „злочин” учинив корисне для нього вражіння на бадіках. Він же ж нарочно задержав Юсипа коло громадського уряду, щоб люди оглядали його і відстрашувалися прикладом.

— Ци то до тебе приступило що, Юсипку, ци ті розум відобрало — питав один бадіка з гурту.

— Це знашно, брачіки, що він не при розумі — додав другий.

— Таки нічо інше, лиш підплитник уліз у него та й решта — прикинув третій.

— А дивіт, єк обмінивси на твари, та й віді й бесіду відобрало — притакував дехто.

— Мой, Ю’, ану скажи кого тепер видиш?

— Ану перехрестиси, Юсипку!

— Ану віговори Оченаш, то зараз ті лекше стане.

Обсипаний цими питаннями й радами Юсип повів жалібно очима по зібраному гурті, зідхнув тяжко, простягнув навперед себе заковані руки й заговорив:

— Любчіки-газди! Раз мі мати на світ породила, раз траба гинути.

По цих словах виступив на його кривавім лиці піт, а ноги стали трястися. Він захитався, наче б мав падати на землю, але жандарм прискочив, сіпнув його за плече і гострим поглядом вказав йому дорогу до міста:

— Три кроки напшуд, рушай пся юха!

А коли жандарм попровадив уже Юсипа долів дорогою, тоді Лукин „поправді” розповідав бадікам цілу пригоду.

Підплитник — нечистий, Ч.

— Так, аби здуріти, то він, брачіки, не здурів, але того вночі лучиласи дурничка, та й було, зважеєте, трішки при фантазії. А цес когутек дес переночував у него та й над зорами прийшов ід нам на контролю. Ну, та й знаєте, єке тото: кождий був би за газдиню лихий. А у Юсипа мєка голова, бо за цеї жінки цалком зівєв. Та єк таки учув, що когутек прийшов, та й до него: „Мой, раз мать родила!” та й ймив за мантлю та лиш потермусав та й аді по всему...

— Еге-е-е! То такої пішло, Лукинку? — загули зацікавлені бадіки з усмішкою на устах.

— Такої, брачіки, такої.

Мантля (нім.) — військовий плащ.
Потермусати (? потермосити) — потрясти.

СВЯТИЙ НИКОЛАЙ У ГАРТІ

- П-с-с-ст! уже йде!
- Куда?
- До нас!
- Де?
- П-с-с-ст! Онде вже на Приймаковім перелазі.
Васи! Скоч ше на під.
- Чого?
- Накрий термітев одежину, привали каменем
дошку!
- Вже привалив.
- То скинь кожушину, бо возме...
- Ні, я втечу.
- Неня схovalа опинку?
- Схovalа!
- А єма єк?
- Попелом притрусиць, не заздрить...
- Де'?
- Шо?
- Дайте ше свій капелюх мені.
- На, тікай!

За воринням показалася фігура, вся в чорному одін-
нію, а на голові шапка з чорножовтою мотузкою на до-

В гарті — на складі фантів (річей узятих за податок), цебто
в громадській канцелярії (иронічна назва), Ч.

Терміття — останки ізтертих конопель, Ч. костриці.

Опинка — запаска.

Де' — скорочене зам. дедю, Ч.

Вориння, ворини — огорожа зроблена з довгих лат.

лішніх краях і з кругленьким ґудзиком напереді. Ґудзик виходить по-над рівне дно шапки. Під лівою пахою подовгаста книга, в правій руці бук. За фігуркою йдуть два люди. Один несе спору вязку мужицького плахтя та одіння, другий голіруч.

— Дома Курило Сівчук?

Тиша...

— Курило Сівчук дома? — grimkіше крикнула фігурка.

— Чіму-би не дома, проше ласки божої та й панцкої, — відозвався з низенької, майже безвіконної хати хрипливий придушений голос. Слідом за тим скрипнули чорні закурені двері і випустили на двір чоловіка середнього росту. Його худе, поморщене лице, кучма нерозчесаного волосся, сухоребрі груди, що їх не обіймає собою темна, латана срочка, витерті червонаві холошні і худокості, босі ноги говорили самі за нього, що він є. Він не потребував представлятися. На його стан зложилися віки нужди і випятнували на ньому грубими буквами — мужик.

— Я дома, проше ласки божої та й... — повторяв Курило Сівчук, схиляючися вниз.

— Чому не відзываєшся, як тебе кличуть? — сердито спитала фігурка.

— Та єк-же ні? Я дома, проше ласки...

— Будемо тебе забирати за податок...

— Шо-ж дієти, проше ясного пана та й здикаторя.

— Худобу маєш?

— Маржинки дастъ-біг, проше пана. Вже давно не кушіли-сми скороми.

— Що маєш рухомого?

Холошні — штани.

Маржина — худоба.

— Хороми!? Ей де! Хоромів нема, проше пана, штири голі стіни та й по всьому. Бідно-си діє, пишний та й годний, та чемний панчіку!

— Брешеш! Присяжний! Ходім до середини.

— Або ж я спираю ласкавого пана?

Пан екзекутор штовхнув палицею в двері, що до половини вже були одверті. Двері заскрипіли і відхилилися аж до самої стіни. Екзекутор зігнувся і переступив поріг, за ним увійшов присяжний, а відтак Сівчук. Другий присяжний лишився із своєю вязкою на дворі і прилагоджував посторонки на новий пакунок.

— Де ж твої речі? — питав невдоволений екзекутор.

— Бідно-си діє, ясний та добрий панчіку, штири стіні та й... Сами здорові видите, Бог-би вам дав панованне!

— Я нічого не виджу.

— Га! нічью-ж-бо й видіти панцким очам; біда та й клопіт!

— То твоя жбона?

— То, проше ласки пана, жінка.

Курилиха Сівчучка, що досі стояла неповорушно в чорній сорочці без опинки, поступила один ступінь ближче ід чоловікові свому і глянула наскрізь екзекуторові в очі.

— Нічью нема, файний та добрий панчику, без опиночки ходжу.

— Таки нема нічью, хоч гинь — додав Сівчук.

— Де ж ви спите?

— Шінуючи чесну голову панцку та й світі образи, тай нас, ірщених, ми спимо на земли, а діти на лавици.

— На чім спите?

Хороми — сіни, Ч.
Ірщений — хрещений.

- Таки на земли.
- А подушки де?
- Га! Подушок даст Біг, на кулаці спимо.
- Брешеш!
- То, шо очі видють, то є; я не спираю шукати.

Екзекутор перейшов скорим ходом по хаті і стукнув палицею в один, другий і третій кут. Він бачив, що йому нема що звідси взяти: під передньою стіною довша дошка на трьох стовпцях — то лавиця; під примежньою стіною коротша дошка на двох стовпцях — то „стіл”, на середині хати яма на ватру, присипана попелом — то піч. Бачив це добре, але з привички „шукав”. По хвилинці зупинив він свій погляд на стіні, що під нею стояв „стіл”. Там висів образ. Тло його чорне, закурене, тільки темно-жовтаві пасмужки нагадували лице, голову і ясність над головою якогось святого. Одні лишені рами, що видко вийшли зпід майстерського гуцульського долота, ддавали йому поваги і приманювали око. Сівчук узрів, що „пан” вдивляється в образ і почіхався в голову.

- То якісь кавал балвáна, — пробуркотів сам до себе екзекутор.
- Ні, проше пана, то не Палагна, то світий Николай.
- Але рами ладні.
- То ше мій прадід іх різьбив.
- Звідки ти маєш той образ?
- Таки, проше пана, з діда-прадіда.
- Присяжний, здойми той образ!
- Та якже це, панчику? Спадайте на рани божі, лишіть світого — просив Курило.
- Спадайте на рани божі, пишний та файній пане здекуторю, комісарику наш любий — голосила Курилиха.

То якісь кавал балвана — то якийсь шматок ідола.

Присяжний не ждав, зняв хутко образ і виніс на двір. Тільки порох закурився, і павутинням обведений простокутник лишився на тому місці, де стояв образ.

— Та єк-же без образа в хаті, проще ясного пана? — падькається Курило.

— Не осоружте нам хату, комісарю чесний — заводила Курилиха.

— Шкода гадання! Ще й хата піде на ліцитацію, як не заплатиш податку. Я права не скасую — гримнув пан екзекутор і вийшов на двір.

— Присяжні! До Гриця Саїна!

Пішли...

Надворі вже добре вечоріло, коли Курилиха Сівчучка з маленькою доночкою Анничкою розкопувала серед хати яму і видобувала з неї „начинне”: два глиняні горшки, п'ять деревляніх ложок, стільки ж червоняних мисочок і кулешінник. Юрко відвалив камінь з пригнилої тертиці на даху і витягав із задненого поду одежину та подавав Василькові і Петрикові, що бігцем заносили її в хату.

— Вже все, Васильку? — питав батько синка, якому подавав постоли з онучами.

— Все, дедику! Ваш сардак тай сорочка, ненин кіптар, опинка та й сорочка, наші кожушинки та й сорочічки, обі верітці, вузлик муки, бербеничка з огірками, Анниччина хустка та й ваші, аді, постоли.

Падькатися — побиватися, голосити.

Кулешінник — горщик, в якому варять кулешу. (Шух. I. 96, 140).

Тертиця — дошка.

Кіптар (волоське) — безрукавий, короткий кожушок.

Бербеничка — діжечка.

— Йди ж принеси води на кулешу, а я напречу дров з Петриком.

— Добре, дєдiku!

Тоді, як багач Приймак видоїв своїх шість овець і ніс у дійниці скором до хати, сиділи його сусіди Сівчуки за „столом” та й доїдали гарячу кулешу і мисочку огірків, а серед хати дотлівало в ямі вугля.

— Нене, я піду спати, прокажіть „Оченаш”, — просила мала Анничка, що, накормившися, дрімала при столі.

— Вклекни, синку, та й склади ручки.

Анничка клякнула, зложила ручки і піднесла свої оченята 'д горі в те саме місце, де стояв досі образ. Там була гола стіна. Вона повела оченятами по всіх стінах, а образа не знайшла. Допитливим поглядом дивилася вона нені в очі, відтак проговорила жалісно:

-- Ненько! Де світий Николай?

Василько й Петрик глянули на стіну і собі заголосили: — Дєдiku, ненько, де світий Николай?

Важко вчинилося Юркові; він споглядав на жінку, а жінка споглядала мовчки на нього. Зідхнули тяжко і відповіли дітям обое разом:

— Світий Николай у гарпі!

— Взєв здекутор?

— А єк-же небожєта: світий Николай у гарпі.

ЗЛОДІЯ ЗЛОВИЛИ

По Відорщах умер йому дъидя, відтак за дъидем не забарилася неня, а відтак забрали жиди усю відумерщи-ну. Сім неділь без одної ходить уже малий Юра Прийма-ків „льонтом” і ніхто його не питає, чи їв він, чи спав, чи має сорочечку. Ніхто ані раз.

Бліде личко пожовкло як віск; на ньому вирізалися по обох боках кісточки, а очі потали в голову і позаки-сали. Лишень кучма нечесаного волосся буйніше виросла і накрила чоло й цілу потилицю, а сама не накрита. Та-кож передні зуби попідростали йому замість тих, що по-випадали ще за дъиді. Та що ж! Горішня губа ‘не завтя-кає їх накрити, тому кривиться йому на вулиці дітвора і прозиває його „вишкіреним”.

Ще за дъиді пас він козу дома, пас межами та пото-чинами, але не ціле літо, лише доти, доки жиди козу на-зад не відобрали. Тоді йому було святе життя, він паству-шив. І тепер ще ходить з батіжком; пужівно вирубав з ліщини, а батіг пересукав собі з курмея, що загубив його якийсь кінь запутаний на толоці. З того ж самого курмея усукав він теж мотузок до підперезання.

То так іде він вулицею та й батіжком: тріс, тріс! А як це уздрить який ґазда, то насмішкується з нього згірд-ливо:

— А ти, мой хло’, пси пасеш?

Відорщі — Йордан.

Відумерщина — спадщина.

Курмей — воловід, Ч. шнур.

Юра схиляє тоді лице вдолину, батіжок ховає назад плечей, каже газді гречно „Славайсу” і борзенько з ним розминається. А потому знов далі: тріс, тріс!

Так дуже любить пастушити.

Однак ніхто не хоче взяти його за пастушка. Прийшла була з другого села тітка, що служить там у єгомостя, та й завела його до багача Кречуна, чи не взяв би до маржини.

— Не потрібую я такого вулишника, най би ше мені потег шо від хати та злезентиравав, та й шукай вітра в полі. Я свої достатки сам собі обкутаю, а то пустий зафеленок — гримнув Кречун на Юрову тітку. А Юра напудився та й утік з подвір'я ще заки багач виговорив своє.

— Щезни та пропади від мене, паскудо, лиш сором ми робиш, — прощалася з Юрою тітка вертаючи на свою службу..

І Юра мірить дальше громадські вулиці.

Найде де садовину, а в лісі афину або ожину, то лиш проковтне та й уже нема. А змилується хто та дастъ грінку хліба, то він не зараз її візьме. А як бере, то відиться йому, що світ на нього паде.

— Простибі, вуечку, вуйночко, я не голоден — каже, а сам очима єсть.

Такий іще соромливий.

Як ідеться попри царинку багача Кречуна, то понад поточину попри саме вориння зайдеться ід Решетаревій царинці, відтак ід Френчуковій; а відтак під гору Клотічку. На Клотічці то такі щороку родять афини, що хоч

Злезентиравати — здезертирувати, Ч.

Зафеленок — накорінок, Ч.

Поточина — потік, рівнож русло потока,

сядь та й їдж. Юра заходив туди довгий час на полуденок, але тепер вони вже відродили. Тепер іде він ще останній раз, щоби пізнати, чи не пооказалися під самим вершком.

Сонце що лише пополуднувало і взялося йти в дальшу дорогу, та й так гріє мир божий, що поти збивають. Стара Кречуниха пустила на царинці теля ід корові, аби корова молоко припустила. Сама вона причікнула з другого боку та й поволеньки відбирає теляти з писка один дійок по другім. А теля так ссе, ссе, та підштуркує вимя та далі ссе. А крізь вориння Юра призирається, приязно призирається. Скоро теля запхає голову під саме вимя, то і він свою голову вихиляє наперед крізь вориння, а скоро Кречуниха ударить теля по писку і вони відсуне голову на бік, то і він висуває свою голову зпоміж вориння назад.

То так йому оскомина на зubaх робилася.

Коли відтак Кречуниха їмила теля за хвіст і за вуха та й так затягнула до ялівника, тоді встав Юра зпід вориння і став іти дальше навперед себе.

Іде помаленьку і батіжком не витріскує ані раз. Іноді навіть на купину зашпотається, мов би не бачив світа серед білої днини. По мотузку, що спав з черева на клуби, можна пізнати, що то голод заступав йому очі.

А в поточині вода журчить та мечеться з каменя на камінь. Юрі пригадалося, як дъїдя з роботи приніс був раз із Бесарабії рибу, таку солону, таку добру. Неня звала була її з цибулею і дала йому таку букату як на два пальці. Тоді вивів він був козу над поточину пасти, її рибу та й разураз пив із поточини воду так, що аж ба-гачка Кречуниха йому завидувала, коли прийшла до поточини з коновками.

Буката — частина, Ч.

— Ти мой де був на храму, що так жльопаєш воду —
питала вона тоді зі злости.

Цю солодку згадку перервав йому мотузок, що наважився поверх клубів спастися на землю. Він перевязав його коротше і нога за ногою прийшов уже саме перед Фенчукову царинку. А на царинці корова: му-у-у — та їй просто 'д ньому. Корові привиділося мабуть, що то Фенчучка йде її доїти та їй несе пашу, бо то якраз час до видою, а маржинка свій час знає.

Юра зупинився і сперся на вориння. Спершу похнював голову в долину, гейби над чим роздумував, а відтак запахав пальці в уста і жмякає їх та їй дивиться на корову, дуже жалібно дивиться.

Корова стала щоразто ближче підходити до нього, нарешті приблизилася зовсім, витягнула писок, притулила до його руки, гейби обнюхувала, а опісля взялася лизати його руки, лице, волосся.

Юрі вчинилося ще солодше, як тоді, коли його небіжка неня проти сонця обіськала. То перший раз по неніній смерти зазнає він таких солодощів, такого тепла. Сиротою зустрічався він тільки з холодом та глумом. От уже третій день не мав нічого в роті; коли б іще стільки, то передня шкірка на череві прилипне до поперека. З вдячності став він гладити корову по її коровячому чолі і приговорювати: „Міцька моя, маленька моя!” Відтак переліз через вориння, умикав жменю трави і подав корові. Корова їла. Він дивився, як вона єсть і тут йому пригадався його голод, пригадалося Кречунове теля, що так смачно ссало свою маму і знов пригадалися всі солодощі, що їх зазнав за дьиді та нені. І він забув, де він, прикліяк корові до вимя, пригорнув дійки до своїх за-

Обіськати — шукати, вичісувати.
Поперек — хребет.

сохлих уст і ссав один за одним, ссав без тями. А корова стоїть та й румегає. Вона рада, що у свій час молока збудеться і вимя полегшає.

Але стара Фенчучка не забуває ряду в газдівстві, бо вона вже двацять рік і один газдинею. Вона бере в одну руку вязочку паші, а в другу дійницю, та й іде на царинку ід білуні. Іде та й роздумує, чи лишити сьогоднішнє молоко на сметанку, чи понести до Берчихи та й сире продати, аби впрятати грошиків на свічку із Богородиці. Вона ж церковна сестриця. Приходить ід корові, стає, дивиться та й своїм очам не вірить. І пашу і дійницю пустила з рук, так розлютилася.

— Ссав би-с кров, та би-с ссав — крикнула вона на самперед так само, як кричиться на бичка-ласійка, як цей без її призволу добереться до маминих дійок. Слідом за тим прискочила до Юри, що клячав і ссав без памяти, вхопила за волосся та й перевернула горілиць назад.

— То ти котую? Та ти онь мені модоко меш красти? Злодюго! Ти до корови вже берешси, рабувати мене хочеш, рабувати, рабувати? — зойкала вона на все горло та й гупала Юрі, куди виділа: по тварі, по ногах, по чевреві. Відтак узяла за кучму, піднесла у повітря та й гевкнула ним назад до землі. Корова тим часом уступилася із давнього місця, підійшла до полищеної вязки паші та й спокійно собі заїдала. Фенчучці це додавало ще більше зlosti. Вона взяла вдруге Юрі за чупер та й знов піднесла. Юрі тепер наче б зі сну пробудився. Досі він нічого не тямив, що з ним діється. Фенчучка його гупала, а він ні відізвався, ні ворухнувся. Тепер пізнав він заслинену твар Фенчучки, пізнав і став плакати й випрошуватися так само, якби відпрошувався, коли б його хто

Чупер — чуб, волосся.

наторопом без причини став обкладати штовханцями.

— Нічого не буду, вуйночко, не буду, золота вуйночко, любко вуйночко, не бу-у-у-ду.

Фенчучка не слухала його. Вона лишила ї корову й дійницю і вела за чупер Юр'д хаті та все кляла:

— Повішенику дідъчий, ти мене рабуєш, рабуєш, мой злодюго, рабуєш!

Старий Фенчук зачув з хати жінчин крик, вибіг ід воротам і гукнув:

— Мой Насте, мо', а що там таке?

— Таке аді приссавси до корови єк кліщ та на пни обкрадає — відповідала верескливо Фенчучка.

— Ей, де ж би? Та де-с го найшла?

— Таке аді приссавси до корови єк кліщ та ї гет виссав молоко.

На це жінчине пояснення плюнув Фенчук у долоні, відтворив скоро лісу, побіг як хлопець напроти жінки, хапнув за руку Юр'я та ї по лиці: повх, то відси, то відти. І Юр'я по хвилинці голосніше заголосив і покірніше став випрошуватися:

— Любчіку, вуечку, не буду, ніколи не буду, поки жити буду!...

— Мо-о-о-ой! Я злодія умію вчити! — грозив старий, ведучи його за вухо навперед хати.

А Фенчучка не переставала зойкувати:

— Гей, люди добрі, люди добрі, серед білої днини краде, зперед очей краде!

То так голосно вона кричала, що всі сусіди стали збегатися, як на який дивогляд.

Фенчук ще раз потряс Юр'ю, заскреготовав зубами і ще раз погрозив:

Наторопом — довго, довгим рядом і безпереривно.

Ліса — 1. хвіртка, 2. загорода з плетеної ліщини.

— Мой! Я тебе раз навчу! Насте! а йди-ко принеси ножиці з хати.

Настя ще розповідала уривками сусідам, як вона ймила „злодія”, а відтак аж пішла по ножиці і все кляла, зойкувала.

— Обстричи злодія, обстричи — кричали сусіди, що догадалися, на що Фенчук сказав жінці винести ножиці.

Юрі поллялись слізози цюрком; він запищав не своїми голосами. Він знов, що головних злодіїв стрижуть у селі, знов, що то великий сором і тому не стямився від плачу.

Але Фенчучка винесла ножиці і подала старому. Сусіди вмить ухопили його за руки і ціпко тримали, а Фенчук стриг Юрову гичку при самім тілі, ще коротше, як стрижеться вівці на весні.

То такий зойк звівся, як його стригли, гей-би в горшку пражилося. Ті, що його тримають, клянуть усіми клятьбами, якими звичайно кленеться злодія. Настя ще голосніше клене, Юрі лише час до часу йойкає захрипливим, сплаканим голосом. А ті, що не мали іншої роботи, ходять по вулиці і повістують на допити з верхів бадікам цілу подію. Вони кладуть коло рота обі долоні і кричать:

— Злодія ймили-сми!

— Юра Приймакового!

— Ага, того вишкіреного!

БАБИН ХІД

Вперлася ногами в землю, а обома руками держиться телеграфічного стовпа та й головою до долу бовтає.

Така гей хрущик маленька як грудочка глини під тичкою, як маціцька каблучка межи стовпом і землею. Вітер звіяв би її полегоньки і як стеблом перекидав би по дорозі, якби його гори не спирали.

Баба відкашлюється.

Гейби довгу гадюку з грудей виперти мала, гейби буря з неї на світ виривалася — дух запирала.

Стовп гуде жалібно, якби жалував бабу, якби приговорював до неї, аби не подавалася.

Дрібні крапельки осіннього дощу граються на бабиних плечах, наче б хотіли її зпід стовпа у пропасть змити.

Але вона не дается.

Йдуть дорогою бадіки з міста та й минають її, бо то „сторонцькі“ люди.

— Ця, брачікі, вже до магазину — кажуть вони до себе і махають головами над бабиною старістю.

Та вона їх не бачить, бесіди їх не чує. Кришку синього лиця до стовпа як до подушки притулює, віддихується.

— Аби цесі стовпи світилиси, — стогне і обіймає ціпкіше стовп, як мала дитина дъидеву шию.

— То-сми слаба, а то-сми увела.

Сторонцкий — сторонній, чужий.

До магазину — до гробу, Ч.

Якби не боялася ночі, то не уступилася б з місця, бо не бірує.

Най її ще раз так спір візьме, най упаде на дорозі, то не збірує встати. Але най ніч за очі вхопить, най фіра надіде, най собака навернеться, то й пощіку з баби не буде.

Так вона надумується, чи має йти дальше, чи ще припочити. Та руки від студеного дощу деревіють, ноги затерплють.

— Прийдеси на дорозі вмерти, — тремтить вона як трепетовий жовтий листочек.

Надходять знайомі бадіки і пізнають бабу.

— Йди-ко, бабко, з нами, не чіпи під слупом!

— Ой, де ж я, газдики, з вами піду, коли-сми не годна!

— Таке видко си, що не годна, але ходи, бо ніч ті зайде, та й шо меш робити?

Баба береться йти з бадіками. Здається, що всі кісточки з неї розсипаються, як ногами ступає.

— Дай вам Боже здоровлечко, що не лишиєте мні серед дороги, що-сте такі добри!

— Та де би ми тебе, бабко, лишили, таже ти віді йкаса газдиня була!

— Шо з того, бадічки, що була, коли мні тепер мій син збиткує, за пометінне має?

— Най такого сина грім забе, що неню не шінує.

— Аді йкос ані грім не вбиває, ані нічо го не береси, а Бог з гори дивитси. А я до натаря ходила, ци би не ска-

Увяти — ослабнути.

Бірувати — мати силу.

Спір — астма (Шух. V. 244.).

Чіпіти — стояти неповорушно, Ч.

Трепетовий — той, що тремтить; осиковий.

сував tot тастамент по покійничкови.

— А де ж тобі, бабо, тілький світ самій ходити, де ж тобі своєв головов на старість бити?

— Не годна-сми, любетка, бігме-сми не годна.

Руки на груди склала і присягалася, що не годна.

Бадіки забували крок з бабою держати і вихоплювалися наперед, живо розмовляючи.

— Ви, газдики, через мене не блавучьте, лиш таки йдіть борше, бо на вас домівка жде — гречно пригадує баба.

Бадіки перечать тому, але таки забувають за бабу і лишають її позаду.

— Я з вами не збірую, газдики, ой не збірую.

Та газди не чують її жалів, бо відійшли геть наперед і крикливо виговорюють на захланногої сина та й клятвами бесіду переплітають.

А баба перебігає їх очима та й шукає другого стовпа, аби при ньому другим наторопом відкашлятися.

— Гондечки стоїть, такий моцний, такий високий.

— Але далеченько відсунувси, ой далеченько.

— Віді не зайду 'д нему, віді не збірую.

Гори, гей би горбаті старці сидять рядом над глибокою долиною і потоками спльовують осінню, тяжку вогкість та й лякають бабу.

Потоки біжуть нестримно стрімголов до долу, вижолоблюють гірські кременисті груди та й підстругують дорогу, що на худих гірських ребрах звисає враз з бабою отік парубоцький пояс на старечім череві.

Ледь-ледь вітер повіє, ледь-ледь вода камінці постручує то й слід загине по бабі та й по бабинім ході.

Блавучыти — теряти час, Ч.

НА - БОЖЕ

Попід великими образами купки скавулених бадіків на колінках молилися. Поперекладали голови на плечі і простягненими руками світців за все просили, або поскладали на грудях долоні гей дощечки до купи, попідпирали ними похнюплені лиця і жалібними голосами відговорювали уривками Отченаші.

Хрестилися і били кулаками в голі груди та жалі свої виповідали. А як у якім важнім пункті світців просили, то тріскали долонями гей терлицями та й щиро стогнали очима благали й поклони били.

У бабинці жінки покотом як грушки лежали.

Бо чілідина мусить файно до Бога скластися, хотівши, аби її молитва була приймлена. На коліна має упасти, має голову на землю склонити.

Так годиться, так святі собі хочуть.

Та й так молилася вдовиця Семениха на самому затиллю. Ой, молилася, до землі припала, землю цілувала, опадами завертала.

Світла в церкви горіли, до святих крізь ладан кліпали, за гріхи ласки у Бога молили.

Мужицькі стони росою із святців стікали.

Дяк по щирості відгалакував, аби відправа була красна, аби святим душа радувалася.

Дзвони гуділи, ревіли і дзеленькали, Семениху легоньким гребенем по голові чесали.

Молилася за синове здоровля, аби у воську кулі його обминали, аби не умер тамки. Чула, як кулі у воздухах

гуділи, як по полі качалися і землю рили, людську працю трошили.

Відси хмара й відти хмара, самі сині кабати, самі людські діти. Одні на одних стріляють, шаблями проクロють, кров потічною тече, нема „галту”.

— Осішнюків Грицько уповідав це тої неділі на толіцці. Він тікарська дитина, відслужив своє; знає, що то баталія може.

Як легіні з села збиралися й на багацьких возах у восько виїжджали, то такої жалібної виспіували, що все село плакало. Багачі плакали, синам у руки сороківці тицькали, в коршмі у горівці купалися, дітей на смерть виряжали.

А вона збоку дивилася, приступу не мала.

Ой в тісаря добра служба та лиха заплата,
Не в одного жовніріка головочька стята.

Легіні співали, а її син сидів на краєчку багацького воза та й дивився за своєю ненею. Але він так на неї дивився, що їй ув очах темніло, пам'ять відходила. Такий сумний, такий блідий був, як не tota дитина. То так йому банно було за своєю ненею, що сама лишається. Та лиш най сараку не банує, най не кривдується, бо вона йому нічого не дасть. Що мала, то дала, а за решту най буде вибачний, бо нема відки. Якби був покійничок дъїдя жив, то була би лиш на сина прятала, а бідна вдовиця що дасть?

Вози покачалися, прірва людей прірвалася, туча візків розлилася. Розступайся земле!

Ой тісарю, тісарику, на шьо нас вербуеш?
В магазинах нема хліба, чым нас нагодуєш?

Вояцька співанка їй причувалася гей сумний, невиразний шум у лісі.

Трошети — витрачувати, нищити.

Сині кабати мінилися проти сонця, як чічки за очі ловили. Гострі багнети полискували, як зеркала; чесатися у них можна би.

У воздухах ворони літали, крові шукали. У цій хвилині баталія гуде. Її сина кулею поцілять.

— Але єк найєсніший тато є добрий, шо го неприятель не роз'юшит, то він воїни не зробит, най сараки воїки відтановлеються, каже, — уповідав Іван Піштаків жінкам коло церкви.

Гей сонне видіння пощезали хмари жовнірів, і вона молилася, щоби найяснішого тата ніхто не роз'юшив.

Десь така палата, як церква велика, десь у цій палаті від срібла-золота мовня бе. Ліхтарі, як стоги високі, свічки спонами горять. Десь вівтар великий, злотом кований, срібними гаками до землі прибитий. Луна від світла йде, на стінах трясеться. На вівтарі тікарь сидить, найясніший тато. Як він так сидить, то муха не сміє летіти. Навколо нього восько рядами клінчить, на розказ чекає. То як тікарь письмо собі не злюбить, то ніхто його не зіпре, баталію зробить. Лиш пальцем кивне. Як у письмі стоїть не по правді, то каліцтво буде. Але на тото мир Бога просить, аби кривди не було, аби тікареві файно жилося. Аби тікарська земля пишно родила, аби тікарська маржинка дужя була, аби в хаті лежі не було.

В церкві заклекотіло, від молебних стогнів вітер повіяв. Мир тиснувся наперед на-боже давати, бо служба зачалася, дяк записував гроші за живих і вмерлих. Тому Семенисі настолочив чийсь постів голову і перервав її молитву.

Відтановитиси — прийти до себе, віджити.

Мовня — мабуть від молня — ліскавка, блеск.

Тікар, тікарський — цікар, цікарський.

Постів, постіл — ходак.

Вона кленучи усталася і подалася за цією хвилею, що гнала наперед.

Хрестилася і била в груди, всі розпяття обціувала. Пхалася 'д дяківській лавці і кінець хустки розвязувала зубами.

Діпхалася і диктувала дякові в ухо, оби записував:

— Оце за тікарську землю, аби родила, та й за маржинку, та й за здоровлє, та й аби ніхто не роз'юшив найеснішого тата.

І за кожний пункт гроші на тацу кидала.

Дяк не дочував бабиної офірівщини і допитувався другий раз, а вона те саме голосніше повторяла:

— Аби тісаря єка нужда не роз'юшила, аби...

Відтак за тото саме Отченаш відказувала.

Але бадіки зачули її на-боже і були неконтентні.

Підштуркували ліктями один одного і підкліпували на себе та толкували собі, що вона пусто-дурно ґрейцарі викинула, бо того в Бога не буде приймлене.

— Де ж, брачіку, тісарь требує чілідинов?

— А, хотьби прем вола дала, то не требує.

— Пусте її на-боже, бігме пусте!

С Е Л О П О Т Е Р П А Є

СЕЛО ПОТЕРПАЄ

За третьою горою небо позіхає.

Заграва йому вночі спати не давала, гранню ребра припікала, лице черленила. На горах пропочивала, черлений пояс розперізувала, керваві згарди над селом розстелювала, яснії коси розплітала, перловими хмарами розвивала, гребенистими руками неба досягала.

А її пухкі стопи, де перебійці, де ґаздів двори, де хліба оденки, де праця в чертогах.

А її дорога димом стелена, жаром жарена, кулями значена.

Де руки робили, там град ґранат, де ґаздівка була, там земля трісла.

Най село видить, най знає.

За третьою горою небо стогне. Земля йому громи відобрала, його порібя кулями бє.

Раз-у-раз.

Розступилися гори на два табори. Громами себе розсаджують, кременисті голови собі розбивають, ліси на тріски розколюють, ізвори людьми рівняють.

Заревіли гори, аж небо здригається, аж камінні скали лупаються.

Потернати — лякатися, дрижати зі страху.

Згарда — намисто зісрібних, або мідяних монет і хрестиків.

Оденок — стіжок.

Праця в чертогах — добро заховане в скрині в сінях.

Порібя — ребра, поребрипа.

Ізвір — глибокий яр.

Хто живе, най гине.

Не того буря, що ліса не скорчувала, не того кішня,
що коши не вищербила, не того бійка, що душі не згубила,
але того битва, що горами мече, але того різня, що
кервою дебри мулють, але того баталія, що в один мах
людів в шухи складає.

Та й того не гармати, що села не пожолобили, з глиною не змісили.

Під третьою горою вільшина пріє.

Від сонця відвертається, від села обертається.

Бо сонце покінить, що на шибеницю виросла, росохаті голови має.

Бо тата вільшина ліс засоружила, край дороги фоею
смерть закосичила.

Що грубше гілля, то студене тіло, голова вломлена,
душа душена.

Най село видить, най знає.

Від третьої гори розігналася селом ретельна говірка,
аби люди з села геть виходили, бо вогонь буде. Неприятель
на село гатить, військо його в селі зіпре, гарматами
привітає. То на тім почастунку само собі військо принуку
найде, а ти, хлопе, на бік, не заважай, ти варуй життя,
бо ті буде треба. Що завтякаєш, бери з собою, квапся,
не стій пнем, не жди смерті.

Як toti хати вогонь перебудуть, то знак тому, що
господарські, що село міць має.

Кішня — косовиця.

Мулити — заносити намулом.

В шухи складати — стосами складати.

Збанувати — тужити, тут: нарікати.

Фоя, хвоя — гілки чатинних дерев.

Ретельний — правдивий, совісний.

Варувати — пильнувати.

Завтякати — захопити, досягнути.

Та віді toti карабушки не видержуть кулі, віді розвалються і попелу не лишуть.

Волові нема до чого почухатися, не токмо гарматі.

Гей, люди, пилуйтесь, на сволоки не дивіться, на вкруг хат не крутіться.

Гейби земля в селі задрижала, гейби людей з себе скидала. Зожної хати люди втікають, працю виносять. Ale худібка найперша. Женуть її на дорогу, аби хлопці гуртом дальше гнали. За нею бабки на одних возах, а діди на других. Самі такі, що ходити не годні, що треба їх нести. Сільські каліки з дідами разом. За ними діти на однокінках. Що віз дітей, то одна неня їх сокотить, плакати не дає. Відтак все, що путерю має, у верітках та ліжниках маєтки двигає. Відтак церковну марфу несуть. Відтак пси гавкають, села не пускають.

Як вирокувало село на крайню гору, то блідло, гей тово мохнате коріння, що вітер його із землі вирвав і на скалу кинув, або мокло та й усихало.

Стадо ворін над селом крякало і в ті печери зазирало, де село свої добутки перед неприятелем спрятувало. Отік-би tot чорний ворон на людську працю насівся, отік-би він тій пригоді радувався.

Аж жовтий лист з дерев падав, так затряслася гора, коли на своїх плечах все село уздріла.

На дрібну травицю старину сільськую укладала, дітво-ру молоком частувала, маржинку в рот цілювала.

Карабушка — коробка.

Пилуватися — спішитися.

Сокотити — доглядати.

Путеря — сила.

Марфа — крам, добро; тут: хоругви, ризи, церковна посуда.

Вирокувати — піти до війська; тут: вийти.

Отік — ніби, неначе, мов.

Маржинка — худібка.

А довкруги лісам наказувала, аби тихонько шуміли,
аби село дежше не тривожили, аби його голубили, йому
біль з серця відоймали.

Бо це село, гей старі двері з вигладаних одвірків, за
свій поріг упало.

Як заздрів того місяць, то перепуджений без оде-
жини високими пляами з гір утікає і крайній горі блідими
пальцями порожнє село показує, а село постиває.

А як маржинка з гори на колешіньки подивилася
і зарула тоскно, то село у личко пісніє і потерпає...,

Дежше — дужче.
Плай — гірська стежка.
Постивати — завмیرати.
Колешіньки — хліви та повітки.
Зарути — заревіти, теж: плакати.
Пісніти — бліднути.

ПЕРШІ СТРІЛИ

Уже приморозки стали відморожувати варті уха і старшеньких вояків загоняли до мужицьких хат, — а всетаки неприятель не вбігав у ті села, що над Черемошем повиростали.

Уже скрізь довкруги на долах видко було хмари димів та червону заграву ночами, — а Черемош збирав із своїх сіл легінів і добровольців і провадив їх до бранки до Путилова, або розсівав по селах на оборону.

Було так, що над Прутом скрізь уже газдував неприятель, а над Черемошем харчував ще старий газда.

Але всі села мали більшу вагу на старого газду, ніж на нового, і тому легіні знад Прута ночами викрадалися з під неприятеля і йшли до бранки до Путилова, або ставали за добровольців в котромубудь селі над Черемошем і разом із справедливими вояками дожидали неприятеля, щоби почастувати його на дорозі кулями старих рушниць, або камінним плиттям, або колодами і бервенами, які були сковані на верхах понад дорогою. Ці села над Черемошем угадували своїми легінями, що неприятель боїться їх добровольців і засідок, ґрунів і верхів та темних лісів над дорогою і тому обминає цей небезпечний клин. В кожнім селі росла тут своя гордість супроти неприятеля, так як росли ряди гірських добровольців-пушкарів.

Справедливий — справжній, правдивий.

Легінь — парубок.

Грунь — хребет гори.

Але ще й тікарську оборону має кожне село. У панотця або в школі сидів жандарм, що велів звати себе командантом і мав під собою зо дві десятки старших вояків, яких пушкарі звали ляндштурмаками.

Пушкарі слухали комandanта, але скоса і згорда дивилися на ляндштурмаків, що ані одежі, ані обуви не мали, не були охочі до бою, йойкалися і дрижали на студені та кожного газди допитувалися, чи не знає і відає, як довго потриває ця ненависна війна.

Село годувало свою оборону.

Пушкарі за харчі не дуже то дбали, бо нені і дівчата їх допантровували, а дома — небідома, але ляндштурмаки були на іду ласі і харчували приязно. Звичайно були вони мовчаливі, а при іді веселішали і наломлювали свій хорвацький язик до бесіди з газдами та розповідали про те, як зпід Новоселиці відступали, а відтак бої зводили і знов відступали та неприятеля в гори заманювали.

За то в неділю мало село параду, бо комandanт напереді, а бородаті вояки за ним рядами машерували до церкви.

Тоді газдині розступалися перед церквою і робили воякам дорогу та й жалували їх, що такі темнолиці, голодні і дрантиві, — а бадіки поморгували на себе: „Аді, йдуть смучі цурікі”.

Молоді пушкарики чули в собі силу і сами дбали про пістолета, про рушниці і про те, щоби верхами уставити і присилити як найбільше плиття і колод, готових до

Ляндштурмак (нім. *Landslurm*) — жовнір з війська краєвої оборони. Брали туди лише старших.

Допантрувати — допильнувати, доглянути.

Дома-небідома — дома нема біди.

Смучай — чортячий (смочий?).

Цурік (нім. *zurück*) — той, що втікає, відступає.

спаду на дорогу. Були жваві, бгачкі і швидкі та до рушниці спритніші. День і ніч приготовляли оборону села, укріпляли камінним плиттям стрімкі боки дороги, майстрували потайні засідки, розбігалися на розвідини і пазили воєнного діла так, як це молодим ялося. Коли цуріки били поклони в церкві і горячі мольби слали за не-гайнє покінчення війни, пушкарі вбігали в церкву і повістували командантові, що неприятель підходить з долів доліських і мабуть хоче плями закрастися до села та хитрощами його здобути, бо пронир у лісах, а дорогу минає.

Тоді село бачило в церкві воєнний алярм, бо коман-дант у церкві голосно командував і роздавав прикази, а відтак пушкарі зганяли підводи і що два вояки сідали на вози та й разом з пушкарями везлися напроти не-приятеля.

Командант розкладав і примірював довгі скла по-більшаючі та глядів то за неприятелем, то назирі за своїми вояками, що поховалися в драбинах возів за спину стоячих пушкарів.

Бадіки і челядь розціклювалися дуже і виходили з церкви та вірили, що командант через те скло, яке вони звали окяном, видить далі, ніж вони голим оком і випи-тували його, чи вже заздрів неприятеля. Командант усе повістував з окяну, що видить дим, а в димах неприятеля лишенъ ледь-ледь, бо бадіки заслоняють йому вид, — а в душі радувався, що бадіки його обступили і перед хитрим ворогом опарканили.

Кортіло бадіків також через окян подивитися на не-приятеля, але командант не зволяв і сердився, коли ба-діки допевнювали, що ті чорні дими здіймаються з вог-

Бгачкий — гнучкий, скорий.

Пазити — пильнувати.

нів, які розіклали хорвацькі ляндштурмісти сусіднього села собі на загріток.

Пушкарі живо покімітили, що як вояки, так само і командант побоюється неприяителя і на привіт йому бере все тільки окян, а не рушницю, — але саме тому згуста повістували, що неприятель появився близько села і або миче коням сіна із стога, або варить собі курятину у вдовиці на краю села. Тоді все був алярм, який кінчався окяном.

Але неприятеля не було, лишень газди підсміхалися.

Пушкарі мали свій фронт верхами гір понад дорогою, а ляндштурмісти мали свою касарню серед села в громадській канцелярії.

Селу було ненаручно доносити їду і воякам до касарні і пушкарям на фронт, але газдині годували з горшків і тікарське і добровільне військо, то за поману, то за повинність. Поману робили тії газдині, що їх газди або сини також пішли на війну і десь у чужім краю за наживою попід чужими вікнами коло чужих газдинь колядують.

Повинність ваготіла на цілому селі, бо і хорвати і пушкарі могли і самі собі від людей харчів набрати, а по-друге, дивилися через пальці, коли у кого застали вночі незаткані вікна, або коли хто випрошувався від підвод.

Спершу не всі знали, що не вільно з хати світла випускати, аж баба Хромейка навчила село вікна ліжніками заставляти. Бо коли забанувала за сином-жовніром і виплакала собі серце та й померла, — то невістка спорядила її тіло на лавиці коло вікон і обсвітила як вівтар свічками, — а тоді прийшов командант із жовнірами

Помана — памятка, згадка.

в хату і забрав невістку та відправив сковану до міста. Чужі люди поховали бабу, а за невісткою слід загиб.

А старий Чюрей навчив людей рот замикати. Вертався із долів із донькою та й попасав у місті. Лиш конині дав їсти, лише перехрестився, аби похарчуввати, — а перед ним на другім боці за дорогою гальман народу і війська. Питається він бородатого вояка, чого нарід збігся, а вояк відрік, що мають вішати гуцула. Тоді Чюрея скортіло запитати, за що мають стратити того гуцула. Вояк відповів йому коротко: „За москаля”.

Дід не втерпів і дивувався: „Нащо чоловіка задурно тратити, та-же москаль світ годує!”

Вояк вхопив ті дідові слова і за часок дід гойдався синій поруч із гуцулом, а донька сама домів вернулася і дідову причку розповіла.

Та й підводи навчилося село давати, відколи прийшла вістка, що полягли всі старенькі бадіки, що в перших днях війни виїхали в підводи самі нарощено тому, щоб їх старість військові старшини пошанували і їх швидко домів відправили. Старшини загнали їх у сліпу долину, а неприятель витовк і газдів, і худібку, і вози.

Тому село робило волю і хорватам, і пушкарям, і поволі привикало до війни, гей до ярма.

Але прийшла Покрова — храмове свято...

Люди не дарують храму і зійшлися в село на відправу, як давніми роками.

Правиться відправа, аж церква дрижить, — тільки моздіри не гримають.

Примашерували в церкву і хорвати, і пушкарі. На переді командант, гей павич.

Гальман — тиск, товпа.
Причка — лиха пригода.

Панотець проповідь говорить, як у лист піє, а все за військо, а добровольців.

„Ти хло', сидиш у запічку, а він йде за тебе умирати!

„Ти жалуєш йому курку, а він за тебе життя не жалує!

„Ти спиш у джергах та в подушках, а він на студенім пліттю сокотить тебе і талану твого!

„А ти, газдине, не лінуйся його банушинов та кулешиков почастувати!

„А ти, доню, не гидуйся жовніреві сорочку виполочати!

„Пригостіте, приголубте, парафіяни, цю нашу оборону, аби тікар врадувався, аби Україна усміхнулася, аби наш край удержався!

„А ви сторонські люди, набувайтесь і забавляйтесь грішно, але води в рот понабирайте й не розповідайте неприятелеві, кілько у нас війська та й пушкарів кілько”.

На згадку краю і України бадіки попісніли, бо жаль їм стало за цим зеленим клином над Черемошем.

— Вже нема спасу, коли панотець за цей край потерпає — пояснювали бадіки напошепки панотцеву бесіду.

А газдині мягли, як хустки, і допевнюювали себе крізь плач, що хоть куда сходив би, то таки нема понад цей край красний та запашний та веселий.

Храмові гості зацікавилися панотцевою бесідою і стали перешіптуватися з бадіками про те, що над Прутом

Джерга — вовняна ряднина.

Сокотти — доглядати, стерегти.

Талан — добро, майно.

Бануш, банушина — кулемша варена на сметані.

Набуватися — бавитися, тут: гоститися.

Пісніти, попісніти — бліднути, зажуритися.

Спас, шпас (нім. der Spass) — жарт.

неприятеља, як трави та листу, та що він отік підсувається під село.

Зачув ті шепти командант і вийшов з військом та пушкарями з церкви і став випитувати сторонських людей про неприятеља. Одні рівняли неприятеља з темним лісом, другі із зорями на небі. А всі вгадували, що сьогодні він годен увійти в це село і збавити людям храм.

Командант приказав війську відійти до касарні, а пушкарів розіслав за підводами.

На дорозі показалися натерхані жидівські вози, що везли своїх наляканіх пасажирів із дому в гори.

Командант поговорив із тими пасажирами і приказав своїм хорватам млівіч спакуватися.

Пушкарі зігнали підводи, а командант здає їм телефон і велить собі телефонувати про кожний неприятељів крок та слухати приказів, які він насилатиме з горішнього села.

— Мене і моїх людей кличе обовязок на друге село, а ви, хлопці, будете мати щастя скоріше здібатися з неприятелем. Стійте, як мур, як камінна скала напроти і бийте його на скамузь. Ломіть йому ноги, розчереплюйте йому голови, витачайте його камінним тачилом, аби не підвівся. Йде на вас нагайка, а ви її настолочте ногами. Леда хвиля, жде вас слава!

Пушкарі горіли. Здригалися, як олені, і обзиралися, чи не видко вже неприятеља, щоби його в саме чоло ударити. Як одною рукою піднесли вгору чорні шапки і крикнули дзвінко:

— Слава нашому керманичеві!

Отік — немов.

Натерханий — навантажений.

Млівіч, у млівіч — вмить.

Скамузь — шкамаття, щось, що є розторощене на дрібні куски.

Командант, що сидів уже на возі, піднісся, витягнув шаблю і вимахуючи нею, гукнув у відповідь пушкарям:

— Гурра тісареві!

Пушкарі повторили.

— Гурра Україні!

Пушкарі повторили, а командант від'їхав із своїми жовнірами двома возами...

Пушкарі почули свою важність і розпустилися в шварми глицями понад дорогу. Очима на дорозі, а руками смерть тримають.

Лиш стрілить пушкар, лиш пустить долів плиту, а життя гине.

Жде шварма...

Рушниці держуть дорогу своїми очима...

Буде придибашка...

Але село храмує. Хатами за столами не містяться газди й газдині. Харчують, набуваються, веселяться. Сопівки говорять жилами, а співанки буються крильми по шибах, аж вікна дрижуть.

Газди з молодицями попліч позасідали і ведуть голосом по хатах, а руки плечима. Бо у храм і газдівська кров до челяди ласа. Тому самі газди рівняють себе у співанках до заяця, що сидить на колоді і плете рукавиці, а з колоди до колоди та до молодиці.

Але молодиці однаково за пушкарів гадку мають:

Та кувала зазулиця в сивоті в оплоті,

Чому хлопці не співают, бо шо ж би їм в роті?

Шварма (нім. *der Schwarm*) — рій, багато. Тут від *die Schwarmlinie* — боєва лава.

Глиця — 1. деревляна голка, 2. кіл у плоті.

Сопівки говорять жилами — музики сильно грають, (аж ім виступили на лиці жили).

Попліч — плече об плече.

А коли деді й нені жалували своїх синів, що через неприятеля збавили себе храму і не івші колінкують на скалах понад дорогою, тоді молодиці стали ґаздів перемовляти, аби вийшли з ними ід своїм дітям та й аби винесли їм страви і храмового пиття.

- Найби легінів не млоїв голод попід серце.
- Найби їм студінь не вигонила їх молоду душу.
- Найби їм молоді суставочки не заклякали на камінних плитах.
- Найби неприятель не красив кремінь молодою кервою.

Слово за словом та й бисажки таскали терх на кичерю та на ґруні ід пушкарям, мисливим стрільцям.

Салаш за салашем виходив на світ, навертав ід пушкарям і здоровкався пугарями.

Село храмувало на подвіррю. Молодиці пишнилися.

Пушкарі зацитькували ґаздів і ґаздинь, але храм своє право має.

Відтак зумівалися пушкарі:

— Гей, хло', що ті молодиці з нас роблят?

Деді подавали синам повні пугарі, а сини зарікалися пити, але за принукою молодиць ломили собі волю і цілували дедів в обі руки та й відверталися на бік і пили, а відтак дедям і молодицям честь віддавали.

Та й гостилися, та й харчували.

А як пушкарі заспівали, а молодиці за ними голосом повели, то все село збіглося, як бджоли до меду, і вкрило гору понад дорогою.

Колінкувати — клячати.

Придібашка — пригода.

Бесаги, бисажки — подвійні торби, сакви.

Кичера — гора з безлісним верхом.

Салаш — хата, двір.

Пугар — келих, чарка.

Плазувало село голосами по скалах та дебрах, якби
тесало сталевими сокирами дзвінкі протеси яворові.

А молодиці покивували пальчиками на пушкарів і ви-
водили їх з розуму:

Ой, я хочу данцувати, а ви, люди, чуйте,
А ви, старі, розходітсі, молоді noctуйте.

Флоери під серцем скоботали.

Чобітки притупували і лупали кремінну землю.

Очі свічками засвітили.

Кучері вітром літали, молодичині ширинки з голів
скидали, коси розплітали.

Пістолета лускали у сумерк вечірній.

Охота росла, як ватра в смеречині.

Гора металася, підстрясалася, гуляла...

Раптом на дорозі: пук!

Гора долів ззирається.

А дорога: пук-пук-пук!

Гора завмерла.

Гейби вітер подув, а два пушкарики відмахнулися,
захиталися, далися на бік та й пόтич повалилися.

Зойкнула чорнобрива молодиця, вхопилася за серце
і як дзвінок упала на землю...

Гора йойкнула...

Дорога дала далі пуду...

Газди скочили боками на дорогу і загійкали на жов-
нірів, що стріляють до людей, як до звірі.

Перелякані жовніри вилазили з придорожних окопів
і перезнавали, чи багато неприятеля на горі танцює та
вигукує, а газди сердилися і руки заломлювали.

Протіс — дерево прорізане на дві половині.

Флоера, флюра — довга сопівка без денця.

Потич — вниз головово.

Дати пуду — завдати страху.

— Мой брє', ляндштурмаки, та ви гезде шукаєте неприятіля, а над Прут вакаєтеси?

— То ви на нас з ненападу стріляєте, гей на вовків?

— То ви нам наших синів убиваєте?

— На таку роботу лиш би нахаръкати!

Газди лютилися, а ляндштурмаки випрошувалися, що вони не тутешні, утікають із долішнього села перед неприятелем, а стріляли тому, що почули стріли з гори і гадали, що то неприятель на їх життя важить.

Та як вони просили газдів, аби були перебачні, та зайдки відступали і в темній мраці щезали.

А газди їх проклинали:

„Аби вам путь пропала, цуріки безчесні!..”

А з гори рагашами сходило у тузі село на дорогу.

Пушкарі несли на рушницях своїх обледенілих побратимів, а молодиці двигали на поясах totу чорнобриву душку, що більше не дише.

Село шпоталося, дивом дивувалося, чудом чудувалося..

Вакатиси — важитися, відважитися.

Рагаш, рогаш — стежка, якою ходять вівці, стежка.

Шпотатиси — спотикатися.

Й О Р Д А Н

Йордан воду розливає, бо ріка не заціпеніла.

Тому нема у баби риби, бо плеса великі, проти бабині
сили.

Така ріка сіра, гей газдині сиві з грижі.

Мрака впала з рісна, аби сонце не дивилося на землю, лиш 'д горі.

В опівночі місяць через мраку пробивається, аби видів, куди кашкетники газдівську маржинку женуть.

А маржинка ричеть:

— Кланяюся тобі, травичко потолочена, гружене, та й тобі, лісе темновидий, та й тобі, газдо із гробу, та й твоїй домівці покаліченій, та й твоїй газдині старенькій.

— Гей, бре, що я за газдина, йка-сми дужя, шо-смиси діждала!

— Здрაсть, башка.

— Аби й ви здорові, солдатику ґрешний.

— У тебе нєт супруга, башка?

— Шос ви каєте, а я не чую.

— Супруга нєто?

— Коби ми здорові, а супруг хотъби вороги так ми-
ром були.

— А я сам дверь атчиніл, пускай з башкой воду
святить.

— Най-си вам добре сідає, солдатику панцкий.

Такий, гей смерека високий, стелі досягає, в хаті не
міститься.

Кашкетник — жовнір російської армії.

Башка (рос.) — бабуся.

Бабин гість, акуратне.

Кому буде, то буде, а бабі вже є.

Стіл та лавиці розпускаються.

Лиш на столі голо-голісько.

— Давай кушать, башко.

— Дастьбіг, панчіку добрий та файний.

Сміх гей луна побіг по хаті, лавиця під бабою здригнулася.

— Я Філипову дівку до декунків дала, а Філип мені гості нараїв, на сам светвечір, на відорщи.

— Добре, що повісили того опришка старого, то не буде старій відьмі задниці пантрувати — каже.

— А єк кашкетники маржинку з хати брали, то Філип зпоза вориння прутчиком нагонив, аби відійшла борше від хати. Коровка обертаєси і ричєт. А я кажу: Єленко, проси панів, аби коровку лишили, аби нам погибку не було. А Філип на сміх каже: Коби-сте ше килюхи з тої баби випустили, бо це багачка найперша, це погань на все село! Мой бре, пани, а дівку єї не лишайте, цесу дівку баба від жида має.

— Понесли мою Єленку, хоть би так Філипа попи понесли.

— Двох синів, гей дві оці, тісарп на таліяна пігнав та й там їх убили. Дес лежут на царинці, легіні мої, напротив сонця. Але кажут, що прус здоймив з дітей черевики та й босих поховав. Жель тісареві черевика, а парубки гниють, робітники мої годні.

Бабі світ закрутися.

Десь у хаті каганець кліпає, з печі під образи сідає, святців накликає.

Люде, ратуйте бабу.

Відорщи — Йордан.

Десь сива шапка салдатськая сволоки ломить, жердки підоймає.

Хата обертається, салдатський крок чути.

Хап бабу за голову, хап бабу за шию, хап за герланку бабу.

— Давай генгі, башка.

Так бабі треба, най би сама не очувала, най би газді Йорданом ноги мила.

— Остатна би тобі, Філипку, година, їк мені остатна.

Червона скриня отворилася, в бабиній перемітці десьять сороківців розшкірилося.

ГоряТЬ гроши.

Як повис газда, то ще очима переказував:

— Гафійку, любко, шінуй сірунку, доки життя твого, а Єленку даш за кого хочь, лиш не за ворога, за Філипа, вдівця того, а в перемітці десьять сороківців на похорон мені й тобі.

Газду рівно з землею жиди, ци вояки закопали, похорону не зробили, слово поломили.

Тріскає в хаті стеля, лупаються стіни, вікном газда входить.

— Єк Єленка верне з декунків, то в гріхах сидіти буде.

— Вборони мні, мій газдо, перед Філиповим гостем. Твоя пайка не пропаде, я за ті сороківці тобі, любчіку, дубовий хрест покладу, аби Філип хрестивси.

Сини приходять на прощі, неню в руки цілють, гей сонце білі.

Тоді Філип на вікні сперся, зубами заскрготовав:

— Ану, робіт оцій бабі авус, вона мені дитину споганила.

Весь світ обернувся, грядки й образи на землю лягають, бабина скриня побіліла.

Тоді довга сіра шинеля простягнула дві руці й робила бабі авус.

Тоді газда свою ґаздиню солдатові з рук відоймав і з трійцею душу наперед себе провадив, а сини неню срібними слізьми мили.

Тоді Філипова донька у Йордан-ріку копила несла.
А Філіп у вікні реготався.

Люди воду без попа освятили, бо попа ще тогід восько стратило.

З ріки ґаздині до баби з водою повертали, бабу на лавицю клали й плачі виплакували та й відразу вгадували:

- Це Філіп життя її збавив.
- Це за totу його чорну суку, що взяли єї до дечунків та й копила має!
- Тому, любки, війні пішло почерез другий рік!
- Говоріт свеї: бабі царство, а людям чорний гід, коби й нам борше.
- Не бійтеси, любки, аді Йордан воду розливає, недалекі гони й нам.
- Єкий Йордан бабі, такий буде нам.
- Видко ділу, що так; віді зза цеї войны усім нам буде бабин Йордан!

СЕЛО ВИГИБАЄ

Вже нема села, лиш цвінтар.

Край цвінтаря трупарня під високою пелехатою смерчиною схована.

Глуха і німа стая гроби пасе...

Мерці з гробів вибігають, вітром на дах сідають, високої смерчини ловляться, за селом банують.

Були хати тесані, побої ґонтові, вишневі сади, були повні перебійці, повні царі...

Отті речі, що село вигрівали, лежуть тепер перевалені на снігу, як непоховані велетні з роззявленими ротами.

Ворон там сідає, хіба звір там навертає.

Такий чорний туск бє з тих челюстей, як із сиріх великих могил.

Собаки села шукають, блудом ходять і виють на ліси, на гори.

Виходять з ліса два приземкуваті коні, кружляють коло розваленої печі та ржуть і наслухають, чи газда не кличе.

Виринає зпоміж звалищ чорний кіт і, вплятивши свої пулькаті очі в коні, плаксиво занякав, як до ґаздині, що по подюю молоко несе.

Стая — примітивна хата пастухів у полонині. Подібно примітивно будують трупарні.

Банувати — тужити.

Побій — дах.

Перебійці, цари — засіки, повітки.

Туск — туга.

Неначе зпід грудки вибігла біла ласиця і щезла на снігу.

Підлєтів горобець і, ховаючись в сухому листю поваленого дуба, зацвірінькав, начеб на мороз скаржився.

Знад ріки заяць стрибнув через село у ліс напоперек.

Питається бистра ріка темного ліса, де поділося село?

Питаються гори вітру буйного, чи розжене всю тугу зпонад села?

Щось шепотом шепоче, щось шумить шумом, щось отік плаче понад убитим селом.

Нема села, лиш цвінттар, а край цвінттаря одноока трупарня дебя дише на морозі...

А мороз тріщить.

Одно мале віконце дивиться на тікарську дорогу через маленьку полонку серед ледяних квіток на шибі.

Ту полонку продуває висока, струнка, чорнобрива дівчина.

Дише синіми губами на лід, гейби на вогонь дула, — і лід від того дихання уступається і скапує слізовою на долішні квітки замерзої шиби.

І робиться між квітками мале, як око, кружільце чистого шкла і показує дорогу.

Висока і, як старий дуб, грубезна баба сидить, гей дзвінниця, коло печі й латає подертий байбарацок і відгаркується до бадіків, що стогнуть у мерві на землі, як селедці на дні посудини.

З плечей дівчини упав на голови бадіків кусень старого ліжника і гола дівчина схилилася, щоби піднести

Дебя — ледви.

Тікарська дорога — битий шлях.

Полонка — проруб у леді на воді.

Байбарац — короткий сардак.

Бадіка — дядько.

одинокий свій загріток. Її кудлаті чорні косиці закрили її круглу молоду твар, а її груди, як дві грушці, звисали із синіх ребер над бадіковими головами.

Баба підносить своє подовгасте, звисаюче і набре-скле лицє і проклинає:

— Аби тебе болá втєла, ти гукле виволана, чіму не дуєш? Хочеш, аби кучмарі знов нас минули? А я чим на-годую отті бервена та й тебе, осоруго? Дуй мені раз коло разу та й в одно дивиси крізь вікно, а ні, то марш звідси, най ті не вижу!

— Не бійтиси, вуйночко, я кучмарів не втрачу, — боронилася дівчина, вигойдуючи по богацьки тихим го-лосом, як колисковою співанкою.

— Ше не вихірилас-си, ше дрімаєш, — докидала баба як камінням, — бодай би ті кучмарі поганили!

Дівчина слухала баби і одною рукою придержуvalа на плечах ліжник, а пальчик другої ручки клала в уста ї, нагрівши його, топила ним лід нашибі та й дула дальше і голубими вічми дивилася через полонку на дорогу.
— Нараз йойкнула, начеб на острій гвіздь станула. То рука лежачого у її ногах бадіки вхопила її за ногу і ціпко держала.

— Вуйно, дек сціпив мені ногу!

Баба схилилася до бадікового лиця, потерла рукою чоло і засвітивши огарок свічки, тримала її та вцільку-вала дівчину, щоби не верещала, бо дяк конає і зараз пустить її ногу.

Дівчина дрижала, як серна, на всьому тілі і скаржи-лася, що дякова рука студена вже, як лід.

Мерва — потерта солома; суха хопта.

Бола — важка недуга, пошестъ.

Гукля — повія.

Кучмарі — козаки (ходить у кучмах).

Бервено — колода, пень.

Вихіритиси — виспатися (іронічно).

Баба казала їй підйомити ногу, бо дяк уже ввесь застигає.

Дівчина сіпнула ногою, а дякова рука її вже не спирала.

Однако, дяк ще карався. То руки, то ноги, то лице кидалися раптовно, якби в середині струни уривалися. Твар його ставала подовгастою, а ніс зробився спичастим, гей клинок на білій стіні. Очі гейби прижмурені. Вже не говорив, лиш тихенько і коротко гумкав і гикає.

Баба вияснювала, що дяк самому собі похорон відправляє, але вже говорити не змагає.

Зпосеред лежачих бадіків піднеслося з мерви велике кругле лице, обросле сивавим заростом, і заговорило:

— Я не навітувавси, а ти біднеку, не надекував-ес-си! Прощей мені, дече! І другий раз! І третий раз! Нема села, не траба й нас!

Вйтівська лисава голова впала назад у мерву, а баба здіймала свічку тричі вгору і давала знати, що дяк простиш прощі, коби лише Біг простив. А відтак повістувала, що дяк вже покійничок. І голосила жалісно так, аби війт чув і видів, що вона вміє пожалувати і звеличати небіжчика, коли небіжчик її свою царинку відкаже. Надворі завив пес, а баба допевнювала, що то дякова собака за своїм газдою банує.

Вйтіві стікали слізози з натрудоватілого, воскового лиця і крадьки ховалися у мерву, аби їх ніхто не видів. Бо дяк був його верствак і приятель вірний і порадник певний та й його одинака Петра до хресту тримав. Воли, як гори, на крижму пригнав, бо газда був, честь умів собі стелити. Такий статок, така пишність гине у мерві на си-

Змагати — могти, мати змогу.

Верствак — одноліток, ровесник.

Крижма — полотно, яке дають у дарі куми при хрестинах; також усякий інший дарунок для похресника.

рій землі, як той пес циганський! А за цим жалем війт
переходив гадками до сина:

— То десь світами ходить надія моя одніська!

Присадкуватий, плечистий і груднистий бадьо зір-
вався зпід джерги й брався бігти, викрикуючи:

— Гримнули кіньми під стіньми, а Маріка де?

Баба накинула йому джергу на голову і поволеньки
хилила його назад на підстілку та вговорювала, що Маріка
доїть вівці та через час увійде 'д ньому. Хворий не
давався і сіпався, але баба призвала дівчину до помочі
і обі поклали бадя на мерву коло вмерлого дяка, якому
баба устромила деревляний хрестик в руки на грудях.

Війт сердився:

— Накрий-ко, кумко, дівці задницею рубом, най ми'
не світит ек ліхтарня!

— Аби-с здоров, куме, — відсержувалася баба — шо
не гидуеш передницев, лиш задницев!

Коло війта заворувився на мерві довгий бадьо, що
головою досягав одної стіни, а ногами другої. Його ма-
ленька, гей заяча, твар, на якій сходились разом і пле-
скатий ніс і короткий вусик і плоска долішня щока, гли-
пала синіми очима на широколицього війта.

— Ек днував, Тополюку довгий, сусідо любий, при-
служнику церковний, — приподоблювався війт, що гиб
говорити, а не мав до кого.

Тополюк не відповідав, але руку встромив межи
зуби і відгризав собі пальці, аж кров чюріла.

— Відойми, кумко, довгому руку, бо харчує, ек бу-
женіцу у Муська в Кутіх!

Баба розвязала оберемок ріща і посторонком звя-

Джерга — вовняна ряддина.

Гиб говорити — до смерти, страшенно хотів говорити.

Чюріти — текти цюрком.

Бужениця — вуджене мясо.

зувала довгому Тополюкові руки, витолковуючи йому, що руки то не калачі плетені, ані не бануш, ані не мачка кортяча.

— Віді заклєв 'го хtos у погану годину, шо таку тежку лежу має, віді уколов когос у церквах, свічки не даючи — узнавав вйт, до куми звертаючись.

Кума перечила:

— Він червачка не настолочив, ек мід добриня був, його клетьба ні заклін не досегали, але горечка мачки забагає!

Баба заговорила і не покмітила, як станула на ногу Тополюковому сусідові. Цей сусід отік із сну збудився і застогнав на всю трупарню.

— Ба шо ті так потинат, дзвінкий ровтарю, стрільче уважний — довідувався вйт, але стрілець обертає на сіні свою, гейби оленячу, твар спичасту з боку на бік і співучо вистогнував, що його головонька бідна.

Баба била себе рукою по тій нозі, що на стрільця наступила і жалувала його теплими словами:

— Єго, саняку, шо куля добиває, шо бола розбирає.

Вйт цікавився дальнє, начеб здалекої дороги вернув:

— А скрипишник животіє, кумо?

— Аби ми здорові, куме!

— А кум Джемега?

— Ого! Віді і його син покійник, бо коні самі вернули з форшпанів та іржут селом, аж пуду дає.

— А Драган скривлений?

— У гробі.

Бануш — кулеша варена на сметані.

Мачка — махорка, рід тютюну. Гуцули жують мачку.

Саняка — бідака.

Форшпан (нім. *Vorspann*) — підвода.

Пуду дає — наганяє ляку.

- А Іван побожний?
- Пішов.
- А Никифір-плотарь?
- Акуратне.
- А Єлена Несторієва?
- Нема, брате!
- А твій, кумо?
- Відлетів соків мій ясний!
- А Дзвинничок мохнатий?
- Аді лежит за деком онде, доходит бідник!
- А Кіфяк мудрий?
- Генде лежит самий, дебя животіє.
- А деда цеї дівчини, Андрусеків Петро дубовий, мій сват цукрений?
- Вперед вона, а в три дни за нев він микнув. А ся Анничка вже однов ногов переступила була за дедем, за ненев, але я єї калинков болу перетела.

Баба вказала очима на вязку калини, що на клинку під темною стелею звисала і своїми грознами гарячку з хати спивала, аж упрівала.

— Урви-ко китицю, кумко, та кинь-ста, най собі рот загасю — лакомився вйт на ягоду червону.

Кума робила віткові волю і словами його підходила:

— А для кого я вже трету везку устарала, ек не для свого кума солодкого, голуба срібного, начальника важненького?

— А коло кого я нічymi не сплю, задля кого ватерку підкладаю, кому водиці до головки прикладаю?

— А на кого ж мій кум свої лази здаст, ек не на свою кутаниницу, желібницу щириу?

— За чие здоровлечко я, встаючи-лягаючи, поклони бю, світу землю цулую?

Лаз — лука.

Кутаниця — доглядачка.

Війт пізнавав, що баба лазу доправляється, але збував бабу словами:

— Чей Біг даст, що я подужю, кумко, чей підведуси.
А тогди я свою куму пошіную хочь таланом, хочь ґрешним словом.

Баба клялася, що вона не наважилася на війтову відумерщину, але тільки із широти радить йому відкатасти свій талан такому, що варта, аби відтак за його працю не грузили йому гріб тоді, що не варта. А гадками собі думала, що війтові смерть на бровах сидить і так само, як дякові та іншим газдам, улекшила його болу лиши на короткий час, аби міг розпрощатися з білим світом і талан передати .

— Ти собі, черевачу, свеї, а смерть свеї! А твій рід вимер, а талан куда? Абих прем лиш за слугу тобі була, то я твоєї землі варта.

Підійшла до голої дівчини і шепотом вмовлювала:

— Ти чюла, Анничко, єк війт здавав на мене свої лази, свій талан, свою мізерію?

Анничка притакувала бабі, рада, що відпочинок має.

Баба уломила букатку жовтого малаю і передала Анничці, приговорюючи:

— Чому ти, дівко, не їш, лиш ростеш єк я заввишки?
Набирай, небого, тіла, аби ті ґазда на талан забрав!

Анничка обернулася до вікна і, закривши лицє ліжником, їла з долоні малай, аби ніхто не видів, що вона голодна.

На дворі заскомлів пес і гейби вітався.

Анничка глипнула на дорогу, вергла з себе ліжник і одним скоком була в дверях, повістуючи, що козаки ідуть.

Відумерщина — спадщина.

Прем — лише.

Букатка — кусень.

І вибігла голіська.

Баба веселішала і докладала у піч ріща, аби козаки ватру виділи, аби загрівалися і добріли та трупарникам харчів давали.

Підложила сіна дякові під голову, аби відразу мерця було видко, аби козаки смерть виділи.

І міркувала:

— Буду їх просити, аби дівку вбрали, аби харчів лишили, аби дека поховали та й аби бабі чобітки здарували. Але не буду їм навпростец казати, лиш буду до цих трупів говорити, най козаки чюють, най здогадаються.

Ватра з печі літала по хаті, як мотиль білий. Здібаючися із смертю над головами бадіків, здригалася і ховалася у бабиних голубих очах, як у теплицях глибоких.

Війт пронир у гадках, а баба надслухала, коли Анничка введе в хату козаків багатих.

Війтів пес дає знати, що йдуть, бо бе ногами у двері і знов підбігає і скомлить весело та ласиться, тільки що не говорить.

Відчиняються двері. Вбігає Анничка, як смерічка інеєм заморожена.

— Ану вгадайте, вуйно, хто йде до нас?

— Ба хто би, ек не кучмарі?

— І кучмарь і ше хtos!

Баба зирк у двері.

Високий як ясень козак веде жовніра до хати, попід пахи тримаючи.

Війтів пес скаче жовнірові на груди, твар йому лиже, під ноги лягає.

Козак здоровкає бабу і питаеться, чи його добре справили до старости?

Староста — тут: війт.

Баба відрікає, що тут трупарня, а козак вказує рукою на жовніра і питаеться баби, чи пізнає цього неприятея?

Баба вдивлюється в твар жовніра і не пізнає його, а Анничка передоганяє бабу:

— Вуйно, та ж це вуйків Петро!

— Котрого вуйка?

— Аді, вітів Петро!

— Варе? Та-же у Петра був хід май-май, був розмах у руках, був цвіт у лиці, була буйність, а це жовтий лист на крушині.

— Самий він, — припечатав жовнір, а козак посміхнувся, на Анничку споглядаючи.

— Ци я тебе, синку, мала розпізнати, коли тебе рідний дедя не пізнає.

— Рідний дедя? А де ж мій дедя? — питав жовнір голосом, що великої згуби шукає.

Війт, що дотепер запер був дух у собі і проникав очима жовніра та пентеличився і завертав свої гадки від жовніревого лица, — розпізнав свого сина по голосі акуратно і, зібравши всю силу, підоймився із мерви. Але лежа держала його гаками і не пускала. Рвався, сіпався і кидався, як на грані, але сила норовилася якби під строму скалу. Видобував з грудей замерзаючі слова і кликав:

— А йди ж ста, Петре!

Син стрепенувся, якби від грому, і скочив до деді. Але не доскочив. Станув як серед води і шукав руками:

— Дедику мій рідний, де ви?

Варе — справді, та що, та ну. Слово без ясного значіння, вживается при запитах.

Май-май — раз-раз, дуже.

Кришина — рослина (*Rhamnus frangula*).

Лежа, ложя — недуга.

Барда — широкий тогір.

Війтове лице п'якравилося з болю, а очі завірилися.
Вхопив за руки сина, як потопаючий ловить беріг.

Син хилився і цілував дедеві руки.

А дедя досягав синове лицо руками, брав його в долоні, тримав перед собою, як своє переболене серце і заревів, наче біль бардою перерубував:

— А ти де дів очі, Пе-тре?

Як оком моргнути, війт замовк і повалився на свою постіль, гей перепилений явір, а син шукав його руками й оправдуувався, що свої очі лишив цісареві під Раранчем.

— Не збануйте, дедику, на мене, шо-сми прийшов ід вам сліпцем темним, невидющим, аби вас відознати.

„Не думкуйте, не тускуйте, ручок собі не ломіт, серця не з'їдайте!

„Не видивлюйте собі старих очей у мої дві темні гаврі!

„Не гидуйте таким лицем дуплавим, таким старчуком вічним!

„Бо я щесливий у Бога, шо-сми ваші слова почув, що ваші ручки цулую!

„Але не смію вас запитати, через еку неволю ви тут, дедику, а не у своїй хаті, межи своїм родом, на своїй постели?

„Але буду вас розпитувати, мій дедику медіний, що болит вас дуже, що вам недогода, єка ваша лежя?

„Та дайте ручку, дедю, най си ї нацулую, най наобедую!

Дедя не відзвивався, а жаль розпирав трупарню.

— Дайте ручку, дедю!

Умішалася баба і прихилилася до війта душі надслухати:

Раранче — місцевість, де відбувся великий бій між австрійськими і російськими військами у Світовій війні.

Медіний — медяний.

— Пішло йму на бідку, тіло один синець студений, тварь трумнена, дість того, що смерть 'го потегла та й решта! А ти, Петре, не вбивайси журов, не греби собі глину, бо аді твій дедик через стражунок пожив смерти.

Петро приклякнув і ціluвав дедеві ніжки, дедеві ручки та й затулював дедеві очі:

— Дедю мій прогніваний, дедю переболений, дедю желісливий!

„Дедю перемучений, перетруджений!

„Прогнівив я вас своєв темностев, своїми дуплами.

„Утопилас-си у желью великім, моя радосте найбільша, моя любосте, моя желобо, моя щиросте, моя світосте”...

...Розсипався і пропадом пропадав Петро за своїм дедем, аж луна била у стіни. Крижувався, давився смутком і відходив від памяти. Микав собі чупер стрижений, по голові себе лускав, глушив хату ревом.

Опадами сходив з розуму.

А відтак схопився і раптом обмінився. Отік замкнув своє серце залізним замком, отік колодою прикинув смуток, отік застигав у тузі. Отік вітерець здунув з нього біль великий. Просив козака, аби не відходив і аби помог для деді гріб викопати. Козак безпечив його, що лишається на ніч та викопає віттові гріб і зробить домовину. А вуйну просив Петро, аби пішла попа і дяка на похорон стокмоти, та й аби до паламаря повернула, бо ще в-подуши дедеві не дзвонено.

— Ей, га — дивувалася баба — ти, саняку, не знаєш, що попа ще передтогід взєли паничі до Талергофу, а гар-

Трумнений — як у труні, трупячий.

Гребти глину — копати гріб.

Стражунок — страждання.

Безпечити — заспокоювати, обіцювати.

Стокмити — договорити, згодити.

Подуши — похоронне, подзвінне („по душі”).

мати церкву і дзвіницю спалили і всю маржину і попадю вбили. Куда ти взєвси! Я тільки мир без попа поховала, шо гай! А дек лежит озде в трупарни та нема кому яму викопати. А паламарь у Відорщі погиб на цу болу чорну. А ти гадаш, шо піп тут би закрутиси? Ніби тут є кому відправу робити, ніби є куди опроважєти? Також це все село тутечки! Єк це колоддє повигибає, та й селу конец. А з трупарні до гробу єкі опроводи? Зпід смеречини та гайда в глину.

Баба забрала дякові свічку і перенесла її до голів війта.

— Ой я тобі файний поставничок засвітила, куме, абис лежев файно!

Голосила над цим мерцем приязно та приповідала укладно і дякувала йому красними словами за то, що мав на її мозіль тяму і відказав їй лаз в Погарі.

Радувалася, що Петро то все чує і не противиться. А коли почула, що козак займеться похороном війта, прискошила 'д ньому і забагала:

— Аби деревище було писане, аби гріб був богацкий! А ти, Анничко, внеси смеречини, най віт лежит на зеленій фої!

Анничка просила бабу пошепки, аби єї дозволила убрati сорочку та й корушинку, бо їй стид голій перед Петром.

Баба гійкала на дівчину, що вона перед сліпцем стидається, а Петро скинув сиву мантлю і просив дівчину, аби вгорнулася.

Баба добула з бочки сорочку і корушину і кинула дівчині в лицe.

Відорщі — водосвяття, Йордан.

Поставничок — свічничок.

Деревище — домовина.

Корушина — кожушок.

Анничка вибігла на двір і лиш на нозі обкрутилася, а вже вернулася убрана.

Баба жалувала, що Петро не видить, як дуже виросла Анничка і як дуже вона подібна до його покійниці Кіци, сестри своєї.

Петро поспитав, коли його Кіца померла, а баба розповіла йому, як у літі дуріла в селі битва, як гармати село розторошили і спалили та його подругу і неню у хаті роздавили і пощіку не лишили.

Анничка близилася ід Петрові і доповідала йому те, що її найдужче обходило:

— Аді били раз коло разу, лиш гев та гев! Люди гадали, що вони лиш ліси виломлюют та й не тікали. А звірь у село штрик, штрик! А гармати єк не зарують, єк не заливкають просто на село, на хати люцкі! А хати єк не прогнирут в землю! Такі ґєли, такі вибоїни, що возом обертай! З маржини слід не лишився, не то з людей! Три дні піхали гармати село, єк ступов. А моя неня післала мене до чюркала водиці. А я несусь воду та й чую: гром! Дивлюси, а нашої хати вже нема: Я кличу: нене! А коло мене на землі рука. Прибігають дєдя з царинки та й пізнають, що то ненина рука. Та йка користь з того, що дєдя лишилися. Прийшла чорна бола та й потела дєдю так само, єк тепер твоєго. А я лежела та йвштрикли із смерти так, єк вуйна, на свою біду. Аді, вуйна виріжет мене в одно проти козаків, абих їх до трупарні принаджувала, аби хліба давали. — А в тій гаврі, де ваша хата була, я шукала Кіци або хоть єї обручки, а твої дєдя покійні по-

Пощіку — сліду не лишили.

Подря — горище у хліві, або стайні.

Штрикнути — скочити. Штрик, штрик — скік, скік.

Гєли — ями, доли.

Піхати — опихати, товкти.

Чюркало — джерело. В горах майже нема криниць.

сміхнулися та й сказали: „У гробі живих не шукай, небого!”

Чорновусий козак слухав бабиного і дівочого оповідання і все притакував:

— „Да, да, то Брусілов здорово наступав, от моло-дец Брусілов!” Розказував, як Брусілов барабанив під Раранчем, як його дика дивізія з-ненападу перескочила через Волощину і прорвала неприятельський фронт і як він у бігу відобрал австрійському жовніреві цей кріс з багнетом, який мав його проколоти, а який він ще й доси носить на памятку. Показував той кріс бабі і остерігав, щоби його не доторкалася, бо набій не вистрілений — а баба відпекувалася стрільби і, справляючи на стелю рукою, виявляла, що солдати з фронту під Чорногорою утікають і до трупарні повертають та лишають свої кріси, а вона ховає їх на подрі та вже стільки напряталося, що стеля вгинається і вона рада би їх продати за хлібець божий.

Козак чудувався, але прирікав бабі лишити муки і цукру, коли йому який кріс вдасться.

Анничка кінчила Петрові новини оповідати:

— А Лепшієвому Йванові гармати урвали ноги та й его взєли до шпиталю. А єк привезли без ніг із Косова, то він дивитися на гори та й каже: „Ци я черепашка, ци червачок марний, що вже не буду горами ходити?” — та єк не уфатит від салдата пушку, єк не поцілует себе у саму герланку! Та й лежит онде на цвінтари коло моєго деді під берізков білов.

Петро докинув, що з Лепшієвим Йваном разом парубочив, а Анничка повістувала дальше:

— А Василя Федуневого завадили наші на дубі коло каплиці, бо він їм виніс коновку молока, а вони казали, що він шпігун. А Василь опівночі сідає на дуба і грає

в сопівку дойни. А вуйна кажут, що тот дуб усхне від Василевого туску.

Баба уложила війтове тіло на зеленій смеречині й жалувала, що Петро не видить, як його дедя лежить гарно. Ale війтову одежину сховала мовчки у бочку і кліпала на Анничку, аби нічого про одежину Петрові не говорила.

Козак узяв сокиру, пилу і рискаль та й, передавши стрільбу в руки Петрові, вийшов на цвінттар.

Анничка нагадувала, як Кіца визирала Петра зпід сочека та у ворожки за нього розпитувала, а ворожка казала, що Петрові падеться жолудь. А Кіца казала, що то куля і плакала та рвала в лісі квітки і несла до церкви та клала на Петровім вівтарі.

Баба хвалилася, що біда навчила її також ворожити і вона знає, що Петрові падеться клотічка.

Анничка хотіла дізнатися докладніше про ту клотічку, а баба відкликала її на бік і пояснювала:

— Та-же видиш, що він сліпий, а сліпцунові що найбільше траба, ек не палиці? Коби я його дозимувала, а на-весні лиш покладу при дорозі та й не переїмо того хліба, що люди намечут!

Петро спер голову на стрільбу і чинився, що бабині бесіди не чує.

Анничка кривила своє смагляве личко і божилася, що Петро хліба просити не буде, хотіби мав і загинути з голоду, — а баба називала її дурною і казала, що вона сліпака не буде питати, а виведе на сонце і лишить при дорозі, бо сліпий має слухати видющого, коли хоче жити.

Анничка почула в собі коло Петра більше безпеки і перечила бабі та відповідала, що світ ще не видів, аби

Дойна (румун.) — пісня, мелодія.

Клотічка — рослина (*Starbulea rinnata*).

багацькі сини улицями простягали руки, а тоді баба лутилася й голосно сердилася:

— Ей, га! шо ми за кнезъ великий! А ти не виділа, еких богачів наші на гаджюгах завадили? А ти де була, ек богачів з села на шибеницю гнали? А шибеничка май пішла від старецького бука? Та-же то трета зима у війні сходит, а на хліб нема кому робити!

Плеснула Петра по плечу і скаржилася, що Анничка корить її словами.

Петро підняв голову і заговорив, гей зпросоня:

— Не варта жити сліпому, абих так здоров, що не варта!

Знад війтової голови рвався промінчик свічки до Петрового лиця, кружляв на ньому і нагле затремтів, наче збоявся, та й блід і утікав швидко на цвітучі двома чічками Анничині очі.

Анничка, вдивлюючися в Петрове лице, крикнула:

— Ой, екий же ти страшний, Петре!

— Страшний, саняку, бо очей немає. Генде в хаті вибий вікна, то пуду дає, — не то, що очі у хрестінина, — вступалася баба.

На Петровому лиці виступали малі круглі румянці, як пятна червоні і, тремтячи, більшали, як брижі на воді.

— Аді, вуйко віт покійний, не такі страшні, ек ти, Петре, — не виходила з дива Анничка.

Петро краяв себе жалем, як хліб гострим ножем:

— О тепер я тобі декую, камрате, шо-с не раїв сліпому домів вертати, але-с радив з мосту у ріку штрикати.

„Бо таке життє одна чорна нічка. А тота нічка закрила гори, закрила полонини й зелені ліси.

„Най не кортит ті на верхи ногов ступити, лісами ходити.

Брижі — зморшки; круги на воді.

„Най не забагаєси тобі ні деді, ні нені, ні любої душки, ні села свого!

„Ти хотів дома найти собі друге сонце!

„А воно утікло від тебе!

„А воно згасло, ек твій світ погас!...

„А ну видовбай вірлу очі, чи не тарахне собов у скалу кремінисту?

„А ну вирви оленеві очі, чи не скочит у яр на пресподнє?

„Бо коли ти став червачьком, — то ти до глини належний, ти порошок на дорозі.

„Ta же ти, мой, убив свого дедю своїми темними каглами!

„Ta же ти сліпаку людям пуду даєш!

„A ти чого пішов за тугов, ек пес за слідом ґазди?

„Йди-ко ти небоже, за дедем на мандри!

„Бігай живко!”

Підкликав сам себе і приподрював стрижену голову над цівкою козацької стрільби.

Посягнув у долину за язичок, і кріс луснув крізь його голову. Бризнула кров на стелю, ударив гук у стіни, впав Петро на землю. Верглася баба, закаменіла Анничка і здригнулася трупарня.

І смерть перелетіла чорними крильми з деді на синове лице.

Отік легкий вітрець подув мигом по трупарні.

То Петрова душа летіла у село подивитися та побанувати.

Але схопилася з вугла дедева душа і її подогонила та й завернула на зелене смеріччя, аби селом не смутилася, аби не з'їдалася.

До трупарні вбіг козак, питуючи, хто вистрілив. А коли узрів на землі Петра і кріс верх нього, зараз від-

гадав і закляв всю жовнірську долю. А коли умістив його коло деді, баба збувалася страху і, сховавши мантлю в бочку, подивляла:

— Єк файно лежут на смеріччу дедя і син, ручки навхрест!

А відтак розкрила жовтий малай, а козак добув білу пляшку і вечеряли смачно та й кликали Анничку.

Але Анничка: ні та й ні.

А як козак поздоровкався з бабою пляшкою по шостому разі, тоді уступала з баби дубова твердість, і вона жалувала і вмерлих і тих бадіків, що коло вмерлих закутані лежали. Розповідала козакові, які то заживні газди, а козак був зобашний коли баба взяла зпереднього пляшку і пустилася частувати газдів. Підходила і припрошуvalа:

— Ану-ко скорнейси, куме, та покушей цеї чемериці, а подекуєш мені та й цему газді з далекої України.

— Ану, загрій душю! Ану, отвори рот і потєгни разок!

Куми не відзвалися, а баба прогортала їм з очей чупер і шукала життя рукою, але що тільки дотулилася їх чола, скрикувала, падькалася і дивувалася їх тихому й невидному сконові.

А коли дійшла до Кіфяка мудрого, випустила з руки пляшку і, сплеснувши в долоні, жалібно скаржилася козакові:

— Ото, бадю, село гет вигибає!

А перед Анничкою баба зумівалася:

— Хоть іди горі, хотій іди долів, то з усого села, лиш ми дві живі, бо я того не рахую, що світами бродит! Таки, бігме, село вигибає!...

Зобашний — вибачливий.

Т У Г А

Ще лише вірою животію і втікаю із свого гробу.
Вийду на царинку, а тут хліб росте, підоймається. Але є
й така стебелинка, що вяне, усихає. Думаю собі: це я
саміська.

Скажи мені, сонечко, ти боже очко, чи видиш ти
мого Юрійка золотого?

Може десь далеко на чужій царинці, хоть на поло-
нинці, хоть на дарабі, на бистрій річці, хоть на широкім
лані?

Наверни навперед мене його солодкий погляд зпід
брів лискучих! Принеси з його личка той його усміх па-
рубоцький, присунь легеньким леготом його віddих
любий!

А як він у могилі, то понеси туту сліозу з моїх очей
на ту синю квітку, що його очима з могили до тебе по-
глядає. Шепни мені ти, довгий, лісовий шуме, за моєго
Юрійка хоть одно, що-найтихіше слово!

Полинь облаками, ти біла хмарко, мого милого шу-
каючи!

Зарзвав кінь у лісі, а я минаюся.

„Беру, каже, свій кріс та й свого коня, може борше
туту Україну виборемо”.

А як я коня закосичила та й чорну гриву заплела за-
плітками, то він присягався, що не на війну, але на ве-
сілля їде.

А яка, питую, буде тата Україна?

А він схопився у стременах срібних та й каже:
„Всі гори-долини та й полонини, як земля вшишки,
як небо ввишки”.

Та й душив мене обіймаючи.

Весь ліс замаївся, всі трави позацвітали, вся птаха розщебеталася, всі води розігралися, всі гори порозштрикалися.

А він верг на мене павяний вінчик та й битим гостинцем конем заграв. А за ним хлопці, сама охота, самі молодці, легіні ґрешні, як ліс молоденький. А село каже: то наша сила, наша надія, то наші стрільці, а напередовець — як божа днінка, як сонце в жнівку.

І відлетіли, як орли сизі, як вітер з гаю, як піна бистрої ріки.

А я жду, сподіваюся...

Білю полотно над рікою та й переказую: може десь ви води споїтесь з другими водами та найдете в світі моого Юру, то скажіть йому, що сльозами поливаю полотенце йому на рантухову сорочку білу...

Піду 'д маржині в полонинку та й визираю та виглядаю, а його нема. Коровки пізнають мій страждунок та й мукають, аби милий відозвався, а овечки блеють та й у травах афінни показують. Та кому я іх буду рвати, мої ярочки любенькі? Та кому я буду скором прятати, коровки красненькі?

А зимарка каже: нема кому крізь віконце загомоніти, нема кому полонинку розвеселити.

А дощик теплий дрібно намовляє: надівайся миленького кожної години.

Кажу я до ліщини: зроди горішки для моєго Юри на колядочку!

Порозштрикатися — порозскакуватися.

А до явора кріслатого: тримай холод для миленького!

А до кедрини: цвіти, голубо, на весіллячко!

Чорний дуб перебиває: проси майстрів, най йому хрест втешуть!

А ягідки зпід листочків не перечутъ, ні!

А сині голуби не лопочутъ крильцями, ні!

А вгадлива папороть не радіє, ні!

Куди гляну, самі цвіти то червоні, гей заграва, то сині гей тото небо, що по нім сизі орли літали.

Щось веться 'д горі, як довга фана.

Серце видить, а очі ні.

Але та фана грає на сонці та й бе мене по тварі.

Та-же то тая стежечка, що він нею ходив ід мені!

Йде попід смеречину, а смеречина здалека моргає на мене.

Йде попід березину, а березина хап за бинду на кресані та й кресаню 'д горі.

А ліщина лягає навперед нього, та й грається кидки.

А Бистрець то підглядає та й біgom до мене: твій милив іде!

Трави клоняться і стеляться йому під ноги.

Радуйтесь гори-долини, мій милив іде!

А де ж його густі брови, де твар молоденька?

Де рушниці назад плечей?

Де легкий хід парубоцький?

Де усміх саду у весні?

Де погляд ясної днинки?

Де запах меду?...

Вітрець повіяв, весь його образ звіяв...

Рантух — тонке полотно.

Круто йде стежечка, йде геть від мене, не обертається, як тота розпруга межи гробами...

З поза зимарки підходять до мене неня, зіллям личко умивають.

„Не вся птаха, Марічко чічко, з вирею повертає!

Не всіх стрільців Україна до дому повідсилає!

Не всі перстінці поміняються!

Не всі напередовці повертаються!

Ти, донько, пережурися, та й перемінися, та й розвеселися!

У добрі бродиш, в талані ходиш, ти одиначка!

Скинь геть перстінець, скинь з чола хмарку, скинь з серця спузу, а з очей слоту!

Є тобі пара, другий легінник з красного роду!”

Захиталися дуби-явори, захиталися зелені гори.

Нічо не скину та й не покину. Хоть най зівяну, згорю у тузі, не розлучуся, не розминуся, не розійдуся з напередовцем, стрільцем відважним, ні з його слідом на полонині, на крутих пляях, на строминах, на переходах, на переходах, далеких полях...

Так як у весні летів здалека до мене на білім коні,
як кремінь білий.

Сховався у смеречині і будив мене співаючи:

Виряжала-с мене мила понад тоті гори.

Розчесала-с кучерики понад чорні брови!

Кучерики розчесала-с, вни-си закотили,

Бувай, любко, здоровенька, вже-м си розлучили.

А верх нього орли впали!

А як вони в село впали, то гаддя крильми збило
і над селом хмарою заклекотіло та й присні душі в село
закликало.

Зимарка — хатина на полонині.

А село здригається та й сонечка визирає, аби вийшло з божого ока та й аби toti хмари розігнало. Аби над селом небо сійнуло. Аби навернулися золоті дуги, яснії мечі.

Яснії мечі в стрілецьких руках, золоті дуги в стрілецьких бровах, ярії рожі в стрілецьких ніжках, яснії зорі над головами, а присні душі аби пощезали пріч за ріками, за горами, за синім морем...

Жду милого та й сподіваюся із Підгіречка, ізпід сонечка, іздалекої України...

Присний — нечистий, пожадливий, пристрасний.

В Е Р Х О В И Н А

ПИСАНКИ

Роман Мокан з верхів, голова читальні у Рогізні, виходив у живний четвер зі судової залі розправ дуже приголомшений і розболений.

Найдужче топили його шандарі, а за шандарями злісний, а за злісним вйт, а за вйтлом таки його свідки.

— То ці вороги тановлят мене у бульбону, а моого адвоката занімило.

Свідки обступили і потішають його, що рік не вік, перейде йому в криміналі скоріше ніж на війні, а жінкою і дітьми не має журистися, бо люди будуть їм помагати.

Ця розрада тільки ще більше лютила Мокана.

— Аби-сте по тій правді здорові були, по якій говорите — думав він собі. — Ой, люди помогут. Таке помогут, єк ці свідки помогли. Питає суд: Ци чув ти, бадіку, єк Мокан говорив на вашім вічу проти панів та й проти паничів? А такий баран каже оден за другим: не чув. Питає адвокат: а може ти, бадіку, чув все, що Мокан говорив і може чув-ес, що він не говорив нічого лихого на панів і паничів? А свідок знов свеї: не чув! А я цих глухманів три дні з гір до міста звозив, і три дні годую тут, гей волів. А він мені тепер каже, що люди моїй газдині та й моїм дітям помогут. Не питають моого криміналу, але заговорюють мене, абих іх вів до Муська на

Живний четвер — страсний четвер.

Тановити — спихати.

Бульбона — тюрма.

горівку та на буженицю. Кров пили би собі ізза нігтів оци облесники ненаїсні.

Високий гей бузьок свідок з бесагами на плечах спльовує зпід чорних вусів і шепче йому до вуха:

— Романку, братчіку, ми в жмени тепер, їх право, а наш кримінарь.

Сухотварий, маленький свідок засвітив зпід великої баранячої шапки зеленими очима і, накривши долонею уста від сторони патролюючих жовнірів, кляв зичливо:

— Най їм твій кримінарь відпаде на їх талані!...

Лицатий і кушкатий свідок штовхає Романа з боку і безпечить:

— Спаде і на них смучя година.

Кругленський як булочка свідок поправляє собі шовкову шириньку на кругленській шиї, а другою рукою обіймає Романів стан і дивується:

— А я, хло', заложивси з Митром Поненюковим, що ти виштрикнеш та й що з того, програв заліжку!

А тоті свідки, що йшли подалеки, вгадували, що Мокана зженуть вороги зі світа у криміналі, аби більше не вступався за селом. Зпоміж цих свідків оброслий, чорнолицій Оласій наближується також до Мокана і хвалить його:

— Панцкий маєш розум, що-с упросивси на місяць весну звеснувати, а відтак вже панцка воля!

Ще дальше позаду йшли свідки боязливі, які зострахи перед злісним свідчили на два боки і потакували так прокураторові, як також оборонцеві, а приперті до чола, толкувалися, що стояли оподалік і добре не чули, що Мокан говорив, але божилися, що він не мовчав.

Бужениця — вуджене мясо.

Кушкатий — носатий, округлий.

Виштрикнути — вискочити.

Заліжка — умовлений заклад.

Вони й тепер глипають то навперед себе на Мокана, то обзираються за жандармами, наче хотіли б впевнитись, хто їх заведе до шинку на полуденок.

А Мокан кається гірко думками:

— Коби я тоту катушю ше пересидів, то аби-х відів, шо хлопа ріжут єк вепря, то не обізвуси, бігме ні, ше буду кричати: келюхи з него сотайте, посічіт 'го на дрібні кусні, бо правду каже злісний, шо хлоп добрий лиш печений і солений... Таким цапам траба України? Смоли їм у горло, ше й обухом у голову. Ти сироти за нього жінку та й діти, а він з тебе кров хоче пити. То нарід? То гадде сорокате!

Ті Романові кудлаті думки поплескав разом з головою його сивенький довгоногий адвокат, що подогонив його, протиснувся проміж свідків і вмовляв у нього, що має велике щастя, що дістав тільки рік криміналу, бо за таку провину параграф пише найменше п'ять літ тюрми.

Коли Роман на це нічого не відповідав, адвокат був певний, що він вірить тому свому щастю і, кладучи йому руку під паху, допоминався:

— Треба буде мені це соточку доплатити, бо самі видите, що я собі коло вас три дні збавив, а кара маленька!

Свідки посміхнулися з маленької кари, а адвокат відповів усмішкою і подався у бік.

Моканові гадки щораз то більше студеніли і корчилася під хмарою чорного жалю.

Виглядав як підпилений ясінь.

Його подовгаста твар викривилася під надстриженним висом, а сині очі потапали в долину, гейби не хотіли

Катушя — катівня.

Келюхи — внутренності, кишки.

Сотати — тягнути.

дивитися на toti сірі мури, на totu узброєну варту, на тих облесних і ненаситних свідків.

Вийшов з брами і оглянувся, як пострілена птаха оглядається в сторону свого вбивця.

Такий великий, камінний цей мур, що очі його не завтікають обізріти. Сам камінь і глина, самі роззявлени гаврі, саме руде залізо. Сонце тут не нашпарить, не дотинеться, хіба зеленим мохом крадьки підкрадеться. Студінь відти норами позіває.

Щось Мокан забагато у цей мур дивиться, щось він очима шукає. Щось він собі думає, щось нагадує.

Свідки глипнули у того місце, куди він вдивлюється, а там на мурі тримतи маленькі оченята, як два метелики синьокрилі.

А личко як біла платинка на мурі від вітру хитається, а дрібні пальці кошелик тримають і червоніють.

Тоді жалісні оченята глянули на Мокана і на бадіків-свідків і чогось зраділи.

- Ти чия, небого?
- Івана Паладюкового.
- Того, що в ліщинах сидів над Прутцем?
- Того самого.
- Того, що єго поляки убили?
- Того самого.
- Шо єго звали радикалом та й єму хату спалили?
- Того самого.
- А ти що тут у такім місті робиш?
- Я тут у панів служу та й прийшла неню відознати.
- То неня тут у припоні?
- Вже рік у катуші, вуечки файні та пишні.
- Та за що, хло', єї катуют?
- За це саме, за що дедю убили.
- Варе?

— Кажут, що адіт, за totу Україну.

— Otto їх у горлі давит.

На Мокановій тварі запалився черлений вогник.

— Ба, що ти, душко, принесла своїй нени?

— Аді: писаночки красні.

Дівчина відкрила кошелик, а з середини як зірочки усміхнулися до бадіків писаночки писані, такі гей живі

— Ій-га, то ти, казати, таки увес Великден нени справила?

— Буде й нени, буде й багнетникам простибі за того, шо передадут нени.

— Та й така мала удаєш писати?

— Я і вам по кошеликови повиписую, вуечки добрі та пишні, лиш аби-сте хоть сьогодні увечір, хоть завтра, запалили у ліщинах над Прутцем вогонь за дедеву душу.

Бадіки прирікали, що з радної душі запалять вогонь за її дедю зараз, як лиши до дому прийдуть, аби всі гори знали, що Паладюкова память сяє.

Дівчина цілуvalа бадікам руки і божилася, що їх нагилив її Біг. А ще не доступила до Мокана, як він уже гладив її біляву головку і ввесь палав із радості:

— Рости велика, зозулько маленька!

— Рости велика, — повторили бадіки-свідки і забували за полуценок.

— Аби-сте тривали, вуечки срібні.

Так начеб дивився Мокан, як його темні гадки сідали воронам на крила й утікали від нього та й пропадали десь межі мурами та коминами, а на їх місці мерехтіли усміхнені писаночки із кошелика доньки Паладюкової й на кримінальному мурі зорянними пальчиками виписували Паладюкову Україну...

— Адіт, таке воно мале та невидне, а старину завстидаля!

— Аби тебе, писарочко, ручки не зболіли!...

ЛАСКА

На темнім судовім коридорі збився, як вівці, гурток мужиків, обтерханих весагами й нараджувався, що їм діяти.

Одні піддавали гадку, чи не пійти їм поскаржитися до судового старости, а другі зараз відганяли цю гадку, бо знали, що староста має люту кров і як узрить у дверях своєї канцелярії мужика, то у тім моменті гукає на возьних, а тоді возьні кидаються на чоловіка як вовки й виводять його надвір, але при тім виводі сягають під киптар і під байбарак та й рахують йому ребра, аби більше не вертався та й аби усьому хрещеному мирові відраджував такої докучливості.

Були ґазди, що радили пійти до ключника до хати й там розложитися табором та й нікого не просити, ані перед ніким не жалітися, але й ця рада швидко гибла, бо практиковані бадіки махали на неї руками й доказували на-допевне, що така робота нічого не варта й ніде не пишеться.

Ще одні радили пійти ще раз до директора Ржондзіцького й просити його ще раз, аби мав над людьми обачиння, аби не збавляв їх весни божої та й Великодня.

Але й цю раду заплюювали мужики слиною.

Низенький і як скрипка сухенький бадіка з тварю як камінна, жовтава плитка, тручає шапку назад і бочися кулаком по чолі, заявляє, що мужик є завше дурний

Обтерханий — навантажений.

Байбарак — коротка сукняна одежда з рукавами.

і тому мусить радитися мудрішого й тому повинні вони всі пійти до адвоката та й покласти, що заправить, і запитати його, що мають робити.

Та як він сказав і ударив палицею по долівці — то всі бадіки йому притакнули і справилися за ним до канселярії адвоката.

На дворі грає марець.

Звівається вітрець і то заслонює, то відслонює сочечко. Бадіки чаляпають своїми корзаками по грузькій улиці й радіють, що із зими робиться каша, а в їх надію помальовані очі зазирають руді та лисі, гей обголені, хребти гір і пригадують їм, що десь за третіми горами йде в цей край весна, яка потребує їх сили й роботи.

Гірськими засколобинами біліють ще сніги, але вже запорошені, вже не такі студені, вже від погляду сонця гинуть, вже не будуть морозити дітей у колисці, маржину в колешні, рубачів бутинами, ґаздів у дорозі, птаху на смереці, кленів у воді.

Тоті розварені сніги леда день спливуть у бистрець і втечуть у море, а на їх місці зазеленіють левади й луки, та й приклічуть зозулю, аби бадіків щастям дурила.

Але ще не знати, де tota зозуля бадіків застане, звідки вона їх буде закликати, аби йшли весну веснувати.

Цим бадіки найдужче зажурені.

Адвокат добре обдивився, розпитав бадіків, якої ради шукають, розперся у кріслі і сковав свою платню до шухляди.

Засколобина — заглублення на узбіччю гори.

Бутин — ліс призначений на зруб.

Бистрець — потік.

Клен, клень — рід риби.

— Ви, каже, газди такі дурні, як оті вівці ваші, що ви їх доїте і вовну з них собі обстригаєте, а вони голі й голодні бігаються за вами услід і ще блеють за вами.

— Ми люди робітні, пане, ми весни шкодуємо.

— Що вам весна принесе, коли у вас землі обмаль?

— Станемо дес у дворі на роботу, але весни не змарнуємо.

— Двори мають своїх, вами не требують.

— То будемо у долівських газдів спілки брати.

— То такі самі голаки, як ви.

— То підемо на трачки робити.

— А як і там не приймуть?

— Буде, як Біг дасть, але не в неволі.

— А ваші бесаги від чого так попухнули?

— То ми вовни набрали, бо хочемо там прыисти, аби нам не навтемлювалосі.

— Ей, хлопи, хлопи...

Низенький бадіка звертає адвокатові увагу, аби залишив цю бесіду:

— Ми не тому до вас прийшли, аби ви нам покривлювалися, лиш аби-сте нас вислухали, та й помогли у нашій біді. Ви наш, а ми ваші. Ми прийшли до вас, аби від вас дізнатиси, чито є директорова повинність, чи його ласка, аби він нас сьогодні приймив.

Адвокат поклав жовте олівце на чоло і подумавши відрік:

— То його ласка, бо таких, як ви, є багато.

Низенький бадіка кладе перед адвоката друге питання:

— А єк того ласка, то по кілько то нас має коштувати?

Трачка — тартак.

Адвокат знов підпер чоло рукою і нахмурений на-
думався, а опісля вирішив:

— Дасте йому кожний по пятці.

Бадіки йойкнули.

Низенький бадіка кладе перед адвоката третє пи-
тання:

— Але ви самі з ним поговорите?

— Та що маю з вами робити?

І бадіки обтулювали адвоката медовими словами,
щоби лишень ішов з ними, щоби квапився.

— Та чого вам туди квапитися?

— Аби нам нинішній день рахувавси.

— А гроші маєте?

— Шос маємо, а шос по дорозі у Майорка собі
уфатимо.

Адвокат неначе картаючи себе за те, що на хвильку
забувся й сам собі відмовляв та знеохочував клієнтів,
змінив швидко свій погляд і плескаючи по плечу низень-
кого бадіку, безпечив, що він з директором Ржондзіц-
ким добре собі заходить і хоч справа бадіків є тяжка,
він її поведе так, аби було добре.

Бадіки ловили його за слово й підганяли:

— Веди, веди нас, любий панчіку, так, аби було
добре, аби-х ті згадували, аби-сми других газдів до тебе
справлели.

І пішли.

Пан директор Ржондзіцкий колишеться, як бочівка
коридором, а коли заздрів адвоката з бадіками, швидко
зайшов до своєї канцелярії й луснув за собою дверми
так, аж ввесь суд здригнувся.

Бадіки вгадували, що директор тому такий лютий,
що тепер адвокатові не зможе вже відмовитись і не по-

сміє гаркати на нього так, як гаркнув був на них, коли за себе його покірно просили.

Лоскіт пішов темним коридором і заглушив поздоровлення, яке адвокат вислав за директором.

Бадіки лишилися під дверми, а їх правний заступець, усміхаючись, увійшов у директорську канцелярію.

Чути бесіду, чути сміх, а відтак хвилька тиші.

— Справа є дуже тяжка, бо є переповнення, бо таких, як ви, є багато, а всім не можна догодити, бо місця нема. Але я бачу, що директор радби мені пійти на руку і зробити туту ласку, аби ви дурно домів не вертали — але цієї ночі такса пішла вгору, бо хлопів налізло як трави та листу.

Бадіки споважніли.

— Ба, чи дуже підсмічила?

— Вже удвоє.

— Преч-би-си казало!

— І то ще не похочує!

— Варе?

— Клянуся на свої діти!

— Лишіт, ми вам віримо!

— Бо то, знаєте, кожний хоче жити...

— Знаємо, пане, ще й ек знаємо!

— Та й знаєте, панове газди, що тото властиво не вільно...

— А ви до чого пан?

— Я до параграфів.

— Ей, говоріт свеї, що нам не вільно, то вам таки вільно.

— Ні, і мені тото не вільно, бо я ваш чоловік. Але ви зложіть між собою по десяточці оцemu низенькому газді до рук, а я зараз навчу, як він має ці гроші давати.

Бадіки обернулися на-бік і стали шпортати пальцями

у своїх ременях, а їх заступник узяв низенького бадіку попід паху набік і пошепки учив його, що треба робити.

А як адвокат, оглядаючися назад себе, скінчив свою науку і прощався з бадіками, то у жмені низенького бадіку узбиралося дванадцять десяточок і всім бадікам засвітилися очі, коли за низеньким своїм товаришем входили у директорську канцелярію, а директор, похилений над столиком, щось собі писав і не вигоняв їх з порога.

Низенький бадіка підійшов до директора і, кладучи зібрані гроши на стіл, повістував, що вони ті гроши найшли у суді на підлозі і їх підйимили та й віддають там, де вони належуть.

Директор не звертає на це уваги й пише дальнє, а бадіки почали покашлювати й підганяти очима свого низенького товариша, щоби все сказав.

Низенький бадіка укладається як до Отченашу і зачинає від самого початку:

— Будьте нам зобашні, директорю наш панцкий, презусе наш дорогенький!

— Спадайте на рани, не збавляйте нас божої весни й прийміт нас до того смучого криміналу, най ми цими слотами та фуфелами свою кару відбудемо, заки земля божя осушитися та й нагрієси.

Директор наче прокинувся з просоння.

— Ах, то ви?

— Ми самі, панчіку пишний та й файній!

— Ви до арешту, так?

— Ой так, так, комісарю наш годний!

— Ви ще за того віче, правда?

— За віче, за віче, любчіку наш любий!

— По кілько ви тоді зафасували?

Презус (гут поль.) — президент, предсідник.
Фуфели — метелици.

- По місяцеви, добрітко наша добра!
 - Та й вам доконче тепер?
 - Єкби ваша ласка, панчіку ґречний!
 - Кортить вас дома паску їсти?
 - Світе панцке слово!
 - Але я казав вам, що там глітно, нема де шпильки опустити.
 - Межи людьми і ми примістимоси, єк ваша ласка.
- Директор впорядкував свої акти, понакривав їх дощечками, притиснув камінцями і, відхиливши двері, щось крикнув, а до канцелярії вбіг ключник, ключами подзвенівочи.
- Спиши мені їх і бери собі цю свіжу марфу!
 - Бадіки, відходячи в тюрму,топилися під директорською ласкою, як той мартовий сніг на горах:
 - Аби-сте, панчіку, прожили!
 - Аби-сте тривали!
 - Аби-сте нарік діждали!
 - Аби вас, панчіку, Госпідь милосерний укрив своєв небеснов ласков!...

Марфа — крам, добро.

НА КУПАЛА — НА ІВАНА

I.

Хоть Купало, хоть Лопушник, але це є справедливий
Іван.

Відьми в ночі на раду скликає, мушками світить пе-
ред русалками, рікою вінки долів пускає, лісами любість
підкидає.

Та й полонинами 'д газдам присідається.

Нашіптує Іванові Шепитарюкові у стаї при ватрі на
полонинці на волоськім боці.

— Зійди-ко, тезку, на ляцкий бік у село ід своїй
газдини, бо тот ревізор білявенький не годен через ню
ні спати, ні їсти!

Шепитарюк не похочує маржину на наймита лишати:

— Ек вона газдиня, то ревізорови хати не відтворит,
а ек вона ніхтолиця, то єї я не всокочу.

Але святий швидко перебиває:

— Не сокоти, брате, жінки та й збудешси єї молодої.

— Пташка паруєси з пташков, мушка з мушков, рибка
з рибков, самець у лісі із самичков, а ти шлюбну жінку
лишив саму на подушках під джергами та й лінуешси
єї у таке велике свято відознати? Спамятайси, тезку,
і сідлай коня та перебіжи нічма Черемош, ек ревізор
муть спати, та й розвеселиш молоду жінку і мені завтра
покладеш свічку на вівтарі!

Ніхтолиця — лиха жінка
Всокотити — встерегти.
Відознати — відвідати.

Шепитарюк хмарить чоло і передумує ще раз:

— Молодиця Мочернакового роду, чей не подивитися на ленку, чей не осоромить роду. У неї робота жде на роботу, нема коли пустим требувати. Та й коби хоть образ, а то кривоустий!

„Але той ревізор не з-добра наймив собі на найближчім ґруні хату, не з-добра вечерами на гармонії грає.

„Грай собі, зайдею, фартушанкам своїм, а моя ґаздиня твої гри не чує. А ти що против неї?

„Та-же у неї цвіт у личку горить, а ти єк надута кишка.

„На твою кушкату, закривлену тварь не кине голубим оком моя Марічка, не покладе своеї весни під твоїми грузькими обцасами.

„То годна та дужя та красна у мене ґаздиня, то душя моя

„Ше тепер мені жъиль, що не зганьбив я мельничку за мою ґаздиню:

„Насипаю я у кіш на-раз мливо, а вона підсміхаєси.

— Не разуйте, Йванку, лиш питлюйте, брачіку, бо ваші гости разового хлібця в рот не возмут...

— Єкі гості? — питаю, а вона вже відрікає:

— Ніби ви не знаєте, таже тот присадковатий ревізор кривоустий, тот Збишко Прушковский, що за вашою ґаздинею пропадає.

— Тот теребилюлька від граничарів?

— Той-той зеленюк із Попадюкового ґруня.

— А єк же він пропадає?

Зайдей — зайда, зайшлий.

Фартушанка — міщанка (іронічно).

Теребилюлька — непотріб.

Граничар — граничний сторож.

— Каже, що навіть аби угинув, то відбере вам вашу газдиню.

— Та ж то не квітку урвати!

— А такий бараба того питає?

— А я де?

— Ви, Йванку, граєте полонинами та зимар'ками на волоскім боці, а зеленюк попід вікна: добрийдень душко!

— А ви того чули?

— Ей-га, чи лишень того? Ти — каже він, — молодичко, зриваєш мені очі, ріжеш моє серце. У чім, — каже — красна квітко, та личко своє іскупала, що воно мене з розуму ізводит? Увес широкий та довгий край, — каже — я перезнав, переслідкував, а такої, ек ти, не надибав. Ой возьму я тебе, — каже — файна квітко, та й у свій рідний край пересажу, щоби ти там межи Прушковськими цвила їм і мені на славу!...

— А моя юному відповіла?

— У личко червоніла і сміялася.

„Дес та смучя мельничка серед села сидит та й усе чує, та й знає”.

Іванів вівчар Дмитро приніс овечий подій у стаю і божився, що зараз дістане від свого газди тютюну повну лульку, бо має юому щось важне сказати.

Шепитарюк став його про туту важність допитуватись, але вівчар не пускав з себе пари, доки не учув у жмені маркотку. Тоді розповів він газді, що у явірнику здібав його тот низький, кривоустий зеленюк-ревізор і казав газді переказати, що його газдиня робить завтра за його дедю обід і хоче, аби її газда цієї ночі збіг у село до хати. Та й казав, аби газда переходив хітарь Копила-

Маркотка — махорка, рід тютюну.

Хітарь, хитарь — границя.

шевим плаєм, а він сам там буде на варті і газду миром перепустить через Черемош.

Шепитарюк ніби сварив вівчаря за того, що його здурив і за-дурно вигулив жменю тютюну, але в середині був вдоволений, бо під вагою тої новини рішився поїхати конем до своєї газдині і відсвяткувати свого та й дедевого патрона обідом і поминками за дедеву душу, аби дедя і сього року знав на тім світі, що доброго сина та добру невістку лишив у своїм дворі, на талані своїм.

— Однако шос мене отік спирає, але я таки збіжу долів, а ти, Митрику, пантруй ватри і трембіти!

І Шепитарюк осідав коня, натерхав скоромою у бесагах і пропав у Копилашевім плаю...

II.

Ніч срібна, найсрібніша.

Місяць везе у срібній чайці голого Купала-Івана над горганами, а зорі прижмурились із стиду й у ліси порозбігалися боками.

Небо гей на морі піна.

А з тої піни срібна роса паде на ліси, на гори.

А з того неба Купало любість по землі сіє...

А де тота любість упаде, там білий вогонь з землі виростає.

А за тим білим вогнем темна хмарка тінь розстелює.

Бо любість одно крило біле, а друге темне має.

А як той вогонь забрив у Черемош, тоді чорна тінь із берега йому межи-очі з дубельтівки плюнула.

Вигулити — видобути.

Скорома — молоко.

Горгани — 1. подовгувати хребти гір, Ч. 2. звали каменюк, що лежать на верхах гір.

Луснув стріл у зорі, погас вогонь у броді, розбігся смертельний гомін лісами.

Купало на небі обізрівся і золотим пером записав котрусь душу у свої книги.

Як оком кліпнути, нетлінні нявки урвали танець над рікою, а чугайстир шпурнув арідникові плитою у його чорні ребра.

Черемош ударив скоками у скали, а скали застогнали...

Ліси похитали головами і згійкали на туту чорну тінь, що з берега стрілом найсрібнішу ніч прострілила...

III.

Хоть Купало, хоть Лопушник, але це є справедливий Іван.

Бере та й сонцем зарінки сушить. Лісами холоди ві- ником вимітає, у деревині соки переварює, запахами в перекотах диші.

Муху роями на сонце випускає, маржину у зелену ліщину загонить, бджілку на солодкі меди веде.

Птахам яєчка у гніздах вигріває, дівчатам ягоди у кошелі мече, дітвору грибами в росу гулють, зіллю силу дає, папоротин квіт збирає.

Мисливцям звір множить, орлам зайчиків на конюшинці показує, рибарами рибку підкидає.

Полонинами молока в берberиці наливає, скором пряче ід — Петрі.

Нявка — мавка, лісова русалка.

Чугайстир — лісовий дух.

Арідник — чорт.

Скали розпікає, гаддя на камінню гріє.

Барабульку та й кукурудзку з землі за чівку на сонце витягає.

Вітри в печерах запирає, аби світ був тихий та запашний та ясний.

Бере та й дівчатам личко красить, молодицям в очі принаду насипає, аби були гожі, як Шепитарюкова ґаздиня — тота, що зеленого ревізора з розуму ізводить..

Тота, що очима потинає...

В церкві жінки Іванів вівтарь зіллями убирають гей до шлюбу:

— Гей, Іванчіку божий, Іванчіку чорнобривий, роздай діти межи молодиці, аби-с мав шо ерстити, аби-с мав де у кумах бувати!

Лиш Шепитарючки тут не видко. Віді вона святим не требує, бо пишна та красна над усю челядь.

Але перед Івановим вівтарем горить Шепитарючина свічка, а вона сама ходить ід ґаздам і ґаздиням і шепотом запрошує їх чесними словами на обід за душу чоловічого деді. Навіть панотець прошений. Будуть ґаздині харчувати, будуть за панотцем молитви відмовляти. Буде покійникові душя радуватися.....

А святий Іван межи челяддю та межи свічками упріває.

А панотець, що приязно службу править — що красно говорить:

— Дивіться, — каже — люди: сонечко пражить землю та й випражує з неї ягідку і рожу, а з тебе, хлопе, не годно випражити навіть вужевки. Але не totу вужевку, що ліси і дараби вяже, але totу вужевку, що усіх хлопів у один нарід вяже!

— Най-же цес нарід каїться, най свою Україну шанує!

— Най хлоп — хлопа тримається, най свою віру держить.

— Най молиться за всіх Іванів, що за цю землю зі світа пішли!

Нарід єсть панотцеві слова і росте високо.

Та лишень закінчив панотець боже слово, а церква заметушилася.

Став мир до дверей пхатися, стали люди виходити, бо пішла погана чутка, що до трупарні коло церкви привезли шандарі мерця пороти.

Нарід глотиться, а шандарі кольбами у груди.

— Ба кого ви, паничіки, в трупарни поклали?

Шандарі здвигають плечима. Але челядь прилипла до стін і через шпари розпізнала:

— Та же то тварь Шепитарюкова!

— Ба варе котрого?

— Івана Іванового.

— Цего, що напротив Паладюкового ґруня.

— Того самого!

А Шепитарючка як того почула, та як не заверещить, аж трупарня здриглась:

— То його убив ревізор кривоустий!

— Брешеш, жінко, — боронили шандарі.

— Бігме, кривоустий, газду мені стратив!

Та й скочила понад кольби до трупарні, як громом підкинена.

Трупарня із жалю тріскає. А нарід ломить собі голову і руки.

Вийшов панотець з церкви, а шандарі його хап по-під пахи та й просто до міста.

— Та за що нам панотця берете?

— За його казання!

— А того, що газду убив, на суд не ведете?

— Вам засій від того, пся кров, собача!

КОЛЯДА

Гейби не та сама ніч тата різдвяна ніч, гейби вона ходила й говорила, гей тата церква у великий храм. Гейби то небо до села прихилилося — гейби до села щось шептало. Отік toti морози кулаками лускають у газдівські хати, отік вони газдів чогось посварюють. Toti далекі зорі щось нахилюються та й у газдівські вікна на стіл заглядають, отік вони перезнати хочуть, чи ґазди на столі пшеницю мають, чи вечерю поживають.

Toti зорі щось міняються, щось вони поморгують, щось вони оповісти хочуть, лиш гляба їх розуміти.

Відай вони тих сімох колядників по селу водять, відай їх коляду леліють. Обвели їх посеред села та й зaveli до побережницького двору.

Ідуть колядники попід зорями, переходять всі три побережникові перелази та й заколядували під побережниковими віконцями:

„Зажурилиси гори й долини, що не зродило житопшениця.

„Зажурилиси всі полонини, всі полонини, що гей велиki зими упали.

„Зажурилиси та й господарі, що обмінилась наша землиця:

„що нема правди на божім світі, що гине нарід у самім цвіті;

„що цarem стала темная тюрма, за добре слово в голову куля. За темне слово, чорную зраду кличуть сідати, подають ручку. Бо темне слово — червак в яблочку; ржава в залізочку, пісок ще й в очку.

, „Гей, сидить зрада посеред села, її піznати гей
трйло-зела. Бо пе горівку, їсть солонинку, а за то нічма
на постерунку продає брата, продає неньку, продає че-
лядь ше й шлюбну жінку.

, „Красно убраний та й ше веселий.

, „Дві порошниці йому верх грудей.

, „Полегки ходит, масно говорит, до свого брата зра-
ду підводит, у чужу тюрму село загонит. Знати-піznати,
шо криво робит.

, „Йому — дай Боже — всю помсту божу.

Газдам — дай Боже — на хліб урожу.

Най зрада гине, най віrnість росте.

Най нарід знає, де серце пусте.

, „Ше й вовкам, Боже, болу в зуби, на очі більмо,
кольку у клуби, вуха без слуху, носи без нюшку — доки
муть їсти з народу юшку;

, „аби їм ріки повимерзали, аби їм ліси повигорали,
аби їм двори позапалились, аби їм лани перерубались,
аби їм ключі розгубились, аби їм пушки потопились, аби
їм гори порозсувались, аби їм тюрми порозтворялись”.

Колядники співають під сліпими вікнами, бо побе-
режник примкнув усі віконниці, заки сів із гостями по-
конець стола.

Однак через шпари продирається світло і ловить
срібний віddих колядників та й грається з колядою, мо-
розом посрібленою.

Хату розпирає така тепління, що шандарі порозпи-
нали свої кабати, а вусатий побережник верг свій кипта-
рик лиш наопашки та й хусточкою з червоного лиця піт
собі обтирає.

Побережничка порозкладала на дубовім столі усі
страви та й усі пугарі поналивала. Але поклала під ска-
тарть забагато сіна та й пугарі хитаються і розливаються,
а шандарі віщують з того господарям щастя.

Побережник веселить своє лисяче лице і приповідає:

— Ше ця хата не гостила таких файніх та пишних та путерних гостей. Ше ці миски і полумиски не тримали страву перед такими делікатними та черлененськими губками, а ці пугарі ше не здоровкалися в таких біленських та пухкенських ручках панцких.

— Ану-ко поживайте, ану-ко досягайте, мої дорогі та золоті гості, наставники годні!

Із страв бੇ пара на шандарські точені лиця і заливає гостям очі та й заваджає їм їсти й пити.

У віконниці вдарили, як груда, мужицькі голоси хропаві.

Здриглася у вуглах хата.

Як командант зачув зперед вікон коляду, обрушився дуже і кинувся до постерункового:

— А то по якому? то ж я всему селу заказав колядувати, лиш одному Казикові Тшецецькому дав позвоління.

— Сповнився розказ пана коменданта — каже постурунковий.

— А то що?

— То, що чуєте.

— То ж то не Казиків голос, та й колядка не наша.

— Є там і Казик межи ними, бо Іван Гавриш зробив з ним спілку. Я здивав їх уже у війта, що так само дивувався, як пан комендант. Я до них з карабіном, а Казик мені ваше позвоління перед очі тиць: не важся — каже — ти хлопів арештувати, бо то мої спільники, — я вистарав позвоління, а вони мають колядувати, то буде і мені і їм дижма. — Читаю, його правда.

— А то раз гунцовт — добріючи дивується командант.

Побережник мішається несміло до тої бесіди:

— Бо то, прошу пане коменданте, тот Казик Тше-

цецькі непривишний навіть до такої роботи, єк колядка. Він таки ше за Австрії, єк був у нас шевцем, то роботи ані трішки; ані не подивився в той бік, де робота, лиш ціле літо лежити холодами та й лиш посвистує. Єму бувало, аби так дес рибку у ріці зловити, зайчика в лісі убити, курочку за простибі дістати, та й жив у селі коло газдів, — не до вашого гонору кажучи — такий собі бараба. А тепер він у селі великий, деби він сам пішов колядувати і коляду носити! Але я отут межи нами кажу вам вірну правду, що єму не варт поляком бути, бо то — шануючи образ і вас ірщених — таки пустий друк та й решта.

— А з ким же він став на спілку — питає командант.

— З ким, як не з кримінальниками — відповідає погорожник і вияснює:

— Тої середи випустили з фурдиги Івана Гавриша, того бунтаря, що у читальни був головов та й коопераціву провадив, а він почув, що Казик має на коляду позволіннє, та й гайда до него. Робім — каже — малу коопераціву: ти дай ста позволіннє, а я зберу колядників, та й половина коляди буде тобі, а половина піде на нашу школу. А Казик лиш цого хоче. Та й вже тримають собі сервус.

— А хто ж ще до них пристав?

— Хто ж, єк не тоті стрілці, тоті опришки, що є їх лиш п'ять, а конірують цілим селом.

— Ті, що сиділи за війта Порембського?

— Ті самі.

— А може би їх прецінь зараз замкнути?

— Зараз як зараз, але досвіта буде можна.

— Та чому так пізно?

— Бо єк набудемоси, то пан комендант, єк звикле, схочут дес попогратиси, а Гавришева Марічка над усі

дівки найфайніша. То най старий удовець Гавриш колядує на школу, а ми підемо до єго доньки колядувати. Я підкіну у хоромах стару рушницю, а єк він прийде до хати, то пан постерунковий знає, що має робити: ланцушок на руки та й навперед себе.

Цих слів не чула вже кругла побережничка, бо почула, що коляда скінчилася і вона винесла коляду на двір, а командант поплескав побережника по плечах та й хвалив собі його раду.

А постерунковий, врадуваний вхопив револьвер і вибіг на подвіря та й стрілив три рази, аби й село і колядники знали, що шандарі не сплять та й аби страх мали.

Гомін полетів понад село, ударився об ледяні верхи гір та й розшумівся горганами і долинами та давав вовкам знати, що село їм нової коляди співає.

БС ЯК ДИМ ПІДОЙМАЄТЬСЯ

(Згадка)

Присвячу памяти Деді.

Десь зійшлося шість дедів у Кутіх і змовилися, що в середу вже візвозять своїх синів до школ в Коломию, хоть най нені плачуть, хоть най під колісся лягають.

Досвіта хлопця у віз та й холодом, холодом у пістинськім лісі з'їдуться так, гейби не хотячи, гейби на попас під смеречиною. Та як хлопці з поза смерік звідти — не звідти здиблиуться та й розізнаються, то всю тугу з себе у росу поскидають, а коли ще й доля їх пальчиком за кличе, то як молоді голубці білі у мури крильми летіти будуть. Не буде їм привиджуватися, що село їх здоганяє, навперед воза лягає і до міста не пускає. Не буде їх нішо у грудях спирати, не буде їм дорога порохом в очі метати.

Буде їм сонечко квітом личко малювати...

Так деді забезпечили та й зробили, бо дедева міць в хаті, а ненині слязи.

Ще заки село пробудилося, дедя заставили Іванчика поцілувати неню в руку та й на віз на сіно сідати.

— Таки везеш його ситити, — ломили собі руки неня.

Дедя містили на возі зелену скринку та й квапилися гей перед тучею.

Неня відкликали Іванчика до комори і шепотіли, що в гарчику на дні у молоці є три срібні леви. А відтак перешінкали Іванчика, а відтак переперезали, а відтак чер-

Ситити — занапастити.

Гарчик — деревляна посудина на молоко.

воне яблучко в писану торбину поклали, а відтак пла-
кали.

А як гуси загегали, овечки заблеяли, коровки заму-
кали, то Іванчик вже сидів в білій корушинці на возі
коло деді і минав хату.

Вікна глипали за ним і хмурилися.

Двері запиралися і сердилися.

Плетені перелази руками махали.

На горбочку зелений ясінь підоймився і показував
нені, куди її син іде.

Остави росу пили, ненин голос стелили: „Чи мені
хибло лижки, чи миски, що я дитину від хати у світ пу-
стила? — Хто тепер буде мені косити, хто буде в бутин
ходити, хто буде ґонти робити?”

А як дедя на то розгнівалися, то ненині слова утекли
в гору і в хмарах горіли, аби Іванчик не банував за се-
лом, аби в гору на небо дивився.

— Коби-с, хло', утік із цого смучого села від довбні
та й барди, то би-с колись мені декував старому!

Іванчик дивився на червоне небо і палав коло деді
гей той ранок коло сонця на сході.

Але то погані коні, їдуть як змії!

Так як дві слові заговорити, а вони вже вуйків сад
перебігли. Ото будуть вуйко неню сварити, що їм не
сказали, коли Іванчик до школи іде. „Бувбих єму грушок
у торбину насипав, був-бих кинув лева на скриптури,
аби гунцовт книжки бравси”.

Та й були би казали: „Мо, хло', Йва', чітай, саняку,
глібокоtotі коменюші, може би-с на злісного вчивси!
Нема в селі понад него. Піп лишень на Різдво та на Ве-

Перешінкати — перевязати хустку на шиї.

Лев — ринський, 2 короні.

Корушина, корушинка — кожушок.

ликдень вепра ріжет, а він кожного місяця такого, як медведя на ватрі шмалит! А єкі там набутки, гай, гай! Плют, данцуют, з віри виходют. Гримни, кажет, Семене, з мої дубелтівки зо-три рази, най село знає, що злісний Шпаніло з молодицями пе та й гуляє!"

А дедя заціккували б вуйка: „Ану заткайси, Семенку, братчіку, таки шо піп, то не злісному пара; скорнєєси рано, відгавкає своє та й увес день може пупом до гори лежати, а ти, злісний, чімхай плями та вертепами та печерами, доки тебе звір не збавит, або христінин до вершка берези горі ногами не присилит!"

То вони собі перечуться, а Іванчик вже видить, як грубий злісний Шпаніло привязаний ногами до вершка берези гойдається синіський у повітрі та й руками галуззя ловиться, а галуззя ломиться і він усім тілом чіпається, як повішена ворона...

— Відрубайте, дедику, курмей, най злісний не мучитси!

— Ей-га, ти задрімав, хлопче, а попи аді вже службу правлют!

Іванчик стидався, а дедя погладили його по голові і показували батіжком попові гори, що ранісько рядом поставали і червоними кремінними вершками молилися над селом, як три заживні попи над хлібом при паастасі.

— Буде, небоже, красна днинка, коби тобі така доля!

Дедева твар сяла, як гай до схід-сонця. Такі добри були дедя лиш тоді, коли з міста вертали, або десь-котрої неділі, або коли у тетиної Маріки на весіллю були, або як колядували. Бо дедя не мали коли веселитися і хату пестити. Як посиділи коли на стільчику коло печі і люльку закурили, то лиш доти, доки себе не вдарили по чолі

Коменюш — шкільний підручник (від Коменіюсового „Образу світа").

і не сказали: „Ти сів, Юріо, та й з тобов усе сіло!” Нераз Іванчик з братом і сестрою грався деді та й нені та й тоді брат Сюта вуглем малював собі вуси, сідав коло печі, поправляв волосся так, аби на переді підоймався вихор і пахкаючи люльку, удавав дедю: „Мой, хло’, ану барди в руки та й січіть ріще! Ану маржині їсти дайте, ану поліг обертайте, ану хутко, живо, раз-два!”

На тото сестра Єлена убирала ненину хустку і боронила: „Мой, Ю’, уступиси від дітей, най сили набирають!”

А на тото Сюта Іванчика за вухо хап та й крізь двері: „Ци тобі тото дедя говорит, ци хто?”

А сестра Сюту за зашінки та й уплач: „Мой, Ю’, а ти на шо дитині відорвав вухо, ти остіксі?”

— Най робит, або най гине!

— То ти такий дедя?

— А ти така неня? Меш нужду їсти!

— А ти до чого газда?

— Я не газда?

І тоді Сюта біг за сестрою навкруг хати питуючи, чи він не газда. А дедя і неня десь ізза вориння показувалися і казали дітям, що виріють, але їх твар сяла.

Нема в світі понад сестру і брата та й понад неною і дедю!

— Дедю, — питаеться Іванчик, — а ви де діли Сюту і Єлену?

— Вони сеї ночі у діда та й баби ночювали.

— А ви чому мене туди не пустили?

— Бо ти до книжки, а вони до роботи.

Іванчикові стало так банно за братом і за сестрою, що раптом забаг скочити з воза і до них вернутися. Чому його з ними розлучили, чому його беруть геть від роботи, а їх лишають, чому його убрали по великомъому, а на них руб на рубі? Він буде собі десь у хаті книжку читати та й блавучити, а Сюта буде гній зпід маржини

тіскати, а Єлена буде на слоті маржину пасти! Будуть їх дедя та й неня щодня сварити, а його будуть хвалити!

— Дедю, вертаймоси 'д хаті та й беріт ше Сюту і Єлену у школи!

Дедя посміхнулися та й сперли коні: „Тепер злази, небоже, з воза та бігай ід своїм камратям, бо це вже пістинський ліс над нами”.

Лиш дедя то сказали, а з ліса: „Гоп, гоп!”

А дедя собі: „Гоп-гоп!”

А ліс собі: „Гоп-гоп!”

Та й з'їхалися фіри як наймлені. Totі карі коні, то вуйка Костина Будза, а totі білі, то вуйка Мартинюка, а totі gnіdі, то Кулешірові, а сиві — то Лазорекові, а totі черлені, то Дутчекові. Та й дедя вхопили Іванчика за ручку і 'д вуйкам підвели: „Ao шо, позагулювалисте, браття, свої котета солімкою так, ек я своє?”

— Аби-с здоров був, брачіку Ю’!

— Аби-сте здорові, побратими пишні!

— То цес зеленоокий не хотів робити на дедю та й неню?

— А це ваші паничі сардакові, аби здорові були?

— Най усі здорові будут, ні довбні, ні барди не знають!

— Най ростут великі та дужі!

— Най і мужик покушіє панства!

— Прости нам Боже!

Хлопці цілували вуйків в руки, а вуйки їх гладили і шустками обдаровували.

— Ану бігайте у ліс, хлопці, та обнюхайтесь добре, аби-сте в приятельстві жили, ек деді ваші!

Хлопці подалися набік у ліс і обнюхувалися очима.

Перерахували себе та й начислили, що є їх чотири Івани, один Микола і один Михайло.

Івани будуть попами, Микола навчителем, а Михайло лісничим.

Попи будуть храми справляти, навчитель буде людські діти бити, а лісничий буде дівчатам кошелі з ягодами відбирати.

Але toti чупри, toti лошаці гриви вже не довго будуть вітром буяти.

Але oці добрі, соняшні деді вже не довго будуть їх гей курята з руки годувати!

Але зелене село вже не буде їх своїм сонцем гріти, своїми водами купати, своїми лісами холодити, травами росити, садами веселити.

Гей верше наш, верше,
Та зелений верше!
Вже нам так не буде,
Та як було перше.

Не злюбив собі totu тугу злісний Михайло і виняв з торбини пістоля та й хвалився, що сам його зробив і що воно мудро стріляє.

Ледви попи і учитель обізріли totu збrouю, а злісний вже набив касплю на комінюк і стрілив в повітря.

Покотився лісом гомін і поніс хлопячу тугу у дебри і скали.

Хлопці повеселіли.

Попи розспівалися, учитель вирубав собі ліщиновий прут і давав їм такт, а злісний набивав знов своє пістоля.

Шоби вдати заспівати, шоби до притоки
Та шоби нас не колола смеречина в боки.
Та ци ліпше свині пасти, ци кози доїти
Та не буде від жентиці в череві боліти.

Рада в раду та й деді закликали хлопців з ліса на толічку та й казали їм наперед себе стояти і слухати добрe, що вуйко Мартинюк їх питати будуть.

Вуйко Мартинюк мали у тварі гейби п'ять лискучих ножів, бо гострий ніс, то один ніж, а спічасті уха, то два ножики, а довгі вуси, то два ножі напротив себе.

Вуйко Мартинюк мали тепер в чорних очах такий позір, що як глянули, то здавалося, що мають під сардаком прут і зараз будуть бити.

Цей вуйко говорили, гейби ковбки на ґонти розколювали: „Мой хлопці, мой, — нас ту старих опришків є шість, а вас є шість молодих опришків. Не штука, що ви розпізналиси і розігралистеси, але ви нас можете талану збавити, другі наші діти осиротити, з торбами пустити. Чи ви знаєте, що ви нас можетеstroшити на прах?

„Вісім рік, то вік, то є коли на вас талан з хати виносити! А най котрий з вас відтак кине книжку та й раптом ні цап, ні баран, такий бараба вертає на нашу голову! Тоді хоть тописи, хоть стріляйси, хоть пропадай у безвісти! Тоді вигинула би старіня ваша з самого стиду перед селом. Тоді і вам і нам смерть смертельна! Тепер ми кажемо вам нарозумне: Хочете коло книжки степенити, то їдьте до школ, а ми послідну дранку з себе здоймемо і будемо вас бечувати, а єк кібзуєте, що не маєте тої волі, то вертайте назад 'д хаті і не калічте ні нас, ні себе самих! Кажіт, чи їдете дальше, чи вертаєте?”

Хлопці неначе обзубелані тими словами, похнювалися і питалися себе очима.

Деді натискали: „Кажіт, що вибираєте, чи каламар, чи мазницю?”

А вуйко Мартинюк додавали: „Чи колач, чи малай?”

Деді підганяли: „Чи постіл, чи черевик, чи нужду, чи гаражд, чи лиху, чи добру долю, чи мӯку, чи життє?”

Хлопці гризли пальці і дивилися на злісного Михайла, а вуйко Мартинюк відгадував, що вони, видко, не хотять їхати до школ, коли так мовчуть.

На то злісний Михайло вицідив крізь зуби, що хоче їхати до школі, а за ним то само повторили і попи й учитель.

Вуйко Мартинюк говорив дальше: „Не штука, що ви хочете бути панами, але чи писано вам панство? Всі ми під сонцем жиємо, всім нам писана доля. Нарубайте смеречини та й накладіт ватру. Ек дим буде стелитися до землі, то видко ділу, що землиця, то доля ваша; а ек дим підойметися вгору, то писано вам панство!”

Хлопці розбіглися на всі боки і хутко поприносили галуззя та й розіклали ватру.

Деді впялили очі у ватру.

Зелена смеречина тріскала, порскала, неначе лютилася і раптом спалахнула.

Біленька хмарка диму як колач полетіла вгору понад голови дедів, понад ліщину, понад березину і присіла на дубині, а коли узріла, що деді поздіймали капелюхи та показують її руками хлопцям і радуються усім серцем, — то підлетіла вище і ще вище...

Вже деді посидали на вози, вже їхали з хлопцями до доброї долі, а та біла хмарка все вгорі перед ними та й все підіймається вище та вище...

Межи землею та сонцем розколядувалася новая радисть.

Бо як дим в гору підоймається, то от-тим хлопячим, голубим і зеленим оченятам в овечих корушинках писаний легкий хліб...

Такий легкий і білий, як пухкий колач...

МОЯ БІОГРАФІЯ

Моїй дружині Наталії.

Мої дедя (батько) Юрій Семанюк родились в р. 1846 в численній сім'ї, бо мали п'ять сестер і двох братів і їх дедя Стефан не мали стільки поля, щоби усіх дітей по-обвінювали як слід. Дедя бралися добре науки у сільській школі і для того дід Стефан трібував їх вивчити якого ремісла і дав їх на nauку до церковного мальяря, а коли ця nauка дуже барилася, відобразив від мальярства і дав на nauку до дяка, бо дедя мої вже змалку мали гарний спрановий голос, який opісля перейшов в тенор. Дяківства учились мої дедя майже у кожного дяка в кожнім селі у горах від Путилова до Жабя. При nauці дяківства в Путилові мої дедя звернули були своїм голосом на себе увагу Юрія Федьковича, що полюбив дуже голос моєго деді, і сам любив дуже співати.

Федькович майже щодня кликав до себе моого дедю і учив їх співати світських та церковних пісень, давав їм із своєї бібліотеки книжок до читання і взагалі опікувався як своїм молодшим братом.

Дедя віддячувались великим приятельством і привязанням до Федьковича, за яким — як opісля казали — штрикали б були у вогонь і з яким варт було жити та умирati.

Після своєї довгої мандрівки гірськими селами дедя вернулись opісля до села Кобак в Косівському повіті й оженились, беручи собі за дружину у Дмитра і Насти Олексюків їх доньку Анну.

З деді Юрія і нені Анни прийшов я на світ 13. липня 1874 і після року колиски взяли мене на виховання до себе на Заліську гору дід і баба: Дмитро і Настя Олексюки, які піклувались мною через шість літ. Дід Дмитро Олексюк, в селі званий Микєтюком, був то правовірний гуцул, дуже доброго серця господар ще з первісною простотою, бо не вмів читати і писати, у війську не служив, орав ще деревляним плугом, їздив тільки волами, святкував усі хотіби і найменші свята, вірив у відьми та лісовиків, добре вгадував лиху і добру погоду, нікому не каламутив води і приймив на нічліг всякого, хто тільки того собі забажав. Газди з газдинями, доньками або синами з Брустур, з Жабя, з Ворохти та Гриняви, з Довгополя, Густерик, Ріжна, з Ясенева, Яворова та Криворівні, їduчи верхом з набором на доли, щоб замінити скором та посудину на хліб, все повертали до мого діда на ніч і майже що ночі ночувало у дідовій хаті десять, а нераз і двадцять осіб. Дід і баба гостили їх вечерею і сніданком, а дуже часто приносили горівки і частвували гостей.

Дід дуже любили з гостями набуватися та й хоть розповідати та хоть слухати оповідань про давнину, як Черемошем ішла турецька границя, про якогось лихого ката Гурського, про великого богатиря вірменина Ромашана, про татарів, про лісових божків і духів, про рапахманський Великден, Асафатову долину, відьми та чугайстра, про Каньовського, про чудне зілля і т. ін. Дід уміли красно грati на флюярі і по вечері грали, а гості співали і танцювали, ще і бабу і мене брали в танець і вивчили були мене танцювати гуцулки, аркані і гайдука з присюдами. Як лучився коли день, що у діда не було гостей, то дід були дуже сумні, навіть не сідали вечеряти за стіл, але вечеряли з бабою і зі мною на лавиці, під полицями сидячи на малім стільчику. Ще я був

малим приземком, як дід і баба справили мені всю пárувоцьку ношу і капелюх з павами й онучі крашені і нараквиці вовняні та й. брали мене до церкви, а нераз до місточка Кут або Косова. Я пропадав за дідом, та за його казками та співансками та грою на флоярі, та за тими бадіками і вуйками, що у діда ночували і в гості повертали і так красно та весело та любо набувались, красну бесіду мали, мене вихвалювали, теплими долонями гладили, баранчиками та пукавками в бриндзі топленими та денцівками та сурмами обдаровували, красних співнок співали, хату аж до сволоків веселили.

Я любив діда і бабу, а як дід мене любили, повидів я тоді, як управа Кобацької школи візвала діда, щоб мене вписав до школи. Дід три дні не їли та й поплакували, а четвертого дня мене до школи самі відвели. Школа була далеко і дід мене все водили і напротив мене виходили. Азбуку вчив мене вчитель Колцуњак, батько Марійки Колцуњакової, авторки „На стрічу сонцю золотому”¹⁾, чоловік лагідної вдачі, який нікого не бив у клясі. Опісля учили мене учителі: Пасічинський і Руговський, які любили бити прутом, коли хто не вмів свого завдання. У вищих сільських клясах учив мене управитель Кобацької школи Омелян Казиєвич. Се була душа не чоловік. Учив мене приписової науки, а кромі неї ще німецької мови так, як свого сина, і довів до того, що я говорив плавно німецькою мовою і читав німецькі повісті, які він для мене випозичував від місцевого пароха о. Петра Стефановича.

Десь коли я був в другій або третій сільській клясі, мої дедя і неня перенеслись з молодшим братом Василем і наймолодшою сестрою Єленою на гору до діда і тут в окремій кімнаті замешкали та й мене від діда

¹⁾ Друковане в „Л. Н. В.” 1904, 1—2. — (Є. Ю. П.).

силоміць відобрали, кажучи, що дід дуже мене розпестили і нічого доброго не навчили. Ізза того дід загнівались були на дедю і з пересердя спродали ліс Цухонів кутському господареві лишень тому, щоби моєму дедеві і моїй нені того гарного ліса з оленями, сарнами й орлами не оставляти по собі в спадщині. Ізза того ліса дедя з дідом не могли вже помиритись і розумерлися у гніві.

Дедя виділи, що я слабого організму і до фізичної роботи непридатний, для того просили управителя Казиєвича, щоби мене приготовляв до гімназії. Учитель Казиєвич учив мене дуже ревно навіть ночами у своїй канцелярії. Дедя мали дома дві шафи повні книжок і піддаючи мені по книжці, казали вечорами читати ті книжки голосно при вуйках і дедевих знайомих. Читалося „Дністрову Русалку”, „Правду” за рік 1869, Федъковича, „Марсю” Квітки, Вовчка і видання „Просвіти” і якісь російські книжки від місцевого пароха визначені. При тому читанню вуйки пригадували собі дещо цікавого із свого життя і оповідали годинами, чим рівнож і я переймався. Коли читано книжки Юрія Федъковича, дедьо мої не могли нахвалитися того свого тезка і розповідали про нього, як то він нераз співав у церкві в Путилові так сильно, що усі гузики у його кабаті потріскали і попадали начеб їх ножицями обтято, — як Федъкович на святвечір все своє оточення частував усіма стравами і горівкою та медом, а навіть худобу та й кури заливав горівкою, — як всі свої гроши роздавав вбогим або брав дедю і дяка Никифора Розбіцького до Вижниці і тут купував книжки та ґердані та коні вороні. Нераз сходив з Путилова дяк Розбіцький і приносив дедеві листи від Федъковича і я бачив як дедя тими листами захоплювалися і читаючи їх нераз плакали із радості та з великої зичливості.

— Ото в мене раз чоловік, то золота душа — казали дєдя.

— З ним не нажився би, ні набувся би, ні наспівався би, ні наговорився би, — то нема понад того чоловіка на гори і доли.

Того року, в якому Федъкович помер, зійшов був Розбіцький до мого дєді і розповідав дедеві про послідні дні життя поета. Оба плакали як діти над тою втратою, а дєдя нарікали на Розбіцького, що не дав їм знати про недугу і смерть Федъковича. Мої дєдя були на свій час і селянський стан досить очитані, любили все, що гарне і добре, любили багато читати, а навіть самі брались принаїдні вірші писати, були дуже вразливі на чуже нещастя і на всяку кривду і хотіли дуже, щоб мені слабовитому хлопчині не доводилося переживати тверду мужицьку недолю, але щоб я пішов у школи і добився якогось легшого хліба, чим мужицький.

І повезли мене до польської гімназії, в Коломию, про що я згадую в новелі: „Як дим підіймається”. Я не вмів говорити по польськи і спершу дуже бідував у гімназії, а особливо знеохочувався я дуже, коли професори натякаючи на мою мужицьку ношу в нижчій гімназії, цвіркали мені в очі, що я повинен скинути хлопську одіж і в сюртук убратись, або залишити школу і піти гній во-зити. Я швидко поборов труднощі мови і вже від першого півроку був відзначаючим через всю гімназію.

Історії учив мене професор Др. Кустібаль, чоловік вільнодумний і поступовий, який вщіплював в молодіж відвагу й охоту до поступу, а не любив лизунства та сервілізму. Ніколи не дозволяв відмовляти „Богородице Діво” на початку або на кінці денної науки і навіть тоді на се не позволив, коли раз зіхав був зі Львова інспектор Іван Левицький і візитував нашу клясу на годині

історії. Латини учив мене проф. Мислевич, а греки проф. Штангеберг і Перфецький, німецького — проф. Бабінський і Христофор, і всі вони відносились до мене прихильно. Української мови учили мене у I—III класі слабші україністи, як Полянський і Грицівський, а від IV до VIII проф. Лев Дольницький і Михайло Пачовський. Дольницький не виходив поза рами історії літератури Омеляна Огоновського, а Пачовський жадав більше очитаності з усієї, отже і з найновішої нашої літератури. Професором релігії був незвичайно тактовний і праведний та добрий чоловік о. Микола Лепкий. Понаїравши багато платних лекцій, я до пізної ночі відвував ті лекції і не мав часу висиджувати на тодішніх тайних зборах кружка шкільних товаришів, які в дійсності не були тайними і на яких тільки багато курилося, а навіть горівкою попивалося. За те визичував я з того кружка книжки і сам собі пренумерував „Життє і Слово”, „Зорю”, „Дзвінок” і „Буковину”. У гімназії зазнакомився я з цілою нашою літературою від договорів з греками та Даниїла Заточника — до Франка і Чайченка. Дуже велике вражіння зробили тоді на мене: Шевченко, Франко і думи та народні пісні у збірнику Головацького. Кромі того я захоплювався дуже Гомером, Шекспіром, Словацьким, Шіллером і Гоголем. По матурі намовив мене мій приятель і товариш Микола Кошак, який рік перед тим пропсидів у Відні на правничому факультеті, щоб я разом з ним поїхав у Віденсь на медицину. До Відня вибрався я з малими грішми і не могучи вписатись на такий дорогий факультет, як медицина, я вписався на факультет правничий, хотій до науки права я не мав охоти. Права учився я у Відні для хліба, а більше займався літературою та просвітою. Записавшися в члени Акад. Товариства „Січ” у Відні, разом з товаришами з Романом Сем-

братовичем, Іваном Саноцьким та Володимиром Загай-кевичем стали ми Січ реформувати, виступаючи різко проти кнайпівського та буршівського життя, а тим самим і проти старших січовиків, а натомість вводячи в січове життя відчити з обсягу науки і красного письменства. Ми скомуникувались були з поступовим „Обществом студентов із Россії“ і ходили також на їх відчити і сходини і багато користали, бо там під проводом дуже хоровитого, а неменше ідейного тов. Вегнера були люди дуже очитані й умні та незвичайно пильні. Перед тим заснував був Захар Скварко з Йосипом Партицьким, Миколою Кошаком і Михайлом Пасічником та Андрієм Френяком робітниче товариство „Родина“ у Відні. Наш кружок чотирьох, з Михайлом Пасічником та Яхимовичем, заснував опісля робітниче товариство „Поступ“ у Відні і кожний з насував своїм обовязком мати відчити в тім товаристві бодай раз в місяць. Я прислався до гарної бібліотеки Січової і університетської, „Общества Студентов з Россії“ і так далеко зачитувався в красному письменстві в німецькому і російському, що майже нерадо заглядав до римського та німецького права. Тодішній січовий сеніор Др. Євген Левицький, чоловік всесторонньо очитаний, виложив нам елементарний буквтар суспільної економії і велів читати Мирного: „Хиба ревуть воли...“ та Чернишевського: „Что делать...“ — які тоді на мене зробили сильне вражіння.

„Капітал“ Маркса і вся суспільницька наука видалися тоді мені надто твердими, надто безнадійними і буденними і я забігав крадьком до красного письменства та симпатизував зі школою, якої осередок концентрувався тоді довкруги монахівської „Jugend“. Я писав тоді поезії в прозі до „Буковини“ і малі ескізи до „Дзвінка“ (під псевдонімом Марко Черемшина, а критичні огляди

до „Зорі” (під псевдонімом Марко Легіт). — Коли засновано „Літературно-Науковий Вістник”, я за порадою Івана Франка виступив у ньому із своїми новелями з музицького життя та рівнож за порадою Франка залишив поезію в прозі. — В гімназії, десь у другій або третій класі, став я крадьком писати вірші. На шевченківських вечерицях та концертах радо брав я на себе відчити про творчість Шевченка, а десь в пятій чи шестій класі відважився я був вислати до „Буковини” в Чернівцях (редагував її тоді Осип Маковей) своє оповідання „Керманич”, яке Осип Маковей напечатав в числі 73—74 „Буковини” з дня 3. і 4. квітня 1896. Осмілений тою подією,¹ я написав драму в 5-тьох діях: „Несамовиті” і вислав на конкурс до Виділу краєвого у Львові. — Драма та премії не одержала, але Др. Євген Олесницький оцінив її в „Зорі” десь в році 1897 або 1898 досить прихильно. На літературному тлі переписувався я з Франком і Маковеєм та вся та переписка в часі світової війни пропала. Прихильно теж відносився до мене проф. Михайло Грушевський після видання моїх новель під заголовком „Карби” через проф. Василя Сімовича. У Відні мешкав я разом з приятелем Миколою Кошаком і до нас загощували дуже часто свідоміші українці наддніпрянці (приміром адв. Дмитрійов з жінкою був постійним нашим гостем) і ми устроювали у себе вдома літературні гутірки, запрошууючи до нас також інших галицьких товаришів, як приміром початкуючих письменників Сильвестра Яричевського, Милетія Кічуру, Романа Сембратовича, Павла Демця. — Також в багатій на літературні журнали в ко-

¹ Невірно: драму „Несамовиті” написав Черемшин з значно раніше (1895). Оцінив її не Олесницький, а М. Грушевський (1896) В додатковій оцінці Олесницького про драму Черемшини не згадується, лише про інші.

фейні „Центральній” у Відні мали ми свої постійні сходини, куди заходив також Петер Альтенберг.

Нарешті забрався я також до правничої науки і покінчивши права вступив до Віденського Суду на суддєську практику. — Та побачивши, що там на посаду судді треба ждати найменше 25 літ, я переписався на адвокатуру і прийняв місце конціпента у адвоката Д-ра Миколи Лагодинського серед улюблених зелених гір в Делятині. Тут перебув я шість років і займався січовою організацією та просвітою. В кожнім селі знала мене і мала дитина, мужики мене дуже полюбили і тому легко прийшлося мені заступатись двічі за кандидатурою моєго шефа на посла у парламент. Приноровлюючись до порішення управи радикальної партії в році 1912, отворив я адвокацьку канцелярію в Снятині, де і досі заступаю мужиків перед Судом та різними властями.

З Федьковичом особисто я ніколи не був знайомий. Франка подивляв я за його великий розум, а любив „Зівяле листя” та Його повіті і драму. З М. Драгомановим я не листувався і не зазнайомився особисто. Гімназистом я не був близько знакомий із радикальною партією в Коломії, а етнографічних матеріалів не збирав, бо сам був тим матеріалом, пересякнувшись наскрізь народніми піснями та казками із самого малку. Я виріс серед співанок, казок та сопілок, вдихав їх в себе і віддихав ними. Дедя, відобразивши мене від діда, виділи, що я до твердої роботи нездібний і кромі до школи посылали мене також худобу пасти лісами і тут я з пастухами до смерік та дубів виспівував то все, що у діда навчився і що від других пастухів переймив був...

Дня 24. січня 1914 р. одружився я з молодою, гарною дівчиною Наталією Карпюк у Снятині. Дружину свою любив я безмірно, але щасливим я не був. Слов

Федськовича: „А у жінці тільки віри, що на бистрій ріці піни” відбирали мені спокій... Коли так гляну назад себе, то не можу замовчати, що багато ясного промінного вносила мені в життя моя дружина...

Батько мій безмежно любив мене, тому великого болю завдала мені смерть батька, якого насамперед побили були ізза рушниці румуни, а весною 20. лютого 1920 убила кагла. Мого брата Василя втратив я перед 22 роками, а убила його здоровля і життя військова ціарева служба. Ще живуть до якоїсь години мої мати та сестра Єлена. Коли весною 1919 р. румуни мали заняти Покуття, а я з делегацією Станиславівською виїхав до них для переговорів, щоби заждали аж наше військо само уступиться і щоби не прийшло до проливу крові, румуни задержали нас через цілу ніч, а світанком заграбили нам наш віз з кіньми, казали нам вертати пішки до Снятина навперед їх війська, уставленого в розстрільну і розпочали наступ. Кулі дзвеніли нам попід пахи і тоді я кинувся у придорожний рів з водою і перележав тут у студеній воді з годину та із тої перестуди занедужав на нирки і досі з тої упертої недуги вилічитись не можу. Це осталось мені на спомин...

Стільки з моєї автобіографії, а з автопортрету ще такий рисунок: Середнього росту, кругла стать, хід енергійний і ще ритмічний, але за маєтками не біжу і не пропадаю. Твар під високим чолом ділиться на дві половиці: одна весела і промінна, а друга сувора і понура та темна, як ніч. Очі міняться раз голубі, раз зелені. Незабаром підуть за ними мої ще темні брови та їх стануть мінитися так, як мій чупер став сивіти. Ніс середній, а губи широкі як у негра. Ноги дрібні, бо покинули постоли і забагли черевиків. Здебільша такий я зверху. А з середини пустий, як попсований мужик: скептик до філософії, енту-

зіяст до мистецтва, природи і всього, що гарне. Більше пасивний, чим активний, хоті живо і невгавно шукаю, але не борець я. Швидко запалююсь, але і швидко остигаю. Нечестолюбивий, але свободолюбний. Не терплю ніякого ярма. Не люблю ні чисел, ні математики, ні грошей. Признаю потребу грошей, бо треба їх і моїй сім'ї треба їх було, щоб з австрійської бранки викупитися та ѹ щоб довги віддавати та ѹ буйно жити. Дедя і німці у Відні навчили мене бути таким, щоб люди могли на мене здатись. Не чую ненависті до нікого, хиба до гієн, вовків і шакалів. Люблю лютість гарячу, як вогонь, таємничу, як море, принадну, як весна, гнівну, як грім у хмарах. Коли б мені дозволено було перемінитись у птаха, то вибрав би я собі стать жайворонка. Люблю місячні ночі, непрохідні ліси, високі гори. Люблю поезію писану і неписану, мальовану і немальовану. Люблю ритм зір на небі і голос життя на землі. Але лютий я на все, що погане, брехливе і жалом кривди кусає. Жінкам не вірю, а свою жінку люблю понад усе —

Сидить потє на воротіх, на вітер си здуло —
Я би того не говорив, якби так не було.

Потє — молоденьке пташечко.

П Р И М И Т Н И

Поданий тут вибір писань Черемшини передруковується зі збірного видання: Марко Черемшина: „Твори”. Повне видання за редакцією Д-ра Євгена Ю. Пеленського. Том I—III. Львів 1937. — Редактор користувався майже повнотою рукописами та перводруками, що були поправлені автором.

КАРБИ

Перша збірка новель Марка Черемшини „Карби” вийшла друком у Чернівцях як відбитка з часопису „Буковина”. У збірку ввійшли всі ранні новелі Черемшини числом 14, що звязані своєю тематикою з Гуцульчиною, крім першої друкованої речі взагалі, новелі „Керманіч” („Буковина” 1898, ч. 73—74), що як початкова річ є мало мистецька.

КАРБИ. Друковано вперше в „Буковині”, Чернівці, 3—8 травня 1901, ч. 46—48. Новеля попереджена ліричним вступом (ст. 17—18), що не стільки відноситься до цієї новелі, скільки до цілої збірки. — „Карби” оперті на дійсних переживаннях Черемшини, що потверджує його автобіографія.

РАЗ МАТИ РОДИЛА. Друковано вперше в „Літературно-Науковому Вістнику”, Львів 1909, (ч. 2), т. IX, ст. 126—137.

СВЯТИЙ МИКОЛАЙ У ГАРТІ. „Літературно-Науковий Вістник”, Львів 1899, (ч. 5), т. VI, ст. 172—176.

ЗЛОДІЯ ЗЛОВИЛИ. „Літературно-Науковий Вістник”, Львів 1900, (ч. 2), т. XI, ст. 121—126.

БАБИН ХІД. „Буковина”, Чернівці, 9. VI. 1901, ч. 62.

НА-БОЖЕ. „Буковина”, 5. VII. 1901, ч. 73.

СЕЛО ПОТЕРПАЄ

Від 1901 р. аж до вересня 1914 р. не писав Черемшина нічого. Щойно війна — подібно як у багатьох інших українських письменників (Франко, Кобилянська, Стефаник) — спонукала його знову взятися за перо. — Більшість новель цієї збірки написана під час війни, цебто до 1919 р.

З уваги на те, що всі події представлені в цих оповіданнях, відбуваються в одному селі, а навіть виступають одні й ті самі особи, довелося впорядкувати їх хронологічно. „Перші стріли” і „Поменник” (тут не увійшов) мають перший відступ австрійських військ, „Бодай ім путь пропала” (не ввійшло), другий відступ, „Зрадник” (не ввійшло) дає фрагмент бою, якої епілог представлений у нарисі „Після бою”. Російська інвазія представлена в трагічному епізоді: „Йордан”. Остання битва приносить смерть села: „Село вигибає”. Всі ці новелі разом представляють, неначе повість, жахіття гуцульського села під час Великої війни. На тому збірка кінчиться. — Високопоетична „Туга”, бадьора і сповнена надією, без усього трагізму попередніх новель, звязана вже з українськими Визвольними Змаганнями 1918—1919 рр.

СЕЛО ПОТЕРПАЄ. „Літературно-Науковий Вістник”, Львів, червень 1922, ч. 2, ст. 98—100. — Цей нарис є ліричним вступом до цілої збірки, подібно як це є і в „Карбах”.

ПЕРШІ СТРІЛИ. „Літературно-Науковий Збірник”, Львів, травень 1922, ч. 1, ст. 11—17.

ЙОРДАН. „Пролом”, Станиславів, (березень) 1919, ч. 1, ст. 15—17.

СЕЛО ВИГИБАЄ. „Літературно-Науковий Вістник”, Львів, червень 1922, ч. 2, ст. 100—102.

ТУГА. „Життя й Революція”, Київ 1925, ч. 6—7, ст. 14—15. Нарис написаний значно вчасніше, був призначений для альманаху Січових Стрільців „Золоті Ворота”, що друкувався в Берліні 1924, але не вийшов.

ВЕРХОВИНА

Збірка з'явилася окремо вперше 1929 р., цебто вже по смерті автора, за редакцією М. Зерова. В повному виданні „Творів” (т. II, ст. 135—216) я впорядкував ці видання хронологічно, виділюючи з поміж них новелі на любовні теми до окремої збірки п. н. „Парасочка”.

„Верховина” дає суспільні й політичні картини повоєнного гуцульського села, під польською кормигою, навіть немов того самого, що його представлено в збірці „Село вигибає”. Змальовано тут ті самі над-Черемошанські околиці, виступають навіть ті самі особи, як наприклад жид Зельман, пявка села.

Новелі написані в 1920—1925 рр. Близькі дати невідомі.

ПИСАНКИ. Календар „Громада” на 1926 р. Львів 1925, ст. 4—7 і „Червоний Шлях” 1925, ч. 6—7, ст. 64—66.

ЛАСКА. Календар „Громада” на 1926 р. Львів 1925, ст. 15—19.

НА КУПАЛА — НА ІВАНА. Календар „Просвіта” на р. 1926, Львів 1925, ст. 125—127.

КОЛЯДА. Збірка „Верховина”, Київ 1929.

БО ЯК ДИМ ПІДОЙМАЄТЬСЯ. „Літературно-Науковий Вісник”, Львів 1925, ч. 4, ст. 289—294, під заголовком: „Як дим підоймається”. Заголовок справлено на основі рукопису. — Як подає Черемшина в своїй біографії, є це автобіографічна новеля, про що говорить теж підзаголовок, як також у деякій мірі присвята.

МОЯ БІОГРАФІЯ. „Літературно-Науковий Вістник”, Львів 1927, кн. 7—8, ст. 198—205 і доповнення на ст. 368.

„Моя біографія” повстала як відповідь на цілу низку питань А. Музички, про що згадує Черемшина в листі до М. Зерова (г.л. „Твори” т. III, ст. 166). Відповідаючи на запити, писав Черемшин і про дещо таке, що в його життю не відогравало ніякої ролі, а що цікавило лише совітського критика, як напр. про Драгоманова, про Маркса, про партію в гімназійних часах і т. п.

„Моя біографія” післана Музичці до Одеси, була дещо ширша як та, що тут друкується. Принаймні Музичка цитує в своїй книзі (А. Музичка „Марко Черемшина”, Одеса 1928, 16⁰, 280 ст.) два цитати, що їх тут нема:

„Десь, коли я був в III або IV клясі, зіхав був до Коломпії соціяліст Нарольський, чоловік середнього віку, за яким слідила жандармерія. Він ховався у мене через довший час, а тільки вночі ходив над Прут, щоб собі сорочку випрати. Його розмови про суспільний лад були для мене нечуваною новиною.” (ст. 99).

На кінці, по словах „і жалом кривди кусає” наступало: „На прикінці зраджу Вам, що ще ніхто не жадав від мене такої обширної автобіографії та що Ви, ставлячи мені стільки багато питань, робите з мене важну парсууну, ізза чого я ще готов згоноріти, як того поте у гуцульській співанці...” Закінчує коломийка.

Оба ці уступи пропустив Черемшина в пізнішій редакції „Моєї біографії”.

В доповненні цієї біографії слід додати, що Марко Черемшина (Іван Семанюк) помер 25. квітня 1927 р. у Кобаках, похований 27. квітня 1927 в Снятині.

БІБЛІОГРАФІЯ

Збірне видання творів:

Марко Черемшина: ТВОРИ. Повне видання за редакцією Д-ра Євгена Ю. Пеленського. Львів 1937. Видавництво „Ізмарагд”. Том I, 206 + (2) ст. + 2 іл.; Том II, 245 + 3 ст. + 2 іл. Том III, 231 + 1 ст. + 3 іл.

Монографії:

A. Музичка: МАРКО ЧЕРЕМШИНА (ІВАН СЕМАНЮК). Одеса 1928, 16⁰, 279 + 1 ст.

Є. Ю. Пеленський: МАРКО ЧЕРЕМШИНА, Львів 1938, 8⁰, 32+4 сг.

Бібліографія писань Черемшини і писань про нього, подана в обох монографіях і в повному виданні „Творів” п. ч. „Матеріали до бібліографії М. Черемшини” (том III, ст. 205—219). Там теж нотатки „До життєпису і творів Черемшини” (ст. 219—29).

З М | С Т

	ст.
МАРКО ЧЕРЕМШИНА, стаття Миколи Зерова . . .	5
 КАРБИ	
Карби	17
Раз мати родила	29
Святий Миколай у гарпі	43
Злодій зловили	49
Бабин хід	56
На-боже	59
 СЕЛО ПОТЕРПАЄ	
Село потерпає	33
Перші стріли	67
Йордан	78
Село вигибає	92
Туга	101
 ВЕРХОВИНА	
Писанки	106
Ласка	111
На Купала — на Івана	118
Коляда	125
Бо як дим підоїмається	130
Моя біографія	138
 ПРИМІТКИ	
БІБЛІОГРАФІЯ	149
	152

-9. I. 1922

